

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Η ΔΙΚΗ

Μετάφραση
ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΛΟΥΡΔΟΣ

ΦΡΑΝΤΣ ΚΑΦΚΑ

Ο Φραντς Κάφκα γεννήθηκε το 1883 στην Πράγα και πέθανε το 1924 στη Βιέννη. Δεδομένου ότι ήταν γιος εύπορου εμπόρου της γερμανόφωνης εβραϊκής μειονότητας της Πράγας, ο Κάφκα ένωσε τη βαθιά απομόνωση που δημιουργούσαν αυτές οι συνθήκες. Γράφτηκε στο πανεπιστήμιο της Πράγας (1901), αναγορεύτηκε διδάκτορας της νομικής (1906) και διορίστηκε κατόπιν (1908) σε μια ασφαλιστική εταιρεία. Λόγω της καταθλιπτικής επιβολής που του ασκούσε η ισχυρή προσωπικότητα του πατέρα του (*Γράμμα στον πατέρα – Brief an dem Vater*, 1919), αλλά και εξαιτίας της εσωτερικής αδυναμίας του να δημιουργήσει δική του οικογένεια και ζωή, παραιτήθηκε δύο φορές από την ιδέα του γάμου του με τη Φελίτσια Μπάουερ. Από την περίοδο εκείνη χρονολογούνται ορισμένα από τα πιο αγωνιώδη κείμενά του, όπως *Η μεταμόρφωση* (1916) και *Η δίκη* (1925). Το 1917 η βεβαιότητα ότι ήταν φυματικός τον απέσπασε ακόμα περισσότερο από τη φυσιολογική ζωή· η δουλειά του στο γραφείο εναλλασσόταν με μακρές περιόδους διαμονής στη Βοημία και στα βουνά Τάτρα. Ύστερα από άλλη μία αισθηματική αποτυχία του με τη δημοσιογράφο Μιλένα Γιεσένσκα (τα *Γράμματα στη Μιλένα* δημοσιεύθηκαν αρκετά μετά τον θάνατό του, το 1952), ο Κάφκα βρήκε κάποιο νόημα ζωής κοντά στην Ντόρα Ντίμαντ, με την οποία εγκαταστάθηκε στο Βερολίνο (1923). Όμως, μια επιδείνωση της ασθένειάς του διέκοψε αυτή την εύθραυστη ισορροπία, και λίγο αργότερα τον οδήγησε στον θάνατο.

Όσο ζούσε δημοσίευσε ελάχιστα έργα του και πάντα με τη στοργική φροντίδα του Μαξ Μπροντ· ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουν *Η κρίση* (1913), *Η μεταμόρφωση* (1916), *Στην αποικία των τιμωρημένων* (1919). Στον Μπροντ και στον Πούλιτσερ οφείλεται εξάλλου η δημοσίευση μετά το θάνατό του, παρά την αντίθετη γνώμη που είχε εκφράσει, όλων των έργων του: *Η δίκη* (1925), *Ο*

πύργος (1926), Αμερική (1927) και αργότερα τα Απαντά του (1935 έως 1937 και 1946 έως 1958).

Η αρνητική στάση του απέναντι στα έργα του είναι χαρακτηριστική της προσωπικότητάς του και προέρχεται από την οδυνηρή του αδυναμία να δεχτεί τη ζωή με όλες της τις εκδηλώσεις. Πολ- λές φορές ταυτίζει το πρόβλημα της εκλογής με την αγωνιώδη αναζήτηση της ελευθερίας: ο ποντικός του *Μικρού Μύθου* (Kleine Fabel) τρέχει προς τη φάκα, την οποία είναι αδύνατον να αποφύγει. Ο άνθρωπος του Κάφκα βρίσκεται μετέωρος μπροστά στο άλυτο αυτό πρόβλημα εκλογής, όπου η ελευθερία και η φυλακή συμπίπτουν. Είναι λοιπόν πάντα ένοχος, σύμφωνα με μια δικαιοσύνη που του είναι ακατανόητη και την απονέμει μια γραφειοκρατία, η οποία του φαίνεται αποκρουστική και μικρόψυχη (*Η δίκη*). Στο αφήγημα *Μπροστά στον νόμο*, που έχει παρεμβληθεί στη *Δί- κη*, ο Κάφκα δίνει μια ζωντανή ανάπτυξη αυτού του θέματος, το οποίο στον *Πύργο* θα βρει την πιο ολοκληρωμένη του έκφραση. Δεν κατηγορεί πλέον το δικαστήριο τον άνθρωπο, αλλά εκείνος αναζητά την κατηγορία που τον βαραίνει. Κάθε εκλογή περικλείει την ενοχή. Στην αντίληψη αυτή είναι φανερό η επίδραση του εβραϊκού χασιδικού μυστικισμού του 18ου αιώνα και της ανατολικής σκέψης: η έμμονη αναζήτηση μιας υπάρχουσας αλήθειας, στην οποία όμως δεν μπορεί να φτάσει κάποιος παρά μόνο με το θάνατο, γιατί η γνώση είναι δυνατή μόνο έξω από την ατομική συνείδηση. Η γλώσσα του Κάφκα, καθώς και η θεματική του που προσαρμόζεται σ' αυτήν, ζει από τις ίδιες άλυτες αντιφάσεις οι οποίες αποτελούν –ως ύψιστο ηθικό πρόβλημα– την ουσία της τέχνης του. Στο έργο του έχουν δοθεί πολλές ερμηνείες: θεολογικο- φιλοσοφικές, ιστορικο-κοινωνικές και ψυχχαναλυτικές. Καμία όμως δε θα μπορέσει ίσως να εξαντλήσει ένα πρόβλημα της υπαρξιακής αγωνίας και του άγχους του σύγχρονου ανθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΛΛΗΨΗ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑ ΓΚΡΟΥΜΠΑΧ ΜΕΤΑ Η ΔΕΣΠΟΙΝΙΣ ΜΠΥΡΣΤΝΕΡ

Κάποιος πρέπει να είχε διαβάσει τον Γιόζεφ Κ., γιατί ένα πρωινό, δίχως να κάνει τίποτα κακό, ήρθαν και τον συνέλαβαν. Το ρολόι έδειχνε περασμένες οχτώ και η μαγείρισσα της κυρίας Γκρούμπαχ, της σπιτονοικοκυράς του, δεν είχε φέρει ακόμη το πρόγευμα όπως έκανε κάθε μέρα. Πρώτη φορά συνέβαινε κάτι τέτοιο. Ο Κ. περίμενε λίγο ακόμα στο μαξιλάρι, με το βλέμμα στραμμένο προς τη γριά κυρία του απέναντι διαμερίσματος, που σήμερα τον παρατηρούσε με μεγαλύτερη περιέργεια απ' ό,τι συνήθως, έπειτα όμως, μ' ένα αίσθημα δυσφορίας κι ανυπομονώντας να βάλει κάτι στο άδειο στομάχι του, χτύπησε το κουδούνι. Αμέσως, ακούστηκε ένα χτύπημα στην πόρτα και μπήκε ένας άντρας, που ο Κ. δεν είχε ξαναδεί ποτέ στην πανσιόν της κυρίας Γκρούμπαχ. Ήταν λεπτός αλλά γεροδεμένος. Το εφαρμοστό μαύρο κοστούμι που φορούσε θύμιζε πλήρη ταξιδιωτική εξάρτυση· εφοδιασμένο με διάφορες πιέτες, τσέπες, αγκράφες, κουμπιά και μια ζώνη, έμοιαζε ιδιαίτερα πρακτικό, αν και στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν φανερό σε τι εξυπηρετούσε κάτι τέτοιο. «Ποιος είστε;» ρώτησε ο Κ., ανακαθίζοντας απότομα στο κρεβάτι. Εκείνος, αγνοώντας την ερώτηση, λες και η παρουσία του στο δωμάτιο έπρεπε να θεωρηθεί αυτονόητη, ρώτησε απλώς με τη σειρά του: «Χτύπησατε το κουδούνι;» «Ναι, για να μου φέρει η Άννα το πρωινό» αποκρίθηκε ο Κ. Στη συνέχεια, προτίμησε να μείνει σιωπηλός κι αναρωτήθηκε, παρατηρώντας με προσοχή τον άγνωστο, ποιος ήταν αυτός ο άνθρωπος και τι γύρευε στο δωμάτιό του. Ωστόσο, εκείνος δεν εξέθεσε για πολύ τον εαυτό του στο ερευνητικό βλέμμα του Κ. Στράφηκε προς την πόρτα, την άνοιξε

λίγο και είπε σε κάποιον, που προφανώς περιίμενε από πίσω: «Λέει ότι θέλει να του φέρει η Άννα το πρωινό». Απ' το διπλανό δωμάτιο ακούστηκαν κοροϊδευτικά γέλια, που ήταν δύσκολο να συμπεράνει κανείς αν προέρχονταν από ένα ή περισσότερα άτομα. Μολονότι αυτού του είδους η απάντηση δε γνωστοποιούσε φυσικά στον ξένο κάτι καινούριο, εκείνος έσπευσε να δηλώσει με επίσημο τόνο: «Αυτό είναι αδύνατον». «Καλό και τούτο» ξέσπασε ο Κ. Πετάχτηκε απ' το κρεβάτι και φόρεσε βιαστικά το παντελόνι του. «Πολύ θα ήθελα να μάθω ποιοι βρίσκονται στο διπλανό δωμάτιο και τι δικαιολογία θα βρει η κυρία Γκρούμπαχ γι' αυτή την αναστάτωση» πρόσθεσε, ενώ την ίδια στιγμή του πέρασε απ' το μυαλό ότι, απευθύνοντας το λόγο στον ξένο, ήταν σαν να του παραχωρούσε κάποια δικαιώματα ελέγχου. Έδωξε τη σκέψη σαν να μην είχε ιδιαίτερη σημασία. Εντούτοις ο ξένος, ερμηνεύοντας με παρόμοιο τρόπο το γεγονός ότι ο Κ. του μίλησε, είπε: «Νομίζω πως θα 'ταν καλύτερα να μείνετε στο δωμάτιό σας». «Ούτε στο δωμάτιό μου θέλω να μείνω, ούτε ν' ανοίξω διάλογο μαζί σας, εφόσον δε μου έχετε πει ακόμα ποιος είστε». «Εγώ για το καλό σας το είπα» διαμαρτυρήθηκε ο άλλος, και του άνοιξε πρόθυμα την πόρτα να περάσει. Ασυναίσθητα ο Κ. κοντοστάθηκε λίγο πριν μπει στο διπλανό δωμάτιο, όπου εκ πρώτης όψεως δεν είχε αλλάξει τίποτα από το προηγούμενο βράδυ. Ήταν το σαλόνι της κυρίας Γκρούμπαχ, ένα δωμάτιο παραφορτωμένο με διάφορα επίπλα, καλύμματα, πορσελάνες και φωτογραφίες, που σήμερα έμοιαζε λίγο πιο άδειο απ' ό,τι συνήθως, αν και δεν ήταν εύκολο να το διαπιστώσεις με την πρώτη ματιά. Η βασική αλλαγή συνοψιζόταν στην παρουσία ενός ανθρώπου καθισμένου δίπλα στο παράθυρο μ' ένα βιβλίο στα χέρια, απ' το οποίο σήκωσε αμέσως τα μάτια μόλις αντιλήφθηκε την είσοδο του Κ. «Τι γυρεύετε εδώ; Δε σας είπε ο Φραντς ότι έπρεπε να μείνετε στο δωμάτιό σας;» «Ναι, αλλά αυτό που δε μου είπε, είναι τι θέλετε τέλος πάντων από μένα» απάντησε εκείνος, στρέφοντας το βλέμμα απ' την καινούρια του γνωριμία στον άλλον, με το όνομα Φραντς, που έστεκε ακόμη δίπλα στην πόρτα, κι έπειτα πάλι στον πρώτο. Μέσ' απ' το ανοιχτό παράθυρο διέκρινε ξανά τη γριά που, με όλη την αδιακρισία των ανθρώπων της ηλικίας της, είχε πάρει τώρα θέση απέναντι στο σαλόνι για να μη χάσει τίποτα απ' το θέαμα. «Πάω αμέσως στην

κυρία Γκρούμπαχ και —» δήλωσε ο Κ., κάνοντας μια κίνηση προς την πόρτα σαν να ήθελε να ξεφύγει απ' τους δυο άντρες, αν και εκείνοι έστεκαν αρκετά μακριά του. «Όχι!» φώναξε αυτός που καθόταν δίπλα στο παράθυρο, και σηκώθηκε ρίχνοντας το βιβλίο σ' ένα τραπεζάκι. «Δεν επιτρέπεται να φύγετε, είστε υπό κράτησιν». «Όλα αυτό δείχνουν» είπε ο Κ. «Μήπως θα μπορούσα όμως να μάθω το λόγο;» «Δεν είμαστε εμείς αρμόδιοι να σας απαντήσουμε. Παρακαλώ, πηγαίνετε στο δωμάτιό σας και περιμένετε εκεί. Για την ώρα, φτάνει να ξέρετε ότι κινήθηκε η διαδικασία εναντίον σας. Τα υπόλοιπα θα τα πληροφορηθείτε εν καιρώ. Ήδη υπερβαίνω τα όρια των καθηκόντων μου με τις φιλικές συμβουλές που σας δίνω. Ελπίζω να μη μας ακούει κανείς άλλος εκτός απ' τον Φραντς, ο οποίος διάκειται εξίσου φιλικά απέναντί σας, παρά τους αυστηρούς κανονισμούς της υπηρεσίας. Αν η τύχη εξακολουθήσει να σας χαμογελά το ίδιο ευνοϊκά όπως στην επιλογή των φυλάκων σας, δεν έχετε να φοβηθείτε τίποτα ως προς την έκβαση αυτής της υπόθεσης». Ο Κ. ένωσε την ανάγκη να καθίσει, ρίχνοντας όμως μια ματιά γύρω, διαπίστωσε πως το μοναδικό κάθισμα στο δωμάτιο ήταν η πολυθρόνα δίπλα στο παράθυρο. «Έτσι είναι. Θα το εξακριβώσετε σύντομα και μόνος σας» είπε ο Φραντς, ενώ ταυτόχρονα πλησίαζε μαζί με τον άλλον. Τον έβαλαν στη μέση κι άρχισαν να περιεργάζονται τις πιτζάμες του. Ο δεύτερος, που ήταν αρκετά πιο ψηλός απ' τον Κ., τον χτυπούσε κάθε τόσο στον ώμο. Είπαν πως τώρα θα έπρεπε να βολευτεί μ' ένα πιο φτηνό ζευγάρι πιτζάμες. Προθυμοποιήθηκαν να φυλάξουν εκείνοι το καλό ζευγάρι μαζί με τα υπόλοιπα εσώρουχα και να του τα επιστρέψουν αργότερα, αν βέβαια όλα πήγαιναν κατ' ευχήν. «Είναι προτιμότερο να εμπιστευθείτε τα πράγματά σας σ' εμάς, παρά να τα δώσετε στην αποθήκη» ισχυρίστηκαν, «γιατί εκεί όσα ρούχα γλιτώσουν απ' τις κλεψιές τα πουλάνε μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, χωρίς να εξετάσουν αν η υπόθεση του ενδιαφερομένου έχει φτάσει στο τέλος της ή όχι. Αφήστε που αυτού του είδους οι δίκες είναι εξαιρετικά χρονοβόρες. Ιδίως τον τελευταίο καιρό! Στο τέλος βέβαια, η αποθήκη καταβάλλει ένα χρηματικό αντίτιμο της αξίας των ρούχων. Εκτός όμως απ' το γεγονός ότι αυτή η αποζημίωση είναι εξαρχής πολύ μικρή —γιατί τον αποφασιστικό ρόλο στη διαδικασία της πώλησης δεν τον παίζει η αξία

των προσφερομένων ειδών, αλλά το ύψος του ποσού της δωροδοκίας— στην πράξη μειώνεται ακόμη περισσότερο καθώς περνάει από χέρι σε χέρι με την πάροδο των ετών». Ο Κ. έδινε ελάχιστη προσοχή σ' αυτές τις συμβουλές. Σκεφτόταν πως δεν άξιζε τον κόπο να ασχολείται με το δικαίωμα, που ίσως είχε ακόμη, να διαθέτει όπως θέλει τα προσωπικά του αντικείμενα. Θεωρούσε πολύ πιο σημαντικό για την ώρα να αποκτήσει σαφή αντίληψη της θέσης του. Ήταν αδύνατο όμως να σκεφτεί καθαρά όσο βρισκόταν περιστοιχισμένος απ' αυτούς τους ανθρώπους. Ο τρόπος που ο δεύτερος φύλακας —γιατί όντως, μόνο φύλακες μπορούσαν να είναι— τον στρίμωχνε με την κοιλιά του, ήταν σχεδόν φιλικός, μόλις όμως ο Κ. σήκωνε το βλέμμα ψηλά, αντίκριζε ένα πρόσωπο ολωσδιόλου αταίριαστο μ' εκείνο το παχουλό σώμα: ένα στεγνό, λιπόσαρκο πρόσωπο με μεγάλη στραβή μύτη, που ο κάτοχός της έμοιαζε να γνέφει κάτι πάνω απ' το κεφάλι του Κ. στο συνάδελφό του. Μα ποιοι ήταν τέλος πάντων; Για τι πράγμα μιλούσαν; Ποια εξουσία εκπροσωπούσαν; Ζούσε σε μια ευνομούμενη πολιτεία. Οι νόμοι υπεράσπιζαν την ασφάλεια και τις ελευθερίες των πολιτών. Ποιος τολμούσε να εισβάλλει με αυτόν τον τρόπο στο σπίτι του; Είχε πάντα την προδιάθεση να παίρνει τα πράγματα λίγο επιπόλαια, να μην πιστεύει στο χειρότερο παρά μόνο όταν γινόταν πραγματικότητα, να μην προνοεί για το μέλλον, ακόμη κι όταν όλες οι ενδείξεις ήταν δυσοίωνες. Αυτή τη φορά ωστόσο, ένιωθε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά. Μπορούσε βέβαια να θεωρήσει αυτή την ιστορία σαν αστείο, ένα χοντροκομμένο χωρατό, που είχαν σκαρώσει οι συνάδελφοί του από την τράπεζα, για άγνωστους λόγους, ίσως επειδή σήμερα ήταν η τριακοστή επέτειος των γενεθλίων του. Ναι, ήταν πολύ πιθανό, θα έφτανε ίσως να κοιτάξει με νόημα τους φύλακες για να τους κάνει να σκάσουν στα γέλια. Ίσως ήταν αχθοφόροι απ' τον απέναντι δρόμο —θα τους πήγαινε γάντι κάτι τέτοιο— παρ' όλα αυτά, είχε αποφασίσει, απ' την πρώτη κιόλας στιγμή που αντίκρισε τον Φραντς στο δωμάτιό του, να μην αφήσει ανεκμετάλλευτο κανένα πλεονέκτημα που ίσως διέθετε απέναντι σε αυτούς τους κυρίους. Την πιθανότητα να τον κατηγορήσουν ότι δεν καταλαβαίνει από αστεία δεν τη λογάριαζε ιδιαίτερα. Μολονότι δεν ήταν στο χαρακτήρα του να διδάσκεται από την εμπειρία, του ήρθαν στο μυαλό μερικές περιπτώσεις, ασήμα-

ντες κατά τ' άλλα, στις οποίες είχε ενεργήσει, παρά τις συμβουλές των φίλων του, με εσκεμμένη απεριοσκεψία και πλήρη αδιαφορία για τις πιθανές συνέπειες. Στο τέλος, το είχε πληρώσει ακριβά. Δεν ήθελε επ' ουδενί να επαναληφθεί κάτι τέτοιο, τουλάχιστον στην προκειμένη περίπτωση. Αν ήταν πράγματι φάρσα, θα έπαιρνε κι ο ίδιος μέρος στο παιχνίδι.

Εντούτοις ήταν ακόμα ελεύθερος. «Επιτρέπετε;» είπε, προχωρώντας βιαστικά ανάμεσα στους φύλακες προς το δωμάτιό του. «Φαίνεται λογικός άνθρωπος» άκουσε να σχολιάζουν πίσω του. Μόλις μπήκε στην κάμαρα, πήγε στο γραφείο κι άρχισε ν' ανοίγει ένα ένα τα συρτάρια για να βρει κάποιο απ' τα προσωπικά του έγγραφα. Τα χαρτιά ήταν τακτοποιημένα με μεγάλη τάξη, εκείνος όμως, φανερά ταραγμένος, δεν μπορούσε να βρει αμέσως ό,τι ζητούσε. Τελικά, ξετρύπωσε την άδεια ποδηλάτου και σκέφτηκε αμέσως να πάει μ' αυτήν στους φύλακες, ύστερα όμως θεώρησε το χαρτί πολύ ασήμαντο και συνέχισε το ψάξιμο ώσπου ανακάλυψε τη ληξιαρχική πράξη γεννήσεως. Επιστρέφοντας στο διπλανό δωμάτιο, είδε την απέναντι πόρτα να ανοίγει και την κυρία Γκρουμπάχ έτοιμη να μπει μέσα. Μόλις αντίκρισε τον Κ. ζήτησε αμήχανα συγγνώμη, έκανε μεταβολή και εξαφανίστηκε κλείνοντας πίσω της την πόρτα με ιδιαίτερη επιμέλεια. «Ελάτε, ελάτε μέσα» ήταν το μόνο που πρόλαβε να πει ο Κ., και απόμεινε σαν υπνωτισμένος στη μέση του δωματίου με τα χαρτιά στο χέρι και το βλέμμα στυλωμένο στην πόρτα που δεν ξανάνοιξε. Τον έκανε να συνέλθει μια φωνή απ' τη μεριά των φυλάκων, που καθόντουσαν σ' ένα τραπεζάκι δίπλα στο ανοιχτό παράθυρο, και όπως πρόσεξε μόλις τώρα ο Κ., καταβρόχθιζαν το πρωινό του. «Γιατί δεν μπήκε μέσα;» ρώτησε. «Απαγορεύεται» απάντησε ο ψηλός σωμος φύλακας. «Μην ξεχνάτε πως έχετε συλληφθεί» συμπλήρωσε. «Μα πώς είναι δυνατόν να έχω συλληφθεί; Και μάλιστα κατ' αυτό τον τρόπο;» «Αρχίσατε πάλι τα ίδια;» είπε ο φύλακας, και βούτηξε μια φέτα ψωμί αλειμμένη βούτυρο στο κουπάκι με το μέλι. «Εμείς δεν απαντάμε σε τέτοιες ερωτήσεις». «Είστε υποχρεωμένος να απαντήσετε» είπε ο Κ. «Ορίστε, εδώ είναι τα χαρτιά μου. Παρακαλώ, δείξτε μου τώρα κι εσείς τα δικά σας, και πρώτ' απ' όλα το ένταλμα συλλήψεως». «Για τ' όνομα του Θεού!» φώναξε ο φύλακας. «Καταλάβετε επιτέλους τη θέση σας και πάντε να προκαλείτε ά-

σκοπα δυο ανθρώπους που στέκουν ίσως πολύ πιο κοντά σας αυτές τις στιγμές απ' οποιονδήποτε άλλον!» «Έτσι ακριβώς είναι. Μην αμφιβάλλετε καθόλου» σιγοντάρισε ο Φραντς, και συνεχίζοντας να κρατάει μετέωρο το φλιτζάνι του καφέ χωρίς να το φέρνει στα χείλη του, κοίταξε επίμονα τον Κ. μ' ένα βλέμμα γεμάτο νόημα ίσως, αλλά ταυτόχρονα τελείως απροσδιόριστο. Ο Κ. παρασύρθηκε άθελά του σε μια βουβή ανταλλαγή βλεμμάτων με τον Φραντς, ώσπου ανέμιση απότομα τα χαρτιά στον αέρα κι επανέλαβε: «Ορίστε, τα χαρτιά μου». «Και τι να τα κάνουμε εμείς τα χαρτιά σας;» φώναξε ο ψηλός φύλακας. «Είστε χειρότερος κι από παιδί. Τι περιμένετε να κερδίσετε μ' όλ' αυτά; Νομίζετε ότι θα καταφέρετε να τελειώσει αυτή η περιβόητη δίκη πιο γρήγορα, λογομαχώντας μαζί μας για ταυτότητες και εντάλματα συλλήψεως; Εμείς είμαστε δυο απλοί κατώτεροι υπάλληλοι. Δεν καταλαβαίνουμε τίποτα από προσωπικά έγγραφα. Η μόνη σχέση που έχουμε με την υπόθεση είναι ότι πληρωνόμαστε για σας φυλάμε δέκα ώρες ημερησίως, ως εκεί φτάνει η χάρη μας. Παρ' όλ' αυτά, διαθέτουμε το λίγο μυαλό που χρειάζεται για να καταλάβουμε πως οι ανώτερες αρχές, τις οποίες υπηρετούμε, προτού διατάξουν μια σύλληψη, είναι πολύ καλά πληροφορημένες τόσο για τους λόγους που επιβάλλουν μια τέτοια ενέργεια, όσο και για την ταυτότητα του προσώπου που θα συλληφθεί. Δεν υπάρχει περίπτωση λάθους σ' αυτό το σημείο. Η υπηρεσία μας, όσο αφορά τουλάχιστον τις κατώτερες βαθμίδες της που μπορώ να ξέρω πώς λειτουργούν, δεν αναζητά με δική της πρωτοβουλία τους πολίτες με ένοχη συνείδηση, αλλά, όπως ορίζει ο νόμος, έλκεται απ' την ενοχή, και μόνο τότε στέλνει εμάς, τους φύλακες. Αυτός είναι νόμος απαράβατος. Πού θα χώραγε ένα λάθος εδώ;» «Πρώτη φορά ακούω γι' αυτόν το νόμο» είπε ο Κ. «Τόσο το χειρότερο για σας» απάντησε ο φύλακας. «Και ποιος μου λέει ότι δεν τον βγάλατε απ' το μυαλό σας;» επέμεινε ο Κ. Ήθελε να διεισδύσει στις σκέψεις των φυλάκων, να τις κατευθύνει σ' ένα δρόμο επωφελή για τον ίδιο ή τουλάχιστον να τις κατανοήσει. Αλλά ο φύλακας, με ύφος γεμάτο αποδοκιμασία, περιορίστηκε να δηλώσει: «Θα έχετε ευκαιρία να το διαπιστώσετε στην πράξη». Τότε ανακατεύτηκε στη συζήτηση και ο Φραντς: «Για δες, Βίλεμ, λέει πως είναι αθώος, ενώ παραδέχεται ότι δε γνωρίζει το νόμο». «Ακριβώς, αλλά άντε να συνεν-

νοηθείς μαζί του» είπε ο άλλος. Ο Κ. απόμεινε σιωπηλός. «Το μόνο που μπορεί να βγει» σκέφτηκε, «απ' τη φλυαρία αυτών των άβουλων οργάνων –οι ίδιοι ονόμασαν έτσι τον εαυτό τους– είναι να μπερδευτώ ακόμη περισσότερο. Μιλάνε συνεχώς για πράγματα που δεν καταλαβαίνουν καθόλου. Όλη την αυτοπεποίθηση που δείχνουν τη χρωστούν στην κουταμάρα τους. Δυο κουβέντες μ' έναν άνθρωπο του δικού μου επιπέδου θα έφταναν για να ξεκαθαρίσουν τα πάντα, ενώ μ' αυτούς όσες ώρες και να μιλάω, δεν πρόκειται να βγει τίποτα». Άρχισε να περπατάει πέρα δώθε στον ελεύθερο χώρο του δωματίου. Στο απέναντι παράθυρο είδε πάλι τη γριά· είχε κουβαλήσει τώρα δίπλα της κι ένα γέρο, πολύ πιο ηλικιωμένο, που τον βαστούσε απ' τη μέση. Ο Κ. αποφάσισε ότι έπρεπε να δώσει ένα τέλος σ' αυτή την κωμωδία. «Θέλω να δω τον προϊστάμενό σας» είπε. «Χωρίς δική του εντολή είναι αδύνατον» απάντησε ο φύλακας με το όνομα Βίλεμ. «Και τώρα, θα σας συνιστούσα» πρόσθεσε, «να πάτε στο δωμάτιό σας και να περιμένετε εκεί ήσυχα τις αποφάσεις των ανωτέρων. Θα σας συμβουλεύαμε ακόμη να μην αφήνετε το μυαλό σας να περισπάται από άσκοπες σκέψεις. Συγκεντρώστε τις δυνάμεις σας, αλλιώς δε θα 'ναι καθόλου εύκολο να ανταποκριθείτε στις απαιτήσεις των περιστάσεων. Η στάση που κρατήσατε απέναντί μας δεν ήταν ανάλογη της δικής μας ευγενικής συμπεριφοράς. Ξεχνάτε πως, όσο ταπεινή κι αν είναι κατά τ' άλλα η θέση μας, σε αντίθεση μ' εσάς είμαστε ελεύθεροι άνθρωποι –δεν είναι μικρό πλεονέκτημα. Παρ' όλ' αυτά, είμαστε πρόθυμοι, αν έχετε χρήματα, να σας αγοράσουμε κάτι για πρόγευμα απ' το απέναντι καφενείο».

Δίχως ν' απαντήσει στην πρόταση του φύλακα, ο Κ. στάθηκε για λίγο ασάλευτος. Σκέφτηκε πως ίσως η πιο απλή λύση θα ήταν να εξωθήσει τα πράγματα στα άκρα: αν άνοιγε την πόρτα του διπλανού δωματίου ή ακόμη κι αυτήν που οδηγούσε στο χωλ, πιθανότατα οι δυο φύλακες να μην τολμούσαν να τον εμποδίσουν. Υπήρχε όμως το ενδεχόμενο να τον ακινητοποιήσουν πέφτοντας πάνω του, οπότε θα έχανε αυτομάτως όλη την υπεροχή που, από μια άποψη, διατηρούσε απέναντί τους. Γι' αυτό προτίμησε σαν πιο σίγουρη λύση ν' αφήσει τα πράγματα να πάρουν το δρόμο τους και γύρισε στο δωμάτιό του, χωρίς άλλα σχόλια ούτε απ' τη δική του μεριά ούτε απ' τη μεριά των φυλάκων.

Έπεσε βαριά στο κρεβάτι και πήρε απ' το λαβομάνο ένα κόκκινο μήλο, που είχε φυλάξει απ' το προηγούμενο βράδυ για να συμπληρώσει το πρόγευμά του. Τώρα έπρεπε να περιοριστεί μόνο σ' αυτό, κάτι που ήταν πολύ προτιμότερο, όπως διαπίστωσε με την πρώτη μεγάλη δαγκωματιά, απ' το πρόγευμα που θα έφερναν οι μεγαλόψυχοι κύριοι φύλακες απ' το βρώμικο νυχτερινό καφε-νείο. Ένιωθε ήδη καλύτερα, με την αυτοπεποίθησή του ανανεωμένη. Πιθανότατα θα παραμελούσε τη δουλειά στην τράπεζα σήμερα το πρωί, αλλά αυτό σίγουρα δε θα του δημιουργούσε ιδιαίτερα προβλήματα, λόγω της υψηλής θέσης που κατείχε. Δεν υπήρχε λόγος να καταφύγει σε ψεύτικες δικαιολογίες. Θα έλεγε την αλήθεια, κι αν δεν τον πίστευαν, πράγμα πολύ ευνόητο, θα έφερε μάρτυρες την κυρία Γκρούμπαχ, ή τα δυο γερόντια που σίγουρα έσπευδαν κιόλας να τη στήσουν στο αντικρινό παράθυρο. Αυτό που του γεννούσε απορίες ήταν η λογική των φυλάκων: τον έστειλαν χωρίς συνοδεία στο δωμάτιό του, όπου θα μπορούσε πολύ εύκολα να αυτοκτονήσει. Αλλά πάλι, αναρωτήθηκε εξετάζοντας το θέμα απ' τη δική του σκοπιά, τι λόγους θα είχε για να κάνει κάτι τέτοιο; Μήπως επειδή αυτοί οι δυο κύριοι καθόντουσαν στο διπλανό δωμάτιο κι έτρωγαν το πρόγευμά του; Ακόμη κι αν του ερχόταν η επιθυμία να αυτοκτονήσει, η έλλειψη νοήματος μιας τέτοιας πράξης υπό τις παρούσες συνθήκες θα τον απέτρεπε. Αν δεν ήταν τόσο προφανής η διανοητική ανεπάρκεια των φυλάκων, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως γι' αυτόν ακριβώς το λόγο έκριναν ότι δεν ήταν επικίνδυνο να τον αφήσουν μόνο. Εξάλλου, είχαν όλη την ευχέρεια να παρακολουθούν τις κινήσεις του: τη διαδρομή ως το ντουλαπάκι του τοίχου όπου φύλαγε ένα ακριβό μπράντι, έπειτα ότι γέμιζε ένα ποτήρι και το ρούφηξε αντί προγεύματος, ότι στη συνέχεια ήπιε άλλο ένα προληπτικά, για να πάρει θάρρος, στην απίθανη περίπτωση που θα το χρειαζόταν.

Εκείνη τη στιγμή, μια δυνατή φωνή απ' το διπλανό δωμάτιο τον έκανε να τρομάξει τόσο πολύ, που τα δόντια του χτύπησαν στο ποτήρι. «Σας θέλει ο Προϊστάμενος!» Εκείνο που τον έκανε να τρομάξει ήταν ο απότομος, κοφτός, στρατιωτικός τόνος της φωνής: απίστευτο ότι μπορούσε να βγει τέτοια φωνή απ' το λαρύγγι ενός ανθρώπου σαν τον Φραντς. Κατά τ' άλλα, η διαταγή ήταν ευπρόσδεκτη. «Επιτέλους!» φώναξε με τη σειρά του, έκλεισε το

ντουλάπι και έτρεξε χωρίς καθυστέρηση στο διπλανό δωμάτιο. Έπεσε πάνω στους δυο φύλακες που τον απώθησαν αμέσως πίσω, στο δωμάτιό του. «Μα δεν έχετε καθόλου μυαλό;» φώναξαν. «Ετοιμάζεστε να εμφανιστείτε στον Προϊστάμενο με το πουκάμισο; Θα βάλει να μας μαστιγώσουν όλους μαζί!» «Να πάρει ο διάολος, αφήστε με ήσυχο!» φώναξε ο Κ., που είχε οπισθοχωρήσει ήδη ως την ντουλάπα. «Τι περιμένετε έτσι που εισβάλατε πρωί στο δωμάτιό μου, να με βρείτε με κοστούμι και γραβάτα;» «Άσκοπες δικαιολογίες» είπαν οι φύλακες, που κάθε φορά όταν ο Κ. ύψωνε τη φωνή, έπαιρναν ένα ύφος απόλυτης ηρεμίας, σχεδόν θλιμμένο, σαν να τον λυπόντουσαν, πράγμα που ή μεγάλωνε την αμηχανία του Κ. ή, αντίθετα, τον ξανάφερνε κάπως στα λογικά του. «Οι τυπικότητες μας λείψανε» γρύλισε, ενώ την ίδια στιγμή πήρε ένα σακάκι απ' την καρέκλα και το κράτησε για λίγο ψηλά με τα δυο χέρια, σαν να το υπέβαλλε στην κρίση των φυλάκων. Εκείνοι κούνησαν το κεφάλι με αποδοκιμασία. «Δεν είναι μαύρο» έκαναν. Τότε ο Κ. πέταξε το σακάκι στο πάτωμα και είπε δίχως να ξέρει ούτε ο ίδιος καλά καλά τι εννοεί: «Μα δεν άρχισε ακόμα η επίσημη διαδικασία». Οι φύλακες γέλασαν, επιμένοντας όμως πάντα στην άποψή τους: «Πρέπει να είναι μαύρο». «Αν αυτό βοηθάει να ξεμπερδεύουμε μια ώρα αρχύτερα, πολύ ευχαρίστως» είπε ο Κ. Άνοιξε τη γεμάτη ντουλάπα, έψαξε κάμποση ώρα ανάμεσα στα ρούχα, διάλεξε το καλύτερο μαύρο κοστούμι, που η κομψή γραμμή του είχε προκαλέσει συχνά σχόλια θαυμασμού εκ μέρους των γνωστών του, έβγαλε κι ένα πουκάμισο και άρχισε να ντύνεται με επιμέλεια. Ταυτόχρονα, σκεφτόταν με κρυφή ικανοποίηση πως είχε επισπεύσει όλη τη διαδικασία, αφού οι φύλακες είχαν ξεχάσει να τον βάλουν να κάνει μπάνιο. Παρατηρούσε το πρόσωπό τους μήπως το θυμηθούν ξαφνικά, αλλά, φυσικά, ούτε που τους πέρασε απ' το νου. Αντίθετα, ο Βίλεμ δεν παραμέλησε να στείλει τον Φραντς στον Προϊστάμενο για να του αναφέρει ότι ο Κ. φορούσε τα ρούχα του.

Μόλις τέλειωσε το ντύσιμο, τον υποχρέωσαν να ακολουθήσει από κοντά τον Βίλεμ, μέσα απ' τη διπλανή κάμαρα που ήταν ξενοίκιαστη εκείνο τον καιρό, στο επόμενο δωμάτιο, του οποίου και τα δυο πορτοφύλλα ήταν διάπλατα ανοιχτά. Αυτό το δωμάτιο –όπως γνώριζε πολύ καλά ο Κ.– το είχε νοικιάσει πρόσφατα μια κο-

πέλα, ονόματι Μπύρστνερ, δακτυλογράφος το επάγγελμα, που έφευγε πολύ νωρίς το πρωί για τη δουλειά, γύριζε αρκετά αργά το βράδυ και δεν αντάλλαζε μαζί του παρά μια καλημέρα. Τώρα, το κοινοδινάκι που ήταν δίπλα στο κρεβάτι της είχε τοποθετηθεί στη μέση του δωματίου και χρησίμευε για γραφείο στον Προϊστάμενο, που καθόταν σταυροπόδι και με το ένα χέρι ακουμπισμένο στη ράχη της καρέκλας.*

Σε μια γωνία του δωματίου έστεκαν τρεις νεαροί και κοιτούσαν τις φωτογραφίες της δεσποινίδας Μπύρστνερ, καρφίτσωμένες πάνω σε μια ψάθα στον τοίχο. Απ' το πόμολο του ανοιχτού παραθύρου κρεμόταν μια άσπρη μπλούζα. Στο παράθυρο του απέναντι σπιτιού στέκονταν πάλι τα δυο γερόντια, μόνο που τώρα είχε προστεθεί και τρίτος στην παρέα –ένας ψηλός άντρας που δέσποζε με το παράσημά του πίσω τους, με το πουκάμισο ανοιχτό στο στήθος και κόκκινο μυτερό γενάκι που το χάιδευε και το έστριβε με τα δάχτυλα. «Ο Γιόζεφ Κ.» ρώτησε ο Προϊστάμενος, ίσως μόνο και μόνο για να τραβήξει προς το μέρος του το αφηρημένο βλέμμα του Κ. Εκείνος έγνεψε καταφατικά. «Σας ξάφνιασαν πολύ τα σημερινά γεγονότα;» συνέχισε ο Προϊστάμενος, τακτοποιώντας τα λιγοστά αντικείμενα που υπήρχαν πάνω στο τραπέζι, ένα κηροπήγιο, ένα κουτί σπέρτα, ένα βιβλίο κι ένα μαξιλαράκι για καρφίτσες, λες κι αυτά τα πράγματα ήταν απαραίτητα στην ανάκριση. «Φυσικά» απάντησε ο Κ., νιώθοντας ένα ευχάριστο αίσθημα ανακούφισης· επιτέλους βρισκόταν ένας λογικός άνθρωπος για να συζητήσει την υπόθεσή του. «Φυσικά, ήταν απροσδόκητο. Δε θα 'λεγα όμως ότι ξαφνιαστήκα και πολύ». «Δεν ξαφνιαστήκατε και πολύ;» ρώτησε ο Προϊστάμενος, βάζοντας τώρα το κερί στη μέση του τραπεζιού και τακτοποιώντας τα υπόλοιπα αντικείμενα γύρω του. «Ίσως δε με καταλάβατε καλά» βιάστηκε να προσθέσει ο Κ. «Θέλω να πω—» έκοψε όμως τη φράση απότομα και κοίταξε γύρω του να βρει ένα κάθισμα. «Μπορώ βέβαια να καθίσω, ε;» «Δε συνηθίζεται» απάντησε ο άλλος. «Θέλω να πω» συνέχισε ο Κ. χωρίς άλλη παύση, «πως όταν έχει φτάσει κανείς στα τριάντα και τα 'χει βγάλει πέρα μόνος στη ζωή, όπως εγώ, δεν αιφνιδιάζεται τόσο εύκολα απ' τις απρόοπτες καταστάσεις. Ιδιαίτερα καταστάσεις σαν τη σημερινή». «Γιατί ιδιαίτερα σαν τη σημερινή;»* «Δεν εννοώ ότι τα παίρνω όλ' αυτά σαν ένα α-

στείο, γιατί μου φαίνεται δύσκολο να μπει κανείς σε τόσο μεγάλες φασαρίες για ένα αστείο. Θα έπρεπε να συμμετάσχουν χωρίς καμιά εξαίρεση οι ένοικοι και το προσωπικό της πανσιόν και όλοι εσείς που ήρθατε εδώ. Ε, αυτό ξεπερνάει ασφαλώς κατά πολύ τα όρια ενός αστείου». «Πολύ σωστή παρατήρηση» σχολίασε ο Προϊστάμενος, και άνοιξε το σπιρτόκουτο για να δει πόσα σπέρτα ήταν μέσα. «Απ' την άλλη, ωστόσο» συνέχισε ο Κ., κι απευθύνθηκε τώρα σ' όλους όσοι βρισκόταν στο δωμάτιο, θέλοντας να τραβήξει την προσοχή των τριών αντρών που κοιτούσαν τις φωτογραφίες, «απ' την άλλη, δεν μπορεί να πάρει κανείς αυτή την υπόθεση στα σοβαρά. Μολονότι παίζω το ρόλο του κατηγορούμενου, είναι αδύνατον να θυμηθώ το παραμικρό παράπτωμα που θα δικαιολογούσε τη δίωξή μου. Αλλά κι αυτό ακόμα είναι δευτερεύον. Το βασικό ερώτημα είναι: Από ποιον έχω κατηγορηθεί; Ποια υπηρεσία έδωσε την εντολή; Είστε όλοι εσείς υπηρέτες του νόμου; Κανείς σας δε φοράει στολή, εκτός αν θεωρηθεί στολή το κοστούμι σας» –εδώ στράφηκε προς τον Φραντς. «Λίγο δύσκολο όμως, γιατί μοιάζει μάλλον με ταξιδιωτική περιβολή. Περιμένω μια ξεκάθαρη απάντηση στις ερωτήσεις μου και είμαι απόλυτα βέβαιος πως, αφού λυθεί η παρεξήγηση, θα χωρίσουμε σαν καλοί φίλοι». Ο Προϊστάμενος πέταξε το κουτί με τα σπέρτα πάνω στο τραπέζι. «Κάνετε μια βασική παρανόηση» είπε. «Τόσο οι κύριοι από δω όσο κι εγώ προσωπικά παίζουμε έναν τελείως ασήμαντο ρόλο στην υπόθεσή σας. Στην πραγματικότητα, δε γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα. Θα μπορούσαμε να έρθουμε με την πιο επίσημη στολή, δίχως αυτό να επιβαρύνει καθόλου τη θέση σας. Δεν μπορώ καν να σας βεβαιώσω ότι είστε όντως κατηγορούμενος. Για να το διατυπώσω καλύτερα, δεν ξέρω αν είστε κατηγορούμενος. Το μόνο σίγουρο είναι πως έχετε συλληφθεί, δε γνωρίζω τίποτε παραπάνω. Ίσως οι φύλακες σας έδωσαν άλλη εντύπωση με τις φλυαρίες τους. Δεν πρέπει να παρασύρεστε από ανεύθυνα λόγια.* Δυστυχώς, αδυνατώ να απαντήσω στις ερωτήσεις που μου υποβάλλετε, έχω όμως να σας δώσω μερικές χρήσιμες συμβουλές: Προσπαθήστε να σκεφτεστε λιγότερο εμάς κι όσα σας περιμένουν. Είναι προτιμότερο να σκεφτείτε τον εαυτό σας. Μην κάνετε τόση φασαρία για την υποτιθέμενη αθωότητά σας, γιατί αυτό καταστρέφει την καλή εντύπωση που δίνετε κατά τα άλλα. Επίσης, θα ήταν καλό να εί-

στε πιο λιγόλογος. Σχεδόν όλα όσα είπατε ως τώρα θα μπορούσε να τα συμπεράνει κανείς –με τη βοήθεια μιας μικρής επεξήγησης κάπου κάπου– απ’ τη συμπεριφορά σας· κι εξάλλου, τίποτε απ’ αυτά δεν ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για την υπόθεσή σας».

Ο Κ. κοίταξε καλά καλά τον Προϊστάμενο. Έπαιρνε μαθήματα από κάποιον που ήταν ίσως και νεότερός του; Τον κατσάδιαζαν σαν ανταμειβή για την ειλικρίνειά του; Και δεν του έλεγαν τίποτε για την αιτία της σύλληψής του και γι’ αυτούς που τη διέταξαν; Άρχισε να περπατάει νευρικά πέρα δώθε, χωρίς να τον εμποδίσει κανείς, σήκωσε τα μανίκια του, ψηλάφησε το πουνκάμισο στο στήθος, έστρωσε τα μαλλιά του, και περνώντας μπροστά από τους τρεις νεαρούς, είπε: «Είναι τελείως παράλογο!» Εκείνοι γύρισαν και τον κοίταξαν με φιλικό αλλά σοβαρό ύφος. Τέλος, σταμάτησε μπροστά στο γραφείο του Προϊστάμενου. «Ο εισαγγελέας Χάστερερ είναι φίλος μου» δήλωσε, «μπορώ να του τηλεφωνήσω;» «Βεβαίως» απάντησε ο Προϊστάμενος, «για ποιο λόγο όμως; Εκτός κι αν θέλετε να τον συμβουλευτείτε για κάποιο προσωπικό σας θέμα». «Για ποιο λόγο;» φώναξε ο Κ., περισσότερο σατισμένος παρά θυμωμένος. «Μα τι άνθρωπος είστε σεις; Μου ζητάτε να φανώ λογικός κι εσείς συμπεριφέρεστε με τον πιο παράλογο τρόπο του κόσμου! Είναι εξωφρενικό! Πρώτα ετούτοι εδώ οι κύριοι με σηκώνουν άρον άρον απ’ το κρεβάτι κι αλωνίζουν μες στο σπίτι μου, και τώρα μ’ αφήνουν να παριστάνω τον παλιάτσο μπροστά σας. Με ρωτάτε για ποιο λόγο να τηλεφωνήσω σ’ έναν εισαγγελέα, τη στιγμή που υποτίθεται ότι έχω συλληφθεί; Πολύ καλά, δε θα τηλεφωνήσω». «Μα όχι, όχι» διαμαρτυρήθηκε ο Προϊστάμενος, δείχνοντας με το χέρι του προς το χωλ όπου βρισκόταν το τηλέφωνο. «Παρακαλώ, τηλεφωνήστε». «Όχι, δε θέλω πια» είπε ο Κ., πλησιάζοντας στο παράθυρο. Οι τρεις θεατές από απέναντι ήταν πάντα στο παρατηρητήριό τους, μόνο που τώρα ταράχτηκαν λίγο καθώς είδαν τον Κ. να πλησιάζει στο παράθυρο. Οι δυο ηλικιωμένοι έκαναν να σηκωθούν, αλλά ο άντρας που έστεκε πίσω τους τούς καθησύχασε. «Έχουμε και θεωρείο!» φώναξε ο Κ. δυνατά στον Προϊστάμενο, δείχνοντας με το δάχτυλο απέναντι. «Φύγετε από κει!» έκανε κατόπιν προς το μέρος τους. Αμέσως οπισθοχώρησαν και οι τρεις μερικά βήματα· οι δυο γέροι βρέθηκαν μάλιστα σχεδόν κρυμμένοι πίσω απ’ το φαρδύ σώμα του ά-

ντρα, που απ’ τις κινήσεις των χειλιών του μπορούσε να συμπεράνει κανείς ότι κάτι έλεγε. Παρ’ όλ’ αυτά, οι σιλουέτες τους διακρίνονταν ακόμη· έμοιαζαν να περιμένουν την κατάλληλη στιγμή για να πλησιάσουν πάλι απαρατήρητοι το παράθυρο. «Σα δεν ντρέπονται!» είπε ο Κ. γυρίζοντας προς το δωμάτιο. Πιθανότατα ο Προϊστάμενος συμφωνούσε μαζί του, όπως τουλάχιστον νόμισε ο Κ. από μια βιαστική ματιά που του έριξε με την άκρη του ματιού. Ήταν όμως εξίσου πιθανό, να μην είχε ακούσει καν, γιατί κρατούσε απλωμένη την παλάμη στο τραπέζι και έδινε την εντύπωση ότι σύγκρινε το μήκος των δαχτύλων του. Οι δυο φύλακες καθόντουσαν πάνω σε μια κασέλα με κεντητό κάλυμμα κι έτριβαν τα γόνατά τους. Οι τρεις νεαροί χάζευαν τριγύρω με τα χέρια στη μέση. Η ησυχία που επικρατούσε θύμιζε έρημο γραφείο. «Λοιπόν, αγαπητοί κύριοι» φώναξε ο Κ., έχοντας για μια στιγμή την αίσθηση ότι έπεφτε στους δικούς του ώμους το καθήκον να βρει μια διέξοδο, «αν κρίνω από το ύφος σας, η υπόθεση τελείωσε. Νομίζω πως το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να μην ασχοληθούμε πλέον με το αν είχατε ή όχι το δικαίωμα να ενεργήσετε έτσι όπως ενεργήσατε, και να συμφιλιωθούμε δίνοντας τα χέρια σαν καλοί φίλοι. Αν αυτό σας βρίσκει σύμφωνους, τότε—» και πλησίασε το τραπέζι του Προϊστάμενου με το χέρι απλωμένο. Εκείνος σήκωσε το βλέμμα, δάγκωσε λίγο τα χείλη και κοίταξε το χέρι του Κ., που πίστευε πως τελικά δε θ’ αρνιόταν τη χειραψία. Ο Προϊστάμενος όμως σηκώθηκε απ’ την καρέκλα, πήρε απ’ το κρεβάτι της δεσποινίδας Μπύρστνερ ένα στρογγυλό καπέλο με σκληρό γείσο και το φόρεσε προσεχτικά με τα δυο χέρια, σαν να το πρόβαρε στο κεφάλι του για πρώτη φορά. «Πόσο απλά παίρνετε τα πράγματα!» είπε ταυτόχρονα. «Λέτε πως πρέπει να δώσουμε στην υπόθεση ένα φιλικό τέλος. Αυτό όμως είναι αδύνατον. Απ’ την άλλη, βέβαια, δεν υποστηρίζω πως πρέπει να χάσετε κάθε ελπίδα. Όχι, θα ήταν τελείως αβασίμο. Προς το παρόν, έχετε απλώς συλληφθεί, τίποτε παραπάνω. Το δικό μου καθήκον ήταν να σας κοινοποιήσω τη σύλληψη και να παρατηρήσω με προσοχή τις αντιδράσεις σας. Δεν υπάρχει τίποτε άλλο για σήμερα και μπορούμε να αποχαιρετιστούμε. Φαντάζομαι πως θα θέλατε να πάτε στην τράπεζα τώρα, ε;» «Στην τράπεζα;» ρώτησε ο Κ. «Κι εγώ που νόμιζα πως με είχατε συλλάβει» συμπλήρωσε με προκλη-

τικό τόνο. Παρά το γεγονός ότι η συμφιλωτική χειραψία που πρότεινε δεν είχε γίνει δεκτή, ένιωθε, ιδιαίτερα απ' τη στιγμή που ο Προϊστάμενος στεκόταν όρθιος μπροστά του, όλο και λιγότερο εξαρτημένος απ' αυτούς τους ανθρώπους. Είχε διάθεση να παίζει μαζί τους. Σκέφτηκε να τρέξει πίσω τους ως την εξώπορτα καθώς θα έφευγαν, παρακαλώντας να τον συλλάβουν. Έτσι, δε δίστασε να επαναλάβει: «Πώς θα μπορούσα να πάω στην τράπεζα αφού με έχετε συλλάβει;» «Α, όχι» είπε ο Προϊστάμενος, που είχε φτάσει κιόλας στην πόρτα. «Παρεξηγήσατε τα λόγια μου. Έχετε βέβαια συλληφθεί, αλλά αυτό δεν αποτελεί εμπόδιο στην άσκηση του επαγγέλματός σας ή στις άλλες δραστηριότητες της καθημερινής σας ζωής». «Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν είναι άσχημο να σε συλλαμβάνουν» είπε ο Κ. και πλησίασε τον Προϊστάμενο. «Δεν ισχυρίστηκα ποτέ το αντίθετο» σχολίασε εκείνος. «Τότε δεν υπήρχε λόγος να μου ανακοινώσετε ότι συλλαμβάνομαι» είπε ο Κ., πηγαίνοντας ακόμη πιο κοντά. Τους είχαν πλησιάσει τώρα και οι υπόλοιποι, σχεδόν στριμώχνονταν όλοι μαζί κοντά στην πόρτα. «Ήταν καθήκον μου» είπε ο Προϊστάμενος. «Ανόητο καθήκον» επέμεινε ο Κ. «Ίσως» απάντησε εκείνος. «Ας μη χάνουμε όμως άλλο τον καιρό μας με ανώφελα λόγια. Εγώ απλώς υπέθεσα ότι θέλετε να πάτε στην τράπεζα. Αλλά αφού πιάνεστε τόσο εύκολα απ' τα λόγια των άλλων, θα προσπαθήσω να σας εξηγήσω. Δε σας αναγκάζω να πάτε στην τράπεζα, σκέφτηκα μόνο ότι δε θέλετε να απουσιάσετε άλλο απ' την εργασία σας. Και για να κάνω την άφιξή σας εκεί όσο πιο απαρατήρητη γίνεται, έθεσα αυτούς τους τρεις κυρίους, τους συναδέλφους σας, στη διάθεσή σας». «Τι;» φώναξε ο Κ., κοιτάζοντας με γουρλωμένα μάτια τους τρεις νεαρούς. Όστε αυτοί οι ασήμαντοι, κιτρινιάρηδες νεαροί, χωρίς καμιά προσωπικότητα –του τράβηξαν την προσοχή μόνο σαν μια ομάδα τριών ανθρώπων δίπλα στις φωτογραφίες– ήταν στην πραγματικότητα υπάλληλοι στην τράπεζα που δούλευε; Όχι βέβαια, συνάδελφοι, αυτό ήταν πολύ τραβηγμένο κι αποδείκνυε ένα κενό στην παντογνωσία του Προϊστάμενου. Πάντως ήταν κατώτεροι υπάλληλοι της τράπεζας. Πώς δεν το πρόσεξε τόση ώρα; Θα ήταν τρομερά απορροφημένος απ' τον Προϊστάμενο και τους φύλακες για να μην τους αναγνωρίσει αμέσως! Τον τυπικό Ράμπενσταϊνερ με το στρατιωτικό βάδισμα, τον ξανθό Κούλιχ με τα βαθουλωμέ-

να μάτια, και τον Κάμινερ, με το ανυπόφορο χαμόγελο που οφειλόταν σ' ένα χρόνιο σπασμό των μυών. «Καλημέρα» έκανε ο Κ. μετά από λίγο, κι έδωσε το χέρι στους τρεις νέους που υποκλήθηκαν ευγενικά. «Δε σας πρόσεξα καθόλου. Όρα να πάμε στη δουλειά τώρα, ε;» Εκείνοι χαμογέλασαν κι έγγνεψαν με μεγάλη προθυμία, λες κι αυτό ακριβώς περίμεναν ν' ακούσουν απ' τη στιγμή που βρέθηκαν σ' εκείνο το δωμάτιο. Μόλις όμως ο Κ. είτε πως έπρεπε να πάρει και το καπέλο από το δωμάτιό του, οι τρεις υπάλληλοι έτρεξαν όπως όπως ο ένας πίσω απ' τον άλλον για να το φέρουν, πράγμα που υποδήλωνε ως ένα βαθμό την αμηχανία τους. Ο Κ. έμεινε ακίνητος παρατηρώντας τους μέσα απ' τις δυο ανοιχτές πόρτες· τελευταίος στη σειρά ήταν φυσικά ο νωθρός Ράμπενσταϊνερ, που είχε ακολουθήσει απλώς μ' ένα κομπό τροχάδην. Ο Κάμινερ έδωσε το καπέλο με το γνωστό χαμόγελο, για το οποίο ο Κ. αποφάνθηκε άλλη μια φορά πως δεν υπήρχε περίπτωση να είναι σκόπιμο· ακόμη κι αν προσπαθούσε άλλωστε να γελάσει σκόπιμα, θα του ήταν αδύνατο. Εκείνη τη στιγμή, η κυρία Γκρούμππαχ, με ύφος που δεν προδίδε το παραμικρό αίσθημα ενοχής, άνοιξε την πόρτα για να ξεπροβοδίσει τη συντροφιά. Το βλέμμα του Κ. σταμάτησε, όπως τόσες φορές παλιά, στη ζώνη της ποδιάς της που ήταν υπερβολικά σφιγμένη γύρω απ' τη χοντρή μέση της. Όταν βγήκαν στο δρόμο, ο Κ. έβγαλε το ρολόι απ' την τσέπη του, κοίταξε την ώρα κι αποφάσισε να πάρει ταξί· είχε αργήσει ήδη μισή ώρα. Ο Κάμινερ έτρεξε στη γωνία του δρόμου για να φέρει ταξί, ενώ οι δυο άλλοι έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διασκεδάσουν την ανυπομονησία του Κ. Ξαφνικά, ο Κούλιχ έδειξε με το χέρι την πόρτα του απέναντι σπιτιού, όπου είχε εμφανιστεί ο μεγαλόσωμος άντρας με το κόκκινο μπερδό γενάκι. Μόλις κατάλαβε ότι τον έβλεπαν, τα 'χασε λίγο –ίσως επειδή τώρα δεν μπορούσε να κρυφτεί πουθενά– οπισθοχώρησε λίγο κι ακούμπησε στον τοίχο πίσω του. Οι δυο ηλικιωμένοι θα πρέπει να κατέβαιναν ακόμα τις σκάλες. Ο Κ. θύμωσε με τον Κούλιχ. Δε χρειαζόταν τη δική του υπόδειξη για να δει τον άντρα. Όχι μόνο τον είχε δει πρώτος, αλλά περίμενε κιόλας την εμφάνισή του. «Μην κοιτάτε έτσι!» είπε απότομα, ξεχνώντας ότι είναι προσβλητικό να μιλάς έτσι σ' έναν ενήλικα. Το θέμα όμως έληξε εκεί, γιατί αμέσως μετά ήρθε το ταξί, μπήκαν όλοι μέσα και ξεκίνησαν. Μόνο τότε ο Κ. συνειδητοποίη-

σε πως ο Προϊστάμενος και οι φύλακες είχαν φύγει χωρίς να τους πάρει είδηση. Στην αρχή, η παρουσία του Προϊστάμενου είχε ρίξει στην αφάνεια τους τρεις υπαλλήλους, τώρα οι υπάλληλοι τον είχαν κάνει να ξεχάσει τελείως τον Προϊστάμενο. Αυτό δε φανέρωνε ασφαλώς αυξημένη εγρήγορση. Αποφάσισε να είναι πιο προσεχτικός στο μέλλον. Ωστόσο, γύρισε ασυναίσθητα το κεφάλι του και κοίταξε απ' το πίσω τζάμι του αυτοκινήτου μήπως προλάβαινε να δει τον Προϊστάμενο και τους φύλακες να απομακρύνονται. Αμέσως όμως γύρισε πάλι μπροστά και βυθίστηκε αναπαυτικά στη γωνιά του αυτοκινήτου, παραιτούμενος από κάθε άλλη προσπάθεια. Μολονότι ήταν αδύνατον να το συμπεράνει κανείς απ' το ύψος του, θα του έκανε καλό εκείνη τη στιγμή να ανταλλάξει μερικές κουβέντες με τους άλλους· εκείνοι όμως έδειξαν άξαφνα πολύ κουρασμένοι. Ο Ράμπενσταϊνερ κοίταζε έξω απ' το αριστερό παράθυρο του αυτοκινήτου, ο Κούλιχ απ' το δεξί, και μόνο ο Κάμινερ έδειχνε προσιτός για κουβέντα με την αιώνια γκριμάτσα του, που δυστυχώς οι στοιχειώδεις αρχές του ανθρωπίνου απαγόρευαν να γίνει αντικείμενο αστεϊσμού.

Εκείνη την άνοιξη, ο Κ. συνήθιζε τα βράδια μετά τη δουλειά, όταν είχε τα χρονικά περιθώρια –τις περισσότερες φορές έμενε στο γραφείο ως τις εννέα– να κάνει ένα μικρό περίπατο μόνος ή με κάποιο συνάδελφο. Έπειτα πήγαινε σε μια μπιραρία και καθόταν περίπου ως τις έντεκα, σ' ένα τραπέζι που φιλοξενούσε πάντα μια συντροφιά ηλικιωμένων ως επί το πλείστον κυριών. Αυτό το πρόγραμμα είχε φυσικά και τις εξαιρέσεις του, όταν λογουχάρη ο διευθυντής της τράπεζας, που εκτιμούσε ιδιαιτέρως τον Κ. για την ευσυνειδησία και τη σοβαρότητά του, τον προσκαλούσε να κάνουν μια βόλτα με το αυτοκίνητο ή να δειπνήσουν μαζί στην έπαυλή του. Επίσης, μια φορά τη βδομάδα πήγαινε στο σπίτι μιας κοπέλας, που την έλεγαν Έλσα και δούλευε σαν σερβιτόρα σε μια ταβέρνα ως τα ξημερώματα, ενώ στη διάρκεια της μέρας δέχονταν τους επισκέπτες της αποκλειστικά στο κρεβάτι.

Εκείνο το βράδυ, προτίμησε να μην πάει πουθενά. Η μέρα είχε κυλήσει γρήγορα, με εντατική δουλειά και εγκάρδιες ευχές για τα γενέθλιά του. Σε κάθε ανάπαυλα της δουλειάς σκεφτόταν πως σήμερα έπρεπε να γυρίσει αμέσως σπίτι. Είχε την αόριστη εντύπω-

ση ότι τα γεγονότα του πρωινού προκάλεσαν μεγάλη αναστάτωση στην πανοιόν της κυρίας Γκρούμπαχ κι εκείνος έπρεπε τώρα να επαναφέρει την τάξη. Άπαξ και γινόταν αυτό, τα ίχνη αυτής της ιστορίας θα έσβηναν για πάντα και τα πράγματα θα ξανάβρισκαν τον κανονικό τους ρυθμό. Ούτε απ' τους τρεις υπαλλήλους φοβόταν τίποτα. Είχαν απορροφηθεί πάλι στην τεράστια χοάνη του υπαλληλικού προσωπικού της τράπεζας. Τίποτε πάνω τους δεν πρόδιδε την παραμικρή αλλαγή. Ο Κ. τους κάλεσε κάμποσες φορές στο γραφείο του, τόσο τον καθένα μόνο του όσο και τους τρεις μαζί, με μοναδικό σκοπό να μελετήσει τις αντιδράσεις τους. Κάθε φορά που έφτευγαν κλείνοντας πίσω τους την πόρτα, ένιωθε απόλυτα καθησυχασμένος.*

Όταν έφτασε μπροστά στο σπίτι, γύρω στις εννιάμισι, συνάντησε στην πόρτα έναν νεαρό που στεκόταν εκεί με ανοιχτά τα πόδια καπνίζοντας πίπα. «Ποιος είστε εσείς;» ρώτησε αμέσως, φέροντας το κεφάλι του κοντά στο πρόσωπο του άλλου, επειδή δεν έβλεπε καλά στο μισοσκοτάδο του διαδρόμου. «Είμαι ο γιος του διαχειριστή, κύριε» απάντησε το παλικάρι, κι έκανε βιαστικά στην άκρη, βγάζοντας το τσιμπούκι του απ' το στόμα. «Ο γιος του διαχειριστή;» ρώτησε ο Κ., χτυπώντας με ανυπομονησία το μπαστούνι του στο πάτωμα. «Χρειάζεστε τίποτα, κύριε; Θέλετε να φωνάξω τον πατέρα μου;» «Όχι, όχι» έκανε ο Κ., με πιο μαλακή φωνή τώρα, λες και συγχωρούσε στον νεαρό κάποια παρατυπία. «Δεν υπάρχει λόγος» πρόσθεσε, και προχώρησε στο βάθος του διαδρόμου· προτού όμως αρχίσει ν' ανεβαίνει τις σκάλες, γύρισε και κοίταξε άλλη μια φορά προς την είσοδο.

Αντί να πάει κατευθείαν στο δωμάτιό του όπως σκόπευε, χτύπησε πρώτα την πόρτα της κυρίας Γκρούμπαχ, γιατί ήθελε να της μιλήσει. Τη βρήκε καθισμένη στο τραπέζι να μαντάρει παλιές κάλτσες. Ζήτησε κάπως αδέξια συγγνώμη που την ενοχλούσε τέτοια ώρα, αλλά εκείνη, πάντα πολύ φιλική μαζί του, τον μάλωσε που σκεφτόταν έτσι. Ήταν πάντα στη διάθεσή του, το ήξερε καλά πως απ' όλους τους ενοικιαστές εκείνον εκτιμούσε κι αγαπούσε περισσότερο. Ο Κ. έριξε μια ματιά στο δωμάτιο. Όλα βρίσκονταν πάλι στη θέση τους, τα πιατικά του προγεύματος που το πρωί ήταν πάνω στο τραπέζι δίπλα στο παράθυρο, είχαν κι αυτά μαζευτεί. «Τα γυναικεία χέρια κάνουν θαύματα» σκέφτηκε· εκείνος θα

προτιμούσε μάλλον να τα σπάσει όλα επιτόπου παρά να τα κουβαλήσει ως την κουζίνα. Κοίταξε την κυρία Γκρούμπαχ μ' ένα αίσθημα ευγνωμοσύνης. «Δουλεύετε ακόμη τέτοια ώρα;» τη ρώτησε. Τώρα κάθονταν και οι δυο στο τραπέζι, ο Κ. έχωνε κάπου κάπου το χέρι στο σωρό με τις κάλτσες. «Οι δουλειές δεν τελειώνουν ποτέ» απάντησε εκείνη. «Τη μέρα ανήκω στους νοικάρηδες, για τη δική μου λάτρα μένει μόνο το βράδυ». «Πολύ φοβάμαι πως σήμερα σας δημιούργησα πρόσθετους μεπελάδες». «Γιατί το λέτε αυτό;» ρώτησε με ανήσυχο τόνο η σπιτονοικοκυρά, αφήνοντας την κάλτσα που έραβε στην ποδιά της. «Να, εννοώ τους κυρίους που ήρθαν το πρωί». «Α, μη στεναχωριέστε καθόλου» είπε εκείνη μ' ένα στεναγμό ανακούφισης. «Σιγά τον κόπο». Ο Κ. δεν είπε τίποτα αυτή τη φορά, την παρατηρούσε μόνο καθώς ξανάσκυβε στη δουλειά της. «Πρέπει να της φαίνεται παράξενο» σκεφτόταν, «που της μιλάω γι' αυτό το θέμα, ίσως δεν το θεωρεί σωστό. Για μένα όμως είναι πρώτης τάξεως ευκαιρία. Μόνο με μια ηλικιωμένη γυναίκα μπορώ να το συζητήσω». «Όσο να 'ναι, φορτωθήκατε παραπάνω δουλειά» είπε τέλος, «αλλά δε θα ξανασυμβεί». «Σίγουρα δε θα ξανασυμβεί» συμφώνησε αμέσως εκείνη, μ' ένα χαμόγελο σχεδόν θλιμμένο. «Το πιστεύετε στ' αλήθεια;» ρώτησε ο Κ. «Ναι» απάντησε η κυρία Γκρούμπαχ χαμηλόφωνα, «ούτε υπάρχει λόγος να το παίρνετε κατάκαρδα. Πόσα και πόσα δε συμβαίνουν κάθε μέρα στον κόσμο! Κι αφού με τιμάτε τόσο με την εμπιστοσύνη σας, κύριε Κ., παίρνω το θάρρος να σας εξομολογηθώ ότι εκτός απ' αυτά που μου είπαν οι δυο φύλακες, κρυφάκουσα και λίγο απ' την πόρτα. Το έκανα γιατί ανησυχώ για το καλό σας, ίσως πιο πολύ απ' ό,τι ταιριάζει σε μια απλή σπιτονοικοκυρά. Απ' τα λίγα που άκουσα λοιπόν, κατάλαβα πως δεν πρόκειται για κάτι σοβαρό. Όχι. Έχετε βέβαια συλληφθεί, αλλά όχι όπως συλλαμβάνεται ένας κλέφτης. Γιατί όταν σε συλλαμβάνουν επειδή έκλεψες, η θέση σου είναι φυσικά πολύ άσχημη, ενώ η δική σας σύλληψη –μου φαίνεται σαν κάτι... πνευματικό. Με συγχωρείτε αν λέω ανοησίες, αλλά μου φαίνεται σαν κάτι αφηρημένο, που ούτε μπορώ ούτε και χρειάζεται να το καταλάβω».

«Δεν είναι καθόλου ανόητο αυτό που είπατε, κυρία Γκρούμπαχ. Συμφωνώ απόλυτα μαζί σας. Μόνο που η δική μου κρίση είναι ακόμα πιο ανυστερή, γιατί θεωρώ τη σύλληψή μου όχι απλώς

κάτι αφηρημένο, αλλά τελείως ανυπόστατο. Το μόνο αληθινό είναι ότι αιφνιδιάστηκα, αυτό είναι όλο. Αν, μόλις ξυπνούσα, σηκώνομουν απ' το κρεβάτι μου, χωρίς να με παραπλανήσει η ανεξήγητη αργοπορία της Άννας, κι ερχόμουν σ' εσάς, μη δίνοντας καμιά σημασία σ' οποιονδήποτε θα προσπαθούσε να μ' εμποδίσει, έτρωγα έπειτα κατ' εξαίρεση το πρωινό μου στην κουζίνα και σας παρακαλούσα να μου φέρετε τα ρούχα απ' το δωμάτιο, αν με δυο λόγια, ενεργούσα σύμφωνα με την κοινή λογική, δε θα 'χε συμβεί ασφαλώς τίποτα κι όλα θα 'χαν τελειώσει πριν καλά καλά αρχίσουν. Βρέθηκα όμως απροετοίμαστος. Στην τράπεζα, για παράδειγμα, δε θα συνέβαινε ποτέ κάτι τέτοιο. Εκεί έχω τους βοηθούς μου, το εξωτερικό και εσωτερικό τηλέφωνο βρίσκονται μπροστά μου στο γραφείο. Κάθε τόσο, έρχονται ένα σωρό άνθρωποι να με δουν, πελάτες και υπάλληλοι, και το κυριότερο, το μυαλό μου είναι πάντα σε ετοιμότητα, επειδή ασχολούμαι διαρκώς με διάφορα προβλήματα της δουλειάς. Εκεί λοιπόν, θα ήταν σχεδόν διασκεδαστικό να βρεθώ αντιμέτωπος με μια τέτοια υπόθεση. Τώρα, βέβαια, αυτή η ιστορία ανήκει στο παρελθόν. Δεν είχα καμιά διάθεση να ξαναμιλήσω σχετικά. Το έκανα μόνο και μόνο για να ακούσω τη γνώμη σας, τη γνώμη μιας έξυπνης κυρίας. Το γεγονός δε ότι οι απόψεις μας συμπίπτουν με χαροποιεί ιδιαίτερω. Νομίζω, αλήθεια, ότι πρέπει να σφίξουμε τα χέρια. Μια τέτοια σύμπτωση απόψεων αξίζει να επικυρωθεί με μια χειραψία».

Άραγε θα μου δώσει το χέρι; Ο Προϊστάμενος δεν το έδωσε, σκέφτηκε ο Κ. και την κοίταξε με εξεταστικό βλέμμα. Εκείνη, όρθια τώρα, γιατί στο μεταξύ είχε σηκωθεί και ο Κ., έμοιαζε λίγο σαστισμένη. Δεν είχε καταλάβει ακριβώς τα λόγια του και της ξέφυγε αθέλητα κάτι που δεν ταίριαζε καθόλου στη στιγμή: «Μην το παίρνετε κατάκαρδα, κύριε Κ.» έκανε με σπασμένη φωνή, ξεχνώντας φυσικά να του δώσει το χέρι. «Δε νομίζω ότι το πήρα κατάκαρδα» είπε ο Κ, κι ένιωσε ξαφνικά κουρασμένος, βλέποντας πόσο λίγη σημασία είχε η συναίνεση αυτής της γυναίκας.

Όταν έφτασε στην πόρτα, ρώτησε: «Είναι η δεσποινίς Μπύρσενερ στο δωμάτιό της;» «Όχι» απάντησε μονολεκτικά η κυρία Γκρούμπαχ, δείχνοντας λίγο καθυστερημένα τη συμπάθειά της μ' ένα συγκρατημένο χαμόγελο. «Είναι στο θέατρο. Αν θέλετε κάτι, μπορώ να της το διαβιβάσω εγώ». «Απλώς ήθελα να μιλήσω λίγο

μαζί της». «Δυστυχώς, δεν ξέρω τι ώρα θα γυρίσει. Όταν πηγαίνει στο θέατρο, συνήθως αργεί να επιστρέψει». «Δεν πειράζει, δεν είναι σοβαρό» είπε ο Κ., γυρίζοντας με σκυμμένο κεφάλι προς την πόρτα, έτοιμος να φύγει. «Ήθελα μόνο να της ζητήσω συγγνώμη επειδή σήμερα το πρωί μπήκα χωρίς άδεια στο δωμάτιό της». «Δεν υπάρχει λόγος, κύριε Κ. Είστε υπερβολικά διακριτικός. Η δεσποινίς έφυγε νωρίς το πρωί και δεν ξέρει τι έγινε. Ούτε θα καταλάβει τίποτα, γιατί τα τακτοποίησα όλα όπως πριν. Να, ελάτε να δείτε αν θέλετε». Άνοιξε την πόρτα του δωματίου της δεσποινίδας Μπύρστνερ. «Μην μπαίνετε στον κόπο, σας πιστεύω» είπε ο Κ., πλησιάζοντας ωστόσο την ανοιχτή πόρτα. Οι ακτίνες του φεγγαριού φώτιζαν αμυδρά το σκοτεινό δωμάτιο. Απ' όσο μπορούσε να δει, όλα βρισκόνταν πάλι στην κανονική τους θέση, ως και η μπλούζα δεν κρεμόταν πια απ' το πόμολο του παραθύρου. Μόνο τα μαξιλάρια στο κρεβάτι, μισοφωτισμένα απ' το φεγγάρι, έμοιαζαν βαλμένα ψηλότερα απ' το κανονικό. «Η δεσποινίς αργεί συνήθως να γυρίσει σπίτι» είπε ο Κ., στρέφοντας το βλέμμα στην κυρία Γκρούμπαχ σαν να θεωρούσε εκείνην υπεύθυνη. «Έτσι είναι οι νέοι σήμερα!» απάντησε εκείνη με απολογητικό ύφος. «Ναι, βέβαια» συμφώνησε ο Κ., «υπάρχουν όμως και κάποια όρια». «Έχετε απόλυτο δίκιο, κύριε Κ. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της δεσποινίδας. Όχι πως θέλω να την κακολογήσω, είναι αξιγάπητη κοπέλα, ευγενική, τακτική, συνεπής, φιλόπονη. Την εκτιμώ πολύ για όλ' αυτά. Αλλά, να, πώς να το πει κανείς, θα 'πρεπε να είναι λίγο πιο περήφανη με τους άντρες, πιο συγκρατημένη. Τον τελευταίο μήνα, τη συνάντησα δυο φορές σε κάτι απόμερα δρομάκια και κάθε φορά τη συνόδευε άλλος κύριος. Ένας θεός ξέρει τι στενοχώρια πήρα! Αλλά δεν το 'χω πει σ' άλλον εκτός από σας, να μου κοπεί η γλώσσα αν είναι ψέματα. Λυπάμαι που το λέω, αλλά στο τέλος θ' αναγκαστώ να το συζητήσω και μαζί της. Και δεν είναι μόνο αυτό...» «Μα τι είναι αυτά που λέτε!» φώναξε ο Κ., σχεδόν ανίκανος να κρύψει την οργή του. «Σίγουρα παρεξηγήσατε τα λόγια μου για τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Δεν εννοούσα καθόλου κάτι τέτοιο. Σας προειδοποιώ, για το καλό σας, να μην της πείτε τίποτα. Πέφτετε τελείως έξω, την ξέρω καλά τη δεσποινίδα Μπύρστνερ και είμαι σίγουρος πως ούτε μια λέξη απ' όσα είπατε δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Αλλά πάλι, ίσως τα

παραλέω. Δεν μπορώ να σας εμποδίσω. Κάντε ό,τι θέλετε. Καληνύχτα». «Κύριε Κ.!» φώναξε εκείνη ικετευτικά, τρέχοντας προς την πόρτα που ο Κ. είχε ήδη ανοίξει. Δε θα πω τίποτα στη δεσποινίδα Μπύρστνερ, προτού βεβαιωθώ για τη διαγωγή της. Μόνο σ' εσάς το εμπιστεύτηκα. Εξάλλου, είστε κι εσείς ένοικος και πρέπει να συμμερίζετε τις προσπάθειές μου να διατηρήσω το καλό όνομα της πανσιόν. Για την αξιοπρέπεια του σπιτιού μου τα κάνω όλ' αυτά». «Αξιοπρέπεια!» φώναξε ο Κ. απ' το άνοιγμα της πόρτας. «Αν θέλετε να διαφυλάξετε την αξιοπρέπεια του σπιτιού σας, πρέπει πρώτα απ' όλα να διώξετε εμένα!» Έπειτα έκλεισε την πόρτα, χωρίς να δώσει σημασία στο ελαφρύ χτύπημα που ακούστηκε πίσω του.

Επειδή δεν είχε όρεξη για ύπνο, αποφάσισε να μείνει ξυπνητός και επί τη ευκαιρία να διαπιστώσει τι ώρα επέστρεφε η δεσποινίς Μπύρστνερ. Υπήρχε επίσης μια πιθανότητα, αν και η ώρα ήταν ακατάλληλη, να μιλήσει για λίγο μαζί της. Κάθισε δίπλα στο παράθυρο, και καθώς έκλεισε για μια στιγμή τα κουρασμένα του μάτια, του πέρασε ξαφνικά απ' το μυαλό η σκέψη να πείσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ να ξενοικιάσουν και οι δυο τα δωμάτια που έμεναν, δίνοντας έτσι ένα μάθημα στην κυρία Γκρούμπαχ. Αμέσως μετά όμως, αυτό του φάνηκε τρομερά υπερβολικό και σκέφτηκε μήπως το χρησιμοποιούσε σαν πρόσχημα για να ξεγελάσει τον εαυτό του, μήπως στην πραγματικότητα εκείνο που ήθελε ήταν ν' αλλάξει σπίτι εξαιτίας των πρωινών γεγονότων. Δεν υπήρχε πιο άσκοπη, για να μην πει κανείς πιο ανόητη και αξιοκαταφρόνητη ενέργεια απ' αυτήν.*

Όταν βαρέθηκε να κοιτάζει τον έρημο δρόμο, ξάπλωσε στον καναπέ, αφού πρώτα άνοιξε λίγο την πόρτα του χωλ για να παρακολουθεί την εξώπορτα. Έμεινε πλαγιασμένος εκεί, καπνίζοντας ήρεμα ένα πούρο περίπου ως τις έντεκα. Έπειτα τον έπιασε ανυπομονησία. Πήγε για λίγο στο χωλ, λες κι αυτό θα επέσπευδε την άφιξη της δεσποινίδας Μπύρστνερ. Δε φλεγόταν από ιδιαίτερη επιθυμία να τη δει, δεν μπορούσε καν να φέρει στη μνήμη του με ακρίβεια την εικόνα της, ήθελε ωστόσο απαραίτητως να μιλήσει μαζί της, κι ένιωθε εκνευρισμένος που εξαιτίας της αργοπορίας της μια μέρα σαν τη σημερινή, γεμάτη δυσάρεστα απρόοπτα, θα τέλειωνε εξίσου ταραγμένη. Τη θεωρούσε ακόμα υπαίτια που δεν

είχε φάει βραδινό και είχε αναβάλει την καθιερωμένη του επίσκεψη στην Έλσα. Πάντως, είχε ακόμα καιρό και για τα δυο. Μπορούσε να δειπνήσει στην ταβέρνα που δούλευε η Έλσα. Αποφάσισε να πάει μετά τη συνομιλία με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ.

Ήταν περασμένες εντεκάμισι, όταν ακούστηκαν βήματα στη σκάλα. Ο Κ., που τόση ώρα βημάτιζε πέρα δώθε στο χωλ σαν να βρισκόταν στο δικό του δωμάτιο, απορροφημένος απ' τις σκέψεις του, έτρεξε να κρυφτεί πίσω απ' την πόρτα. Ήταν η δεσποινίς Μπύρστνερ. Καθώς κλείδωνε την εξώπορτα, ανατρίχιασε και τύλιξε γύρω απ' τους λεπτούς ώμους της ένα μεταξωτό σάλι. Σε λιγότερο από ένα λεπτό θα είχε μπει στο δωμάτιό της, όπου ο Κ. δε θα γινόταν φυσικά δεκτός τόσο αργά. Έπρεπε λοιπόν να της μιλήσει αμέσως. Για κακή του τύχη, είχε ξεχάσει να ανάψει το φως του δωματίου. Η ξαφνική εμφάνισή του μέσα στο απόλυτο σκοτάδι θα έδινε την εντύπωση αιφνιδιαστικής επίθεσης και θα κατατρόμαζε την κοπέλα. Ανήμπορος να σκεφτεί κάτι άλλο, γιατί δεν υπήρχε στιγμή για χάσιμο, ψιθύρισε απ' το άνοιγμα της πόρτας: «Δεσποινίς Μπύρστνερ;» Ακούστηκε περισσότερο σαν παράκληση παρά σαν προσφώνηση. «Είναι κανείς εδώ;» ρώτησε εκείνη λίγο ξαφνιασμένη και κοίταξε γύρω με ορθάνοιχτα μάτια. «Εγώ είμαι» έκανε ο Κ., ξεπροβάλλοντας πίσω απ' την πόρτα. «Α, ο κύριος Κ.!» είπε η κοπέλα μ' ένα χαμόγελο. «Καλησπέρα» πρόσθεσε και του έδωσε το χέρι. «Μπορώ να μιλήσω για λίγο μαζί σας; Δε θα σας καθυστερήσω καθόλου». «Τέτοια ώρα;» ρώτησε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Είναι απαραίτητο να μου μιλήσετε τώρα; Δε νομίζετε πως είναι λίγο παράξενο;» «Σας περιμένω από τις εννέα». «Λυπάμαι, αλλά ήμουν στο θέατρο, δεν ήξερα ότι με περιμένατε». «Πρόκειται για κάτι που έγινε σήμερα». «Καλά, δεν έχω αντίρρηση, μόνο που είμαι τρομερά κουρασμένη. Μα δεν πειράζει. Ελάτε για λίγο στο δωμάτιό μου. Εδώ θα τους ξυπνήσουμε όλους, και θα 'ναι πιο δυσάρεστο για μας παρά για τους άλλους. Μια στιγμή μόνο ν' ανάψω το φως στο δωμάτιό μου κι έπειτα οβήστε αυτό εδώ». Ο Κ. έκανε όπως του είπε, περίμενε όμως τη δεσποινίδα Μπύρστνερ να τον καλέσει άλλη μια φορά ψιθυριστά, για να μπει στο δωμάτιό της. «Καθίστε» του είπε, δείχνοντας έναν καναπέ, ενώ εκείνη έμεινε όρθια στην άκρη του κρεβατιού, παρόλο που ήταν πολύ κουρασμένη όπως είχε δηλώσει πριν από λίγο.

ούτε το μικρό καπέλο, που ήταν στολισμένο με λουλουδάκια, δεν είχε βγάλει ακόμα. «Λοιπόν, τι θέλετε να μου πείτε; Είμαι πολύ περιεργή ν' ακούσω». Σταύρωσε ελαφρά τα πόδια. «Όταν σας το πω, ίσως σκεφτείτε πως δεν ήταν τόσο επείγον για να σας ενοχλήσω νυχτιάτικα, ωστόσο—» «Ποτέ δεν ακούω τους προλόγους» τον έκοψε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Αυτό με διευκολύνει» είπε ο Κ. «Σήμερα το πρωί, προκλήθηκε στο δωμάτιό σας μια μικρή αταξία, με δική μου υπαιτιότητα κατά κάποιον τρόπο. Μπήκαν κάτι ξένοι παρά τη θέλησή μου, γεγονός που δε με απαλλάσσει από την ευθύνη. Γι' αυτό λοιπόν ήθελα να σας ζητήσω συγγνώμη». «Στο δωμάτιό μου;» ρώτησε η δεσποινίς Μπύρστνερ, κοιτάζοντας εξεταστικά όχι το δωμάτιο αλλά τον Κ. «Ναι, στο δωμάτιό σας» απάντησε ο Κ., και κοιτάχτηκαν τώρα για πρώτη φορά στα μάτια. «Ο τρόπος που έγινε αυτό δεν έχει καμιά σημασία». «Μα ίσα ίσα, αυτό είναι το πιο σημαντικό» διαμαρτυρήθηκε η δεσποινίς Μπύρστνερ. «Όχι, καθόλου» επέμεινε ο Κ. «Εντάξει» είπε εκείνη. «Δε θέλω να ανακατευτώ σε ξένα μυστικά. Αφού επιμένετε ότι είναι ασημαντό, δεν έχω κανένα λόγο ν' αμφιβάλλω. Όσο για τη συγγνώμη που ζητάτε, σας τη δίνω ευχαρίστως, τη στιγμή μάλιστα που δε βρίσκω ίχνος ακαταστασίας». Με τις παλάμες ακουμπισμένες στους γοφούς έκανε ένα γύρο στο δωμάτιο. Μόλις έφτασε στην ψάθα με τις φωτογραφίες, σταμάτησε. «Για κοίτα!» φώναξε. «Κάποιος ανακάτεψε τις φωτογραφίες μου. Είναι τρομερό. Όστε μπήκαν πράγματι χωρίς άδεια στο δωμάτιό μου!» Ο Κ. έγνεψε καταφατικά και βλαστήμησε από μέσα του τον Κάμινερ, που ήταν αδύνατο να συγκρατήσει έστω και μια φορά την ανόητη και άσκοπη υπερκινητικότητά του. «Μου κάνει εντύπωση» είπε η δεσποινίς Μπύρστνερ, «που με αναγκάζετε να σας υπενθυμίσω ότι δεν επιτρέπεται να μπαينوβγαίνετε στο δωμάτιό μου όταν λείπω!» «Μα σας εξήγησα, δεσποινίς Μπύρστνερ» είπε ο Κ. πλησιάζοντας κι αυτός την ψάθα με τις φωτογραφίες. «Εγώ ούτε που άγγιξα τις φωτογραφίες. Αφού όμως δε με πιστεύετε, είμαι αναγκασμένος να σας πω ολόκληρη την αλήθεια. Η εξεταστική επιτροπή έφερε μαζί της τρεις υπαλλήλους της τράπεζας· ο ένας απ' αυτούς, που με την πρώτη ευκαιρία θα τον διώξω απ' τη δουλειά, ανακάτεψε τις φωτογραφίες σας. Ναι, ήρθε μια εξεταστική επιτροπή εδώ σήμερα» επανέλαβε στο τέλος, σαν απάντηση στο ερωτη-

ματικό βλέμμα της κοπέλας. «Για σας;» ρώτησε εκείνη. «Ναι» απάντησε ο Κ. «Αδύνατον!» φώναξε η δεσποινίς Μπύρσντερ γελώντας. «Κι όμως, έτσι είναι» είπε ο Κ. «Πιστεύετε λοιπόν πως είμαι αθώος;» «Χμ, αθώος...» έκανε η κοπέλα. «Δε θα 'θελα να βγάλω βιαστικά συμπεράσματα για ένα τόσο σπουδαίο ζήτημα. Δεν ξέρω τίποτε για σας. Η εξεταστική επιτροπή έρχεται συνήθως για σοβαρά παραπτώματα. Αφού όμως σας άφησαν ελεύθερο –γιατί αν κρίνω απ' την ηρεμία σας, είναι μάλλον απίθανο να είστε δραπέτης των φυλακών– δεν πρόκειται για κάτι σοβαρό». «Σωστά» είπε ο Κ., «αλλά η εξεταστική επιτροπή μπορεί να διαπίστωσε ότι είμαι αθώος ή τουλάχιστον ότι δεν είμαι τόσο ένοχος όσο θεωρήθηκε αρχικά». «Πολύ πιθανό» είπε η δεσποινίς Μπύρσντερ, προσέχοντας ιδιαίτερα τα λόγια της. «Βέβαια» συνέχισε ο Κ., «δε θα 'χετε μεγάλη πείρα από δικαστικές υποθέσεις». «Όχι, δεν έχω» παραδέχτηκε η δεσποινίς Μπύρσντερ. «Πολλές φορές σκέφτομαι με λύπη ότι υπάρχουν τόσα πράγματα που δεν ξέρω. Κυρίως γύρω απ' τα νομικά ζητήματα που μ' ενδιαφέρουν πάρα πολύ. Οι δικές ασκούν μια παράξενη έλξη σ' όλους τους ανθρώπους, δε συμφωνείτε; Σύντομα όμως θα μου δοθεί η ευκαιρία να καλλιεργήσω τις γνώσεις μου σ' αυτό τον τομέα, γιατί τον επόμενο μήνα πιάνω δουλειά, σαν γραμματέας σ' ένα δικηγορικό γραφείο». «Θαυμάσια» είπε ο Κ. «Μπορεί έτσι να με βοηθήσετε και λίγο στη δίκη μου». «Γιατί όχι;» είπε η δεσποινίς Μπύρσντερ. «Μου αρέσει να χρησιμοποιώ τις γνώσεις μου». «Μην αστειεύστε, το λέω σοβαρά» είπε ο Κ., «ή τουλάχιστον λίγο πιο σοβαρά απ' ό,τι το λέτε εσείς. Η υπόθεσή μου είναι αρκετά ασήμαντη για να ασχοληθεί μαζί της ένας δικηγόρος, ένα σύμβουλο όμως νομίζω πως θα χρειαστώ σίγουρα». «Ναι, αλλά αν πρόκειται να γίνω σύμβουλός σας, θα πρέπει να ξέρω περί τίνος πρόκειται» είπε η δεσποινίς Μπύρσντερ. «Εδώ είναι το μπέρδεμα» είπε ο Κ. «Αυτό δεν το ξέρω ούτε εγώ ο ίδιος». «Α, ώστε με κοροϊδεύετε» είπε η δεσποινίς Μπύρσντερ φανερά απογοητευμένη. «Τουλάχιστον, ας διαλέγατε μιαν άλλη ώρα για τα αστεία σας» πρόσθεσε φεύγοντας από δίπλα του. Ο Κ. έμεινε μόνος μπροστά στις φωτογραφίες. «Μα όχι, όχι» φώναξε. «Δε σας κοροϊδεύω! Πιστέψτε με! Δε σας έκρυφα τίποτα. Ίσως σας είπα κιόλας παραπάνω απ' όσα ξέρω, ίσως δεν επρόκειτο καν για εξεταστική επιτροπή. Μα δεν ήξερα πώς αλ-

λιώς να το πω. Δεν έγινε ανάκριση, απλώς ήρθαν για να με συλλάβουν· επρόκειτο πάντως για επιτροπή». Η δεσποινίς Μπύρσντερ κάθισε στον καναπέ κι έβαλε πάλι τα γέλια.* «Και πώς ήταν;» τον ρώτησε. «Ήταν τρομερό» απάντησε ο Κ., χωρίς να σκεφτεί όμως άλλο πάνω σ' αυτό, γιατί τον είχε συνεπάρει η θέα της δεσποινίδας Μπύρσντερ, που στήριζε το κεφάλι στο ένα χέρι –ο αγκώνας βούλιαζε ήσυχα στα μαξιλαράκια του καναπέ– ενώ με το άλλο χαίδευε απαλά το γοφό της. «Αυτό δεν είναι πολύ διαφωτιστικό» παρατήρησε η κοπέλα. «Τι δεν είναι πολύ διαφωτιστικό;» ρώτησε ο Κ. Ύστερα θυμήθηκε για ποιο πράγμα μιλούσαν και ρώτησε: «Μου επιτρέπετε να σας να δείξω πώς έγινε;» «Ήθελε κάτι να κάνει, να κινηθεί λίγο, αλλά όχι να φύγει απ' το δωμάτιο. «Είμαι πολύ κουρασμένη» είπε η δεσποινίς Μπύρσντερ. «Αργήσατε πολύ να γυρίσετε» είπε ο Κ. «Μάλιστα! Μου κάνετε και παρατηρήσεις τώρα! Καλά να πάθω, δεν έπρεπε να σας επιτρέψω να μπειτε στο δωμάτιο. Ούτε υπήρχε λόγος τελικά». «Υπήρχε, και θα σας το αποδείξω αμέσως» είπε ο Κ. «Μπορώ να τραβήξω λίγο το κομοδίνο μακριά απ' το κρεβάτι;» «Αστειεύεστε;» φώναξε η κοπέλα. «Αφήστε κάτω το κομοδίνο!» «Τότε είναι αδύνατον να σας δείξω πώς έγινε» έκανε ο Κ. νευριασμένος, λες και η απαγόρευσή της του προξένησε ανυπολόγιστο κακό. «Τέλος πάντων, αν είναι τόσο απαραίτητο για την αναπαράστασή σας, τραβήξτε το, μόνο μην κάνετε θόρυβο» είπε ενδίδοντας η δεσποινίς Μπύρσντερ. Μετά από μια μικρή παύση, πρόσθεσε με αδύναμη φωνή: «Αχ, είμαι τόσο κουρασμένη, που σας επιτρέπω περισσότερα απ' όσα πρέπει». Ο Κ. μετέφερε το τραπέζακι στη μέση του δωματίου και κάθισε από πίσω. «Πρέπει να αποκτήσετε μιαν ακριβή εικόνα της θέσης όλων των ατόμων στο δωμάτιο, είναι πολύ σημαντικό. Εγώ είμαι ο Προϊστάμενος, σ' εκείνο το μπαούλο κάθονται δυο φύλακες, μπροστά στις φωτογραφίες στέκονται τρεις νεαροί. Από το πόμολο του παραθύρου, το αναφέρω παρεμπιπτόντως, κρέμεται μια άσπρη μπλούζα. Έτοιμοι λοιπόν ν' αρχίσουμε. Α, ξέχασα εμένα. Το πιο σημαντικό πρόσωπο. Εγώ, λοιπόν, στέκομαι εδώ, μπροστά απ' το τραπέζι. Ο Προϊστάμενος κάθεται μ' όλη του την άνεση σταυροπόδι, με το χέρι κρεμασμένο στην πλάτη της καρέκλας, σωστός χωριάταρος. Τώρα, είμαστε πανέτοιμοι. Ο Προϊστάμενος φωνάζει δυνατά, λες και πρέπει να

με ξυπνήσει από βαθύ ύπνο, για την ακρίβεια, ουρλιάζει. Δυστυχώς, για να σας δώσω να καταλάβετε τι ακριβώς εννοώ, πρέπει να φωνάξω κι εγώ. Εξάλλου, είναι μόνο δυο λέξεις, τ' όνομά μου». Η δεσποινίς Μπύρστνερ που άκουγε χαμογελώντας, έφερε το δάχτυλο στο στόμα για να τον εμποδίσει να φωνάξει· ήταν όμως πολύ αργά. Ο Κ. είχε μπει για τα καλά στο ρόλο του Προϊστάμενου και φώναξε μακρόσυρτα: «Γιόζεφ Κ.!» Η φωνή δεν ήταν τόσο δυνατή όσο είχε προειδοποιήσει, βγήκε ωστόσο απ' το στόμα του με μια εκρηκτική ένταση που την έκανε να μείνει για μια στιγμή μετέωρη πριν αρχίσει να απλώνεται σιγά σιγά στο δωμάτιο.

Τότε, στην πόρτα του διπλανού δωματίου ακούστηκε ένας δυνατός, επαναλαμβανόμενος κοφτός χτύπος. Η δεσποινίς Μπύρστνερ χλόμιασε κι έφερε το χέρι στην καρδιά. Ο Κ. έμεινε για λίγο άναυδος, ήταν αδύνατον να αποσπάσει αμέσως τη σκέψη του απ' τα πρωινά γεγονότα και την κοπέλα στην οποία τώρα τα αναπαρίστανε. Μόλις συνήλθε, έτρεξε δίπλα στη δεσποινίδα Μπύρστνερ και της έπιασε το χέρι. «Μη φοβάστε» ψιθύρισε. «Θα τα κανονίσω όλα εγώ. Ποιος χτύπησε όμως; Αφού δε μένει κανείς δίπλα στο σαλόνι». «Ναι, αλλά» ψιθύρισε η δεσποινίς Μπύρστνερ, «επειδή δεν υπήρχε άλλο δωμάτιο ελεύθερο, κοιμάται εκεί από χτες ένας λοχαγός, ανιψιός της κυρίας Γκρούμπαχ. Το είχα ξεχάσει εντελώς. Κι εσείς, ήταν ανάγκη να φωνάξετε τόσο δυνατά; Αχ, τι μου κάνετε!» «Δεν υπάρχει λόγος να στεναχωριέστε» είπε ο Κ. και τη φίλησε στο μέτωπο, καθώς εκείνη έγερνε πίσω στο μαξιλάρι. «Αφήστε με, αφήστε με» είπε η κοπέλα κι ανασηκώθηκε πάλι απότομα. «Φύγετε επιτέλους, δεν καταλαβαίνετε ότι τ' ακούει όλα απ' την πόρτα; Γιατί με βασανίζετε έτσι;» «Δε φεύγω» είπε ο Κ., «πρωτού ηρεμήσετε λίγο. Πάμε στην απέναντι γωνία, εκεί δε θα μας ακούει». Τον ακολούθησε χωρίς άλλη αντίρρηση. «Σας διαβεβαιώνω» της είπε, «πως όσο δυσάρεστο κι αν ήταν αυτό που έγινε, δεν πρέπει να φοβάστε καθόλου. Ξέρετε πως η κυρία Γκρούμπαχ, που σ' αυτή την περίπτωση έχει το λόγο, αφού, εκτός των άλλων, ο λοχαγός είναι ανιψιός της, με εκτιμά απεριόριστα και πιστεύει απόλυτα ό,τι της λέω. Επίσης, είναι κατά κάποιον τρόπο εξαρτημένη από μένα, γιατί της έχω δανείσει ένα σεβαστό χρηματικό ποσό. Είμαι διατεθειμένος να υιοθετήσω ο-

ποιαδήποτε εξήγηση θελήσετε να δώσετε για την παρουσία μου εδώ, αρκεί να είναι στοιχειωδώς αληθοφανής. Δεσμεύομαι επίσης να πείσω την κυρία Γκρούμπαχ όχι μόνο να αποδεχτεί αυτή την εξήγηση δημοσίως, αλλά και να την πιστέψει βαθιά μέσα της χωρίς να της μείνει η παραμικρή αμφιβολία. Μη σκεφτείτε καθόλου εμένα. Ακόμα και πως σας επιτέθηκε μπορείτε να πείτε αν θέλετε. Η κυρία Γκρούμπαχ θα το πιστέψει χωρίς να κλονιστεί στο ελάχιστο η εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό μου». Η δεσποινίς Μπύρστνερ είχε ξαρώσει λίγο κι είχε τα μάτια στυλωμένα στο πάτωμα. «Γιατί να μην πιστέψει η κυρία Γκρούμπαχ ότι σας επιτέθηκε;» πρόσθεσε ο Κ. Κοίταζε τα μαλλιά της, τα πυρόξανθα μαλλιά με την ίδια χωρίστρα που γύριζαν χαμηλά προς τα μέσα. Περίμενε να σηκώσει το βλέμμα της για να τον κοιτάξει, εκείνη όμως, πάντα ασάλευτη, είπε: «Συγγνώμη που σας μίλησα απότομα. Δε με τρόμαξαν οι συνέπειες απ' την παρουσία του λοχαγού δίπλα, αλλά το ξαφνικό χτύπημα. Ήρθε τόσο απότομα μέσα στην ησυχία μετά τη φωνή σας, καθόμουν δίπλα στην πόρτα και ακούστηκε πολύ κοντά μου. Όσο για τις υποδείξεις που μου κάνετε, σας ευχαριστώ πολύ, αλλά δε φοβάμαι να αναλάβω την ευθύνη για ό,τι συμβαίνει στο δωμάτιό μου απέναντι σ' οποιονδήποτε. Μου κάνει, αλήθεια, εντύπωση που δε σκεφτήκατε ότι θα ήταν προσβλητικό για την αξιοπρέπειά μου να καταφύγω σε τέτοια ψέματα. Αν και, φυσικά, αναγνωρίζω τις καλές σας προθέσεις. Τώρα όμως πηγαίνετε, αφήστε με μόνη, το έχω περισσότερη ανάγκη από πριν. Με είχατε παρακαλέσει για λίγα λεπτά κι έχει περάσει πάνω από μισή ώρα». Ο Κ. άρπαξε στα χέρια του την παλάμη της και μετά τον καρπό: «Δε μου κρατάτε όμως κακία, ε;» είπε. Η κοπέλα έσπρωξε το χέρι του και απάντησε: «Όχι, όχι, δεν κρατώ ποτέ κακία». Την έπιασε πάλι απ' τον καρπό κι εκείνη, χωρίς ν' αντισταθεί αυτή τη φορά, τον οδήγησε στην πόρτα. Ο Κ. είχε αποφασίσει οριστικά να φύγει. Μόλις έφτασε όμως στην πόρτα, κοντοστάθηκε, σαν να μην περίμενε να τη βρει εκεί. Η δεσποινίς Μπύρστνερ βρήκε την ευκαιρία να ελευθερώσει το χέρι της, άνοιξε την πόρτα και γλίστρησε στο χωλάκι απ' όπου είπε χαμηλόφωνα: «Ελάτε λοιπόν, σας παρακαλώ. Κοιτάξτε» –έδειξε την πόρτα του λοχαγού· στη χαραμάδα πάνω απ' το πάτωμα ξεπροβάλλε μια ακτίνα φωτός– «έχει ανάψει το φως και διασκεδάει μαζί μας».

«Έρχομαι αμέσως» είπε ο Κ., πετάχτηκε απ' το δωμάτιο, την άρπαξε, τη φίλησε πρώτα στο στόμα, ύστερα σ' όλο το πρόσωπο, σαν το διψασμένο ζώο που ρουφάει λαίμαργα το νερό της πηγής που ανακάλυψε μετά από ατέλειωτη περιπλάνηση. Τέλος, τη φίλησε στο λαιμό αφήνοντας τα χείλη του εκεί για κάμποση ώρα. Ένας θόρυβος απ' το δωμάτιο του λοχαγού τον έκανε να σηκώσει το βλέμμα. «Τώρα φεύγω» δήλωσε. Ήθελε να χαιρετήσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ λέγοντας το μικρό της όνομα, αλλά δεν το ήξερε. Εκείνη έγνεψε κουρασμένα και τον άφησε να της φιλήσει το χέρι, σαν να μην καταλάβαινε τι γινόταν. Έπειτα γύρισε με σκυμμένο κεφάλι στο δωμάτιό της. Σε λίγο, ο Κ. βρισκόταν στο κρεβάτι του. Το μόνο που πρόλαβε να σκεφτεί πριν τον πάρει ο ύπνος, ήταν η συμπεριφορά του απέναντι στη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Ήταν ευχαριστημένος απ' τον εαυτό του, για μεγάλη του έκπληξη όμως, λιγότερο απ' όσο περίμενε· ανησυχούσε για την κοπέλα εξαιτίας του λοχαγού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΚΡΙΣΗ

Ο Κ. ειδοποιήθηκε τηλεφωνικώς πως την ερχόμενη Κυριακή επρόκειτο να γίνει μια μικρή ανάκριση σχετικά με την υπόθεσή του. Αυτές οι ανακρίσεις, τόνισαν, θα διεξάγονταν σε τακτικά διαστήματα, αν όχι μια φορά την εβδομάδα, πάντως όλο και πιο συχνά με την πρόοδο της δίκης. Το κοινό συμφέρον επέβαλλε την ταχεία διεκπεραίωση της υπόθεσης. Απ' την άλλη όμως, ήταν απαραίτητο οι ανακρίσεις να προχωρούν ως τα βαθύτερα αίτια. Απαιτούσαν εξαιρετικά επίπονες προσπάθειες και γι' αυτό η διάρκειά τους δεν μπορούσε να είναι μεγάλη. Διάλεξαν λοιπόν ως ιδανικότερη λύση τις συχνές αλλά σύντομες ανακρίσεις. Η επιλογή της Κυριακής ως ημέρας ανακρίσεων έγινε για να μπορεί ο Κ. να ασκεί ανενόχλητος τα επαγγελματικά του καθήκοντα. Υπέθεσαν ότι θα ήταν σύμφωνος μ' αυτή τη διευθέτηση, αν όμως επιθυμούσε μιαν άλλη μέρα, ήταν πρόθυμοι να το λάβουν υπόψη, κατά το μέτρο του δυνατού. Θα μπορούσε, φέρ' ειπείν, οι ανακρίσεις να γίνονται νύχτα, αλλά τότε θα ήταν μάλλον αρκετά κουρασμένος. Εν πάση περιπτώσει, ας αφήναν την Κυριακή, εφόσον συμφωνούσε κι εκείνος. Ήταν βέβαια ευνόητο, σίγουρα το καταλάβαινε και μόνος του, ότι δεν επιτρεπόταν να απουσιάσει. Τέλος, του έδωσαν τη διεύθυνση του σπιτιού όπου έπρεπε να παρουσιαστεί· βρισκόταν σ' ένα απομακρυσμένο προάστιο που ο Κ. δεν είχε επισκεφθεί ποτέ.

Μετά απ' αυτό, ο Κ. κρέμασε το ακουστικό, χωρίς να απαντήσει. Αποφάσισε αμέσως να πάει την Κυριακή. Δεν μπορούσε να κάθεται με σταυρωμένα τα χέρια τη στιγμή που η δίκη βρισκόταν ήδη εν εξελίξει. Αυτή η πρώτη ανάκριση έπρεπε να είναι και η τελευταία. Στεκόταν ακόμα συλλογισμένος μπροστά στο τηλέφωνο, όταν άκουσε πίσω του τη φωνή του Υποδιευθυντή που ήθελε να

τηλεφωνήσει και ο Κ. του έκλεινε το δρόμο. «Άσχημα νέα;» ρώτησε αφηρημένα ο Υποδιευθυντής, όχι γιατί ενδιαφερόταν πραγματικά ν' ακούσει την απάντηση, αλλά για να απομακρύνει τον Κ. απ' το τηλέφωνο. «Όχι, όχι» απάντησε ο Κ. και παραμέρισε, χωρίς ωστόσο να φύγει. Ο Υποδιευθυντής έφερε το ακουστικό στο αυτί του, κι ενώ περίμενε να τον συνδέσουν, γύρισε ελαφρά και είπε: «Μια στιγμούλα, κύριε Κ., μη φεύγετε. Θέλω να σας προσκαλέσω στη δεξίωση που δίνω την Κυριακή στο σκάφος μου. Θα είναι πολύς κόσμος, ο Εισαγγελέας Χάστερερ και άλλοι γνωστοί σας. Θα χαρώ πολύ αν έρθετε. Μη μου πείτε όχι!» Ο Κ. προσπάθησε να δώσει τη δέουσα προσοχή στα λόγια του. Δεν ήταν μικρό πράγμα η πρόσκληση του Υποδιευθυντή, με τον οποίο ποτέ δεν είχαν άριστες σχέσεις. Επρόκειτο αναμφισβήτητα για μια χειρονομία καλής θέλησης, που φανέρωνε πόσο σημαντική είχε γίνει η θέση του Κ. στην τράπεζα και πόσο πολύτιμη θεωρούσε τη φιλία ή τουλάχιστον την εξασφάλιση της ουδετερότητάς του ο δεύτερος ανώτατος υπάλληλος του ιδρύματος. Μ' αυτή την πρόσκληση ο Υποδιευθυντής υποβίβαζε κατά κάποιο τρόπο τον εαυτό του μπροστά στα μάτια του Κ., όσο κι αν την έκανε με ύφος ανέμελο, περιμένοντας να μιλήσει στο τηλέφωνο. Ωστόσο, ο Κ. αναγκάστηκε να τον φέρει σε ακόμα πιο δύσκολη θέση: «Ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση! Δυστυχώς όμως, δεν ευκαιρώ καθόλου την Κυριακή. Έχω αναλάβει ήδη μια υποχρέωση». «Τι κρίμα!» έκανε ο Υποδιευθυντής, γυρίζοντας να μιλήσει στο τηλέφωνο, γιατί στο μεταξύ τον είχαν συνδέσει. Μολονότι η συνδιάλεξη κράτησε αρκετή ώρα, ο Κ. παρέμεινε δίπλα στο τηλέφωνο ως το τέλος, βυθισμένος στις σκέψεις του. Μόνο όταν ο Υποδιευθυντής κρέμασε το ακουστικό, συνήλθε ξαφνικά, και θέλοντας να δικαιολογήσει την άσκητη παρουσία του εκεί, είπε: «Μου τηλεφώνησαν πριν λίγο για να πάω κάπου, αλλά ξέχασαν να πουν την ώρα». «Πάρτε να ρωτήσετε» είπε ο Υποδιευθυντής. «Μπα, δεν είναι τόσο σημαντικό» είπε ο Κ., αν και έτσι καθιστούσε ακόμη πιο ανίσχυρη την ήδη σαθρή δικαιολογία που είχε προβάλει προηγουμένως. Καθώς απομακρύνονταν απ' το τηλέφωνο, ο Υποδιευθυντής γύρισε την κουβέντα σε άλλα θέματα. Ο Κ. δυσκολευόταν να τον παρακολουθήσει. Το μυαλό του έτρεχε στην ανάκριση της Κυριακής: Σκεφτόταν ότι το καλύτερο θα ήταν να πάει στις εννέα το πρωί, επειδή εκείνη την

ώρα άρχιζαν να συνεδριάζουν τα δικαστήρια τις εργάσιμες μέρες.

Την Κυριακή, ο καιρός ήταν μουντός. Ο Κ. ένιωθε πολύ κουρασμένος. Το προηγούμενο βράδυ είχε κοιμηθεί ελάχιστα, επειδή ξενύχτησε σ' ένα γλέντι στην μπιραρία που σύχναζε. Ντύθηκε με γρήγορες κινήσεις, και δίχως να φάει πρωινό ή να ανακεφαλαιώσει τα διάφορα σχέδια που κατέστρωνε όλη την εβδομάδα για την αντιμετώπιση της δίκης, ξεκίνησε βιαστικά για τη συνοικία που του είχαν υποδείξει. Στο δρόμο, αν και δεν είχε καιρό για να χαζεύει τους διαβάτες, το μάτι του πήρε κατά παράξενη σύμπτωση τους τρεις υπαλλήλους που ήταν αναμειγμένοι στην υπόθεσή του, τον Ράμπενσταίνερ, τον Κούλιχ και τον Κάμινερ. Οι δυο πρώτοι πέρασαν από μπροστά του μέσα στο τραμ. Ο Κάμινερ καθόταν στη βεράντα ενός καφενείου κι έσκυψε απ' το κιγκλίδωμα τη στιγμή ακριβώς που περνούσε ο Κ. Πρέπει να τον είδαν και οι τρεις και σίγουρα αναρωτήθηκαν πού πήγαινε ο προϊστάμενός τους έτσι βιαστικός. Από πείσμα δε θέλησε να πάρει αυτοκίνητο για να φτάσει πιο γρήγορα στον προορισμό του. Τον απωθούσε ή ιδέα να χρησιμοποιήσει την παραμικρή ξένη βοήθεια σε μια υπόθεση που θεωρούσε αποκλειστικά δική του. Ούτε είχε διάθεση να μειώσει το γόητρό του μπροστά στην εξεταστική επιτροπή, δειχνοντας υπερβολικά συνεπής. Εντούτοις, περπατούσε όσο πιο γρήγορα μπορούσε για να είναι εκεί ακριβώς στις εννέα, μολονότι δεν του είχαν πει τι ώρα έπρεπε να παρουσιαστεί.

Είχε σκεφτεί ότι μόλις έβλεπε το σπίτι από μακριά, θα το αναγνώριζε, ίσως από κάποιο εξωτερικό χαρακτηριστικό –αν και δεν μπορούσε να φανταστεί με τι θα έμοιαζε– ίσως από μιαν ασυνήθιστη κίνηση στην είσοδο. Όμως στην οδό Ιουλίου, όπου του είχαν πει πως βρισκόταν, όλα τα σπίτια και στις δυο πλευρές του δρόμου ήταν σχεδόν ολόδια –κάτι γκριζες λαϊκές πολυκατοικίες. Καθώς ήταν Κυριακή πρωί, πίσω απ' τα περισσότερα παράθυρα κάθονταν άντρες δίχως σακάκι που κάπνιζαν ή κρατούσαν ένα μωρό δίπλα στο παραπέτο με μεγάλη προσοχή και τρυφερότητα. Από άλλα παράθυρα ξεπρόβαλλε πού και πού το αναμαλλιασμένο κεφάλι μιας γυναίκας πάνω από ένα σωρό κρεμασμένα σεντόνια και κουβέρτες. Φωνές ακούγονταν απ' τη μια μεριά του δρόμου στην άλλη· μια τέτοια φωνή, ακριβώς πάνω απ' το κεφάλι του Κ., προκάλεσε ένα ξέσπασμα γέλιου. Κατά μήκος του μακρόστε-

νου δρόμου, υπήρχαν σε ορισμένη απόσταση το ένα από το άλλο μικρά ημιυπόγεια παντοπωλεία, που έπρεπε να κατέβεις δυο τρία σκαλοπάτια για να μπεις. Σ' αυτά τα μαγαζιά μπαινόβγαιναν γυναίκες ή στέκονταν στα σκαλοπάτια και φλυαρούσαν. Ένας μανάβης, που διαλαλούσε τηνπραμάτεια του στο δρόμο, το ίδιο απρόσεκτος με τον Κ., κόντεψε να τον πατήσει με το κάρο. Κι ένας φωνογράφος, σίγουρα με μακριά προϋπηρεσία σε αριστοκρατικότερη συνοικία, άρχισε να στριγκλίζει παράτονα.

Προχώρησε στο βάθος του δρόμου, χωρίς να βιάζεται πια, λες και τώρα είχε αρκετό χρόνο στη διάθεσή του ή λες κι ένιωθε το βλέμμα του ανακριτή πίσω από κάποιο παράθυρο να τον παρακολουθεί. Η ώρα ήταν εννιά και λίγα λεπτά. Το σπίτι βρισκόταν κοντά στο τέarma του δρόμου. Ήταν ασυνήθιστα μεγάλο. Ιδιαίτερη εντύπωση έκανε η πολύ ψηλή και φαρδιά αυλόπορτα. Από εκεί προφανώς έμπαιναν τα φορηγά για να ξεφορτώσουν στις διάφορες αποθήκες υλικών γύρω γύρω στο μεγάλο προαύλιο. Όλες αυτές οι αποθήκες ήταν σήμερα κλειστές. Μερικά απ' τα ονόματα των εταιρειών στις επιγραφές ήταν γνωστά στον Κ., γιατί είχαν συναλλαγές με την τράπεζα που δούλευε. Σε αντίθεση με τις συνήθειές του, κοντοστάθηκε στην είσοδο της αυλής για να παρατηρήσει καλύτερα την εξωτερική όψη του κτιρίου. Σ' ένα κασόνι παραδίπλα καθόταν ένας ξιπόλητος άντρας και διάβαζε εφημερίδα. Δυο παιδιά έκαναν τραμπάλα κρεμασμένα από τις δυο άκρες ενός καροτσιού. Μπροστά από μιαν αντλία στεκόταν ένα αδύνατο κοριτσάκι με νυχτικό, χαζεύοντας τον Κ. όση ώρα γέμιζε ο κουβάς που είχε βάλει κάτω απ' τη βρύση. Σε μια γωνιά της αυλής κρεμόταν ένα σκονινί, πιασμένο από δυο αντικριστά παράθυρα, όπου είχαν αρχίσει να απλώνουν για στέγνωμα τα ρούχα της μπουγάδας. Ένας άντρας στεκόταν κάτω και επισιτατούσε στη δουλειά, δίνοντας πού και πού οδηγίες.

Ο Κ. στράφηκε προς τη σκάλα για να πάει στην αίθουσα των ανακρίσεων, σταμάτησε όμως αμέσως, γιατί είδε τώρα ότι υπήρχαν άλλες τρεις σκάλες στην αυλή, ενώ στο βάθος υπήρχε επιπλέον ένα στενό πέρασμα που ίσως να έβγαζε σ' ένα δεύτερο προαύλιο. Θύμωσε που δεν του είχαν προσδιορίσει με περισσότερη ακρίβεια τη θέση της αίθουσας. Η συμπεριφορά αυτών των ανθρώπων απέναντί του φανέρωνε μια παράξενη αμέλεια ή αδιαφορία. Δε

θα το άφηνε να περάσει έτσι, θα τους τα έλεγε έξω απ' τα δόντια. Άρχισε να ανεβαίνει την πρώτη σκάλα, ενώ στο μυαλό του τριγύριζαν τα λόγια του φύλακα Βίλεμ, που του ήρθαν ξαφνικά στη μνήμη, ότι δηλαδή το δικαστήριο έλκεται απ' την ενοχή: σύμφωνα μ' αυτή τη λογική, η σκάλα που διάλεξε τυχαία ο Κ. έπρεπε να οδηγή στην αίθουσα ανακρίσεων.

Τα παιδιά που ήταν μαζεμένα σε πολλά σημεία της σκάλας του έριχναν θυμωμένα βλέμματα καθώς περνούσε ανάμεσά τους, γιατί τους χαλούσε το παιχνίδι. «Αν χρειαστεί να ξανάρθω εδώ» σκέφτηκε, «πρέπει να φέρω μαζί μου καραμέλες για να τα καλοπιάνω ή μια μαγκούρα για να τα ξυλοφορτώσω». Ενώ κόντευε να φτάσει στο πρώτο πάτωμα, αναγκάστηκε να σταματήσει λίγο, περιμένοντας να κυλήσει μπροστά απ' τα πόδια του μια μπάλα, ενώ δυο πιτσιρικάδες με κατεργάρικο ύφος τον τραβολογούσαν απ' τα μπατζάκια· θα τα ξεκολλούσε ευχαρίστως με μια κλοτσιά από πάνω του, αλλά φοβήθηκε μήπως αρχίσουν τις τσιρίδες.

Στο πρώτο πάτωμα άρχισε η πραγματική αναζήτηση. Επειδή δεν ήθελε βέβαια ν' αρχίσει να ρωτάει πού βρίσκεται η ανακριτική επιτροπή, επινόησε έναν φανταστικό μαραγκό ονόματι Λαντς—διάλεξε αυτό το όνομα, γιατί εκείνη τη στιγμή θυμήθηκε πως έτσι έλεγαν τον ανιψιό της κυρίας Γκρούμπαχ, το λοχαγό—κι αποφάσισε να πάρει με τη σειρά ένα ένα τα διαμερίσματα και να ρωτάει αν μένει εκεί κάποιος μαραγκός Λαντς, βρίσκοντας έτσι την ευκαιρία να κοιτάζει μέσα στα δωμάτια. Σύντομα διαπίστωσε ότι για τα πιο πολλά διαμερίσματα δε χρειαζόταν να καταφύγει σ' αυτό το τέχνασμα. Σχεδόν όλες οι πόρτες ήταν ορθάνοιχτες και τα παιδιά μπαινόβγαιναν τρέχοντας. Ήταν ως επί το πλείστον διαμερίσματα του ενός δωματίου μ' ένα παράθυρο· ο ίδιος χώρος εκτός των άλλων χρησίμευε και για το μαγείρεμα. Μερικές γυναίκες βαστούσαν στην αγκαλιά ένα μωρό, ενώ με το ελεύθερο χέρι έφτιαχναν το φαγητό πάνω απ' τον φούρνο. Νεαρές κοπέλες που έμοιαζαν ντυμένες μόνο με μια ποδιά, έτρεχαν ακούραστα πέρα δώθε. Σ' όλα τα δωμάτια τα κρεβάτια ήταν ακόμη πιασμένα από αρρώστους, κοιμισμένους ή κάποιους που ραχάτευαν πλαγιασμένοι με τα ρούχα. Στα κλειστά διαμερίσματα ο Κ. χτυπούσε την πόρτα και ρωτούσε αν έμενε εκεί κάποιος μαραγκός Λαντς. Τις περισσότερες φορές του άνοιγε μια γυναίκα, άκουγε την ερώτη-

ση, γύριζε προς το εσωτερικό της κάμαρας κι έλεγε σ' έναν άντρα που ανασηκωνόταν στο κρεβάτι: «Είναι ένας κύριος που ρωτάει αν μένει εδώ κάποιος μαραγκός Λαντς». «Μαραγκός Λαντς;» έκανε εκείνος απ' το κρεβάτι. «Μάλιστα» απαντούσε ο Κ., αν και ήταν φανερό πως η εξεταστική επιτροπή δε βρισκόταν εκεί και άρα δεν υπήρχε λόγος να επιμείνει περισσότερο. Αρκετοί, υποθέτοντας ότι ψάχνει το μαραγκό για κάτι σημαντικό, σκέφτονταν κάμποση ώρα, ανέφεραν ένα μαραγκό, που δε λεγόταν όμως Λαντς, ή ένα όνομα που θύμιζε αμυδρά το Λαντς, ρωτούσαν τους γείτονες ή συνιστούσαν στον Κ. να δοκιμάσει τη τύχη του σ' ένα διαμέρισμα στο βάθος του διαδρόμου, όπου κατά τη γνώμη τους μπορεί να έμενε κάποιος σαν αυτόν που έψαχνε ή κάποιος που θα ήξερε να τον πληροφορήσει καλύτερα απ' ό,τι εκείνοι. Στο τέλος, δε χρειαζόταν πια να ρωτάει. Σχεδόν όλοι οι ένοικοι είχαν μάθει τι ήθελε και τον έστελναν από δωμάτιο σε δωμάτιο. Μετάβιωσε για το σχέδιό του, που στην αρχή έμοιαζε τόσο πρακτικό. Ανεβαίνοντας τη σκάλα για να πάει στον πέμπτο όροφο, αποφάσισε να σταματήσει το ψάξιμο, αποχαιρέτησε έναν ευγενικό, νεαρό εργάτη που επέμενε να τον συνοδεύσει και κατέβηκε πάλι κάτω. Εκνευρισμένος απ' αυτές τις άκαρπες προσπάθειες, ανέβηκε για μια φορά ακόμη τις σκάλες, έφτασε στο πέμπτο πάτωμα και χτύπησε την πρώτη πόρτα που βρήκε μπροστά του. Το πρώτο πράγμα που είδε στο εσωτερικό του μικρού δωματίου ήταν ένα μεγάλο ρολόι τοίχου που έδειχνε ότι ήταν κιόλας δέκα. «Μήπως μένει εδώ κάποιος μαραγκός Λαντς;» ρώτησε. «Παρακαλώ, περάστε» του απάντησε μια νέα γυναίκα, με μαύρα φωτεινά μάτια, που έπλενε παιδικά ρουχαλάκια σε μια σκάφη. «Από δω» πρόσθεσε, δείχνοντας με το χέρι της που έσταζε νερά την ανοιχτή πόρτα του διπλανού δωματίου.

Είχε την εντύπωση πως βρέθηκε σε αίθουσα συνελεύσεων. Ένα ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων – κανείς δεν έδωσε σημασία στον νεοφερμένο – συνωστιζόταν σ' ένα δωμάτιο ούτε πολύ μεγάλο ούτε πολύ μικρό, με δυο παράθυρα. Σχεδόν κολλητά στο ταβάνι περιέβαλλε την αίθουσα ένας εξώστης, ασφυκτικά γεμάτος κι αυτός από ανθρώπους που έστεκαν αναγκαστικά σκυμμένοι, με το κεφάλι και τη ράχη να ακουμπάει στο ταβάνι. Ο Κ., νιώθοντας τον αέρα να κατεβαίνει βαρύς στα πνευμόνια του, βγήκε πάλι έξω

και είπε στη γυναίκα που μάλλον είχε καταλάβει λάθος. «Σας ρώτησα για κάποιον μαραγκό με το όνομα Λαντς». «Ναι, μάλιστα» είπε η γυναίκα, «περάστε σ' εκείνο το δωμάτιο». Ο Κ. μάλλον δε θα έκανε αυτό που του είπε, αν εκείνη δεν πήγαινε προς το μέρος του, για να πιάσει το πόμολο της πόρτας και να συμπληρώσει: «Μόλις μπειτε εσείς, πρέπει να κλείσω την πόρτα, δεν επιτρέπεται να μπει άλλος». «Καθόλου παράξενο. Αφού ούτε εγώ χωράω» είπε ο Κ. Ωστόσο, πέρασε μέσα.

Ανάμεσα σε δυο ανθρώπους που κουβέντιαζαν ακριβώς δίπλα στην πόρτα – ο ένας κουνούσε τα χέρια μπροστά σαν να μετρούσε χαρτονομίσματα, ενώ ο άλλος τον κοιτούσε επίμονα στα μάτια – τρύπωσε ένα χέρι που έπιασε τον Κ. από το μπράτσο. Ήταν το χέρι ενός κοντούλη κοκκινομάγουλου νεαρού. «Ελάτε, από δω» του είπε. Ο Κ. τον ακολούθησε χωρίς αντίσταση. Γρήγορα διαπίστωσε πως ανάμεσα στο πλήθος, που εκ πρώτης όψεως έμοιαζε αδιαπέραστο, σχηματιζόταν ένας στενός διάδρομος που το χώριζε σε δύο διαφορετικές ομάδες. Σ' αυτό συνηγορούσε και το γεγονός ότι σχεδόν κανένα από τα πρόσωπα στις πρώτες σειρές δεξιά κι αριστερά δεν ήταν στραμμένο προς εκείνον. Το μόνο που έβλεπε ήταν ράχες ανθρώπων που μιλούσαν και χειρονομούσαν με τους διπλανούς τους. Οι περισσότεροι ήταν ντυμένοι στα μαύρα, με επίσημα παλιομοδίτικα πανωφόρια που κρέμονταν χαλαρά σχεδόν ως το πάτωμα. Αν δεν είχαν αυτό το παράξενο ντύσιμο, ο Κ. θα ήταν σίγουρος πως βρισκόταν σε μια τοπική πολιτική συγκέντρωση.*

Στην άλλη άκρη της αίθουσας, όπου ο νεαρός οδήγησε τον Κ., υπήρχε ένα μικρό τραπέζι πάνω σε μια πολύ χαμηλή εξέδρα, επίσης γεμάτη ανθρώπους. Πίσω απ' το τραπέζι, σχεδόν στο χείλος της εξέδρας, καθόταν ένας κοντόχοντρος άντρας· ξεφυσούσε βαριά και κουβέντιαζε χαχανίζοντας μ' έναν κύριο όρθιο πίσω του, που είχε τους αγκώνες στηριγμένους στην πλάτη της καρέκλας και τα πόδια σταυρωτά. Κάπου κάπου, ο πρώτος έκανε μια πλατιά κίνηση με το χέρι σαν να παρωδούσε κάποιον. Ο νεαρός συνοδός του Κ. δυσκολεύτηκε να του τραβήξει την προσοχή. Δυο φορές τεντώθηκε πατώντας στα δάχτυλα για να του αναγγείλει την άφιξη του Κ., αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Τέλος, κάποιος απ' αυτούς που έστεκαν στην εξέδρα του έδειξε τον νεαρό κι ο κοντό-

χοντρος άντρας έσκυψε προς τα μπρος για να ακούσει τη χαμηλόφωνη αναφορά του νέου. Έπειτα έβγαλε το ρολόι απ' την τσέπη και κοίταξε αμέσως τον Κ. «Αργήσατε μία ώρα και πέντε λεπτά» δήλωσε. Ο Κ. ετοιμάστηκε να απαντήσει, αλλά δεν πρόλαβε, επειδή μόλις τέλειωσε ο άλλος τη φράση του, ένα μουρμουρητό αποδοκιμασίας απλώθηκε στη δεξιά μεριά της αίθουσας. «Αργήσατε μία ώρα και πέντε λεπτά» επανέλαβε ο άντρας με πιο δυνατή φωνή, χαμηλώνοντας ταυτόχρονα το βλέμμα προς την αίθουσα. Αμέσως ο ψίθυρος ακούστηκε πιο δυνατός· αυτή τη φορά μάλιστα, άργησε να καταλαγιάσει, μολονότι ο άνθρωπος δεν πρόσθεσε τίποτε άλλο. Η φασαρία τώρα ήταν πολύ λιγότερη απ' ό,τι κατά την είσοδο του Κ. Μόνο απ' τη μεριά του εξώστη ακούγονταν ακατάπανστα διάφορα σχόλια. Οι άνθρωποι που στριμώχνονταν εκεί έμοιαζαν, όσο μπορούσε τουλάχιστον να διακρίνει κανείς μέσα στη σκόνη και το μισοσκοτάδο, πιο φτωχικά ντυμένοι από τους κάτω. Μερικοί είχαν κουβαλήσει μαξιλαράκια για να προστατεύουν το κεφάλι τους που ακουμπούσε στο ταβάνι.

Ο Κ. αποφάσισε να παρατηρεί περισσότερο και να μιλάει λιγότερο. Παραιτήθηκε απ' την υπεράσπιση του εαυτού του για την υποτιθέμενη αργοπορία και περιορίστηκε να πει: «Πάντως, ήρθα». Τα λόγια του έγιναν δεκτά με θερμό χειροκρότημα, που ακούστηκε πάλι απ' τη δεξιά μεριά της αίθουσας. «Είναι πολύ εύκολο να πάρεις με το μέρος σου αυτούς τους ανθρώπους» σκέφτηκε ο Κ., αν και τον δυσαρέστησε η ησυχία που επικρατούσε στην αριστερή μεριά, ακριβώς πίσω του, απ' όπου ακούστηκαν μόνο αραιά παλαμάκια. Σκέφτηκε τι έπρεπε να πει για να κερδίσει μια και καλή όλο το ακροατήριο ή, αν αυτό ήταν αδύνατον τουλάχιστον τους περισσότερους.

«Ναι» είτε ο άντρας, «αλλά εγώ δεν είμαι πια υποχρεωμένος να σας ανακρίνω». Ένα μουρμουρητό απλώθηκε πάλι στην αίθουσα, διαφορούμενο τώρα, επειδή ο άντρας επιβάλλοντας τη σιωπή με μια κίνηση του χειριού, συνέχισε: «Ωστόσο, θα κάνω μια εξαίρεση για σήμερα. Άλλη φορά, να ξέρετε πως δεν επιτρέπεται να αργείτε. Πλησιάστε τώρα, παρακαλώ!» Κάποιος πήδηξε απ' την εξέδρα για να κάνει χώρο στον Κ. που ανέβηκε αμέσως πάνω. Στάθηκε κολλητά στο τραπέζι. Ο συνωστισμός πίσω του ήταν τόσο μεγάλος, που έπρεπε να προβάλλει μεγάλη αντίσταση αν δεν ή-

θελε να ρίξει το τραπέζι μαζί με τον Ανακριτή κάτω απ' την εξέδρα.

Ο Ανακριτής, ωστόσο, δεν έδειχνε να ανησυχεί καθόλου. Καθόταν μ' όλη του την άνεση στην πολυθρόνα, κι αφού απόσωσε την κουβέντα με τον άντρα πίσω του, πήρε στα χέρια ένα μικρό σημειωματάριο –το μοναδικό αντικείμενο που βρισκόταν πάνω στο γραφείο. Έμοιαζε με παλιό μαθητικό τετράδιο, σχεδόν κουρελιασμένο απ' το πολύ ξεφύλλισμα. «Λοιπόν, είστε ελαιοχρωματιστής;» ρώτησε με επίσημη φωνή ο Ανακριτής –σαν να έκανε απλώς μια διαπίστωση– ενώ ταυτόχρονα γύριζε τις σελίδες του τετραδίου. «Όχι» απάντησε ο Κ., «είμαι γενικός τμηματάρχης σε μια μεγάλη τράπεζα». Τα γέλια που ξεσήκωσε αυτή η δήλωση από τη δεξιά μεριά ήταν τόσο αυθόρμητα κι ασυγκράτητα, που παρέσυραν τον Κ. να γελάσει κι αυτός. Όλοι ήταν διπλωμένοι στα δύο και τραντάζονταν σύγκορμοι, λες και τους είχε πιάσει ακατάσχετος βήχας. Ακούστηκαν και μερικά χαχανητά απ' τη γαλαρία. Ο Ανακριτής είχε ανάψει απ' το κακό του. Προφανώς δε διέθετε αρκετό κύρος ώστε να επιβληθεί στο ακροατήριο της πλατείας, γι' αυτό προσπάθησε να ξεθυμάνει εκτοξεύοντας, όρθιος, απειλές προς τον εξώστη, ενώ τα φρύδια του, αφανή μέχρι τότε, έσμιζαν σε μια μεγάλη μαύρη τούφα πάνω απ' τα μάτια.

Το αριστερό μέρος της αίθουσας όμως έμενε ακόμα ήσυχο. Οι ακροατές στέκονταν εκεί δίχως να χαλούν τη σειρά τους, με το πρόσωπο στραμμένο στην εξέδρα, ακούγοντας ήσυχα ό,τι λεγόταν, σε πλήρη αντίθεση με το θόρυβο που έκανε η άλλη ομάδα· δεν αντιδρούσαν ούτε όταν κάποιος σύντροφός τους συμμετείχε σποραδικά στις εκδηλώσεις των άλλων. Οι άνθρωποι αυτοί, που ήταν εξάλλου πιο ολιγάριθμοι, μπορεί σε τελευταία ανάλυση να ήταν το ίδιο ασήμαντοι μ' εκείνους της δεξιάς ομάδας, η ήρεμη όμως συμπεριφορά τούς έκανε να μοιάζουν πιο σπουδαίοι. Σ' αυτούς απευθύνθηκε κυρίως ο Κ. όταν άρχισε να μιλάει.

«Η ερώτησή σας, κύριε Ανακριτά, αν είμαι μπογιατζής –μολονότι δύσκολα μπορεί να τη χαρακτηρίσει κανείς ερώτηση, αν κρίνει απ' τον κατηγορηματικό τόνο σας– είναι ενδεικτική για την ποιότητα της δίκης που έχει στηθεί εις βάρος μου. Ίσως ισχυριστείτε πως δεν πρόκειται καν για δίκη. Και θα είχατε απόλυτο δίκιο. Η διαδικασία αυτή μπορεί να ονομαστεί δίκη μόνο εφόσον ε-

γώ ο ίδιος την αποδεχτώ. Ωστόσο, παρακινημένος κατά κάποιο τρόπο από αισθήματα οίκτου για τη δύσκολη θέση που βρίσκεστε, κάνω προς στιγμήν την υποχώρηση να συμφωνήσω. Γιατί μόνο από οίκτο θα μπορούσε να συγκατατεθεί κανείς σε μια τέτοια αξίωση. Δε θα μείνω στο γεγονός ότι η διαδικασία που ακολουθείται εδώ κάθε άλλο παρά άψογη είναι. Το θέτω απλώς υπόψη σας για να βγάλετε ορισμένα συμπεράσματα».

Ο Κ. σταμάτησε, ρίχνοντας μια ματιά στην αίθουσα. Τα λόγια του ήταν αυστηρά, πιο αυστηρά απ' όσο σκόπευε στην αρχή, δεν έπαυαν πάντως να είναι αληθινά. Θα μπορούσαν να αποσπάσουν ίσως σε μερικά σημεία το χειροκρότημα του πλήθους. Επικρατούσε όμως μια τεταμένη σιωπή –προφανώς όλοι περίμεναν με αγωνία ν' ακούσουν τη συνέχεια. Όλη αυτή η ησυχία μπορεί να εγκυμονούσε ένα ξέσπασμα που θα έδινε οριστικό τέλος στην υπόθεση. Αλλά τότε η ατμόσφαιρα διαταράχτηκε λίγο –πράγμα που ενόχλησε τον Κ. – γιατί άνοιξε η πόρτα και μπήκε στην αίθουσα η νεαρή γυναίκα, που κατά τα φαινόμενα είχε τελειώσει την μπουγάδα της· μολοντί έκανε όσο πιο αθόρυβα μπορούσε για να περάσει απαρατήρητη, τράβηξε μερικά βλέμματα επάνω της. Απ' τις αντιδράσεις του Ανακριτή όμως, ο Κ. ένιωθε απόλυτα ικανοποιημένος. Τα λόγια του πρέπει να 'χαν βρει το στόχο. Ο Ανακριτής είχε σηκωθεί για να επιβάλει την τάξη στον εξώστη, αιφνιδιάστηκε απ' το λόγο που άρχισε να εκφωνεί ο Κ. κι απόμεινε όρθιος να τον ακούει. Τώρα, στη διακοπή, κάθισε πάλι σιγά σιγά, λες και δεν ήθελε να τον προσέξουν. Προσπαθώντας ίσως να κατασιγάσει την ταραχή του, ξαναπήρε στα χέρια του το τετραδιάκι.

«Μην κουράζεστε άδικα, κύριε Ανακριτά» συνέχισε ο Κ., «ακόμη και το σημειωματάριό σας επιβεβαιώνει τα λόγια μου». Παίρνοντας θάρρος απ' την απόλυτη επιβολή που είχαν τα ήρεμα λόγια του στους άγνωστους συγκεντρωμένους, άρπαξε χωρίς διαταγμό μέσ' απ' τα χέρια του Ανακριτή το τετράδιο. Το έπιασε από ένα μεσιανό φύλλο με την άκρη των δαχτύλων σαν να φοβόταν μη λερώσει τα χέρια του και το σήκωσε ψηλά, έτσι που τα πυκνογραμμένα, λιγδιασμένα, κίτρινα φύλλα κρέμονταν κι απ' τις δυο μεριές προς τα κάτω. «Ορίστε τα επίσημα έγγραφα του Ανακριτή» δήλωσε, αφήνοντας το τετράδιο να πέσει πάνω στο τραπέζι. «Συνεχίστε το διάβασμα, κύριε Ανακριτά. Με την ησυχία σας, έ-

χω τη συνείδησή μου καθαρή και δε φοβάμαι καθόλου το κατάστιχό σας. Το περιεχόμενό του μου είναι απρόσιτο. Δεν τολμώ να το ακουμπήσω ούτε με τις άκρες των δαχτύλων μου». Ο Ανακριτής πήρε πάλι το τετράδιο από το τραπέζι, προσπάθησε να ισιώσει κάπως τις τσαλακωμένες σελίδες και ξανάρχισε το διάβασμα, γεγονός που φανέρωνε την ακόμα βαθύτερη ταπείνωση του Ανακριτή απ' τα τελευταία λόγια του Κ., ή τουλάχιστον έτσι έμοιαζε.

Τα μάτια των ανθρώπων στις πρώτες σειρές ήταν καρφωμένα πάνω στον Κ. με τόση ένταση, που εκείνος απόμεινε για λίγο να τους κοιτάζει. Ήταν όλοι περασμένης ηλικίας, μερικοί με άσπρες γενειάδες. Επηρεάζε άραγε σε καθοριστικό βαθμό τις διαθέσεις ολόκληρης της συνέλευσης η στάση αυτών των γερόντων; Απ' την αρχή της ομιλίας του Κ. έμειναν βυθισμένοι σε απόλυτη αταξία, απ' την οποία δεν μπόρεσε να τους βγάλει ούτε ο διασυρμός του Ανακριτή.

«Αυτό που συνέβη σ' εμένα» συνέχισε ο Κ. κάπως πιο σιγά από πριν, προσπαθώντας ταυτόχρονα να διαβάσει την έκφραση των προσώπων στις πρώτες σειρές, πράγμα που έκανε τη φωνή του ν' ακούγεται λίγο αφηρημένη, «αυτό που συνέβη σ' εμένα, είναι μια περίπτωση ανάμεσα στις πολλές και σαν τέτοια δεν παρουσιάζει βέβαια ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τη στιγμή μάλιστα που κι εγώ ο ίδιος αρνούμαι να την πάρω στα σοβαρά. Είναι όμως ενδεικτική για το είδος της διαδικασίας που ακολουθείται και εναντίον πολλών άλλων ανθρώπων. Γι' αυτούς κι όχι για μένα βρίσκομαι τώρα εδώ και σας μιλάω».

Χωρίς να το θέλει, είχε υψώσει τον τόνο της φωνής του. Κάποιος απ' το ακροατήριο σήκωσε τα χέρια ψηλά κι άρχισε να χειροκροτεί; «Μπράβο! Πες τα! Και πάλι μπράβο!» Μερικοί απ' τις πρώτες σειρές χάιδεψαν τις γενειάδες τους, κανένας δε γύρισε όμως το κεφάλι να κοιτάξει. Ούτε ο Κ. έδωσε ιδιαίτερη προσοχή, αν και σίγουρα δεν του κακοφάνηκε καθόλου. Δε θεωρούσε πια αναγκαίο να κερδίσει τα χειροκροτήματα όλων. Ήταν αρκετό να τους βάλει σε σκέψεις, πείθοντας ίσως μερικούς να δεχτούν τις απόψεις του.

«Δε μ' ενδιαφέρει να παραστήσω το ρήτορα» συνέχισε στο ίδιο πνεύμα. «Και να το 'θελα, εξάλλου, δε διαθέτω τέτοια προσόντα. Ο κύριος Ανακριτής είναι πιθανότατα καλύτερος ομιλητής από

μένα, το απαιτεί και το επάγγελμά του άλλωστε. Το μόνο που επιδιώκω είναι μια δημόσια συζήτηση για ένα δημόσιο κακό. Προσέξτε με. Πριν δέκα μέρες περίπου με συνέλαβαν. Αυτό καθαυτό το γεγονός της σύλληψης φυσικά μόνο σαν αστείο μπορεί να το εκλάβει κανείς. Ούτε και μας ενδιαφέρει επί του παρόντος. Το κυριότερο είναι ο τρόπος που το έκαναν: Πρώτα απ' όλα, εισέβαλαν στο δωμάτιο μου πρωί πρωί, πριν ακόμα σηκωθώ απ' το κρεβάτι. Ίσως είχαν εντολή –πράγμα διόλου απίθανο, αν κρίνει κανείς απ' όσα μας είπε ο κύριος Ανακριτής– να συλλάβουν έναν μπογιατζή, εξίσου αθώο, αλλά τελικά ο κλήρος έπεσε σ' εμένα. Δυο αγενέστατοι φύλακες κατέλαβαν το διπλανό δωμάτιο. Ούτε ο πιο επικίνδυνος κακοποιός να ήμουν δε θα έπαιρναν αυστηρότερα μέτρα προφύλαξης. Επιπλέον, οι εν λόγω κύριοι φύλακες είναι ανήθικα ανθρωπάκια. Με ζάλισαν με τη φλυαρία τους, με άφησαν να καταλάβω ότι ήταν πρόθυμοι να δωροδοκηθούν, προσπάθησαν να με παραπλανήσουν με ψευτιές για να τους παραδώσω ακόμη και τα εσώρουχά μου, επιχείρησαν να μου αποσπάσουν χρήματα με το πρόσχημα ότι ήθελαν να μου αγοράσουν πρωινό, τη στιγμή που λίγο πρωύτερα είχαν καταβροχθίσει αδιάντροπα μπροστά στα μάτια μου το δικό μου πρόγευμα. Στη συνέχεια, με οδήγησαν σ' ένα άλλο δωμάτιο όπου με περίμενε ο προϊστάμενός τους. Ήταν το δωμάτιο μιας κυρίας, την οποία σέβομαι και εκτιμώ βαθιά. Εκεί, υποχρεώθηκα να παραστώ ακούσιος μάρτυρας της βεβήλωσης, μάλιστα, της βεβήλωσης που υπέστη εκείνο το δωμάτιο, με αφορμή εμένα, αλλά όχι με δική μου ευθύνη. Δεν ήταν καθόλου εύκολο να κρατήσω την ψυχραιμία μου. Κατάφερα, ωστόσο, να ρωτήσω με ολύμπια ηρεμία τον κύριο Προϊστάμενο –αν είναι εδώ, ας έρθει να με διαψεύσει– το λόγο για τον οποίο με συνέλαβαν. Και ποια ήταν η απάντηση, παρακαλώ, αυτού του ανθρώπου, που λες και τον βλέπω ακόμη μπροστά μου, καθισμένο στην πολυθρόνα της κυρίας σαν ζωντανή ενσάρκωση της πιο ανόητης υπεροψίας; Στην ουσία, κύριοι, δε μου απάντησε τίποτα. Δεν ήξερε τι να απαντήσει. Του αρκούσε που με είχε συλλάβει. Τέλος, σαν να μην έφταναν όλ' αυτά, κουβάλησε στο δωμάτιο της κυρίας τρεις κατώτερους υπαλλήλους της τράπεζας όπου εργάζομαι, οι οποίοι βάλθηκαν να περιεργάζονται και να ανακατεύουν τις προσωπικές φωτογραφίες της κυρίας. Η παρουσία των υπαλλήλων εξυπη-

ρετούσε φυσικά κι έναν άλλο σκοπό: να διαδώσουν, δηλαδή, μαζί με τη σπιτονοικοκυρά και τη βοηθό της την είδηση της σύλληψης. Να δυσφημίσουν το όνομά μου, και κυρίως, να υπονομεύσουν τη θέση μου στην τράπεζα. Ούτε η ελάχιστη όμως απ' τις προσδοκίες τους δεν εκπληρώθηκε. Ακόμα και η σπιτονοικοκυρά μου, μια απλή γυναίκοῦλα –επιθυμώ να αναφέρω εδώ τιμητικά το όνομά της, τη λένε κυρία Γκρούμπαχ– ακόμα και η κυρία Γκρούμπαχ, λοιπόν, είχε το μυαλό να καταλάβει ότι μια τέτοια σύλληψη δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια χονδροειδής φάρσα, σαν αυτές που σκαρώνουν στη γωνιά ενός σοκακιού τα χαμίνια, ξεφεύγοντας απ' την επιτήρηση του χωροφύλακα. Θέλω να σας υπενθυμίσω πως όλη αυτή η ιστορία δε με άγγιξε καθόλου. Εκτός από έναν περαστικό θυμό, δε μου άφησε παρά μια αμυδρή αίσθηση δυσάρεσκειας. Ρωτώ όμως: είναι απίθανο να είχε πολύ πιο δυσάρεστες συνέπειες για το άτομό μου;»

Όταν σ' αυτό το σημείο ο Κ. σταμάτησε κοιτάζοντας το σιωπηλό Ανακριτή, του φάνηκε πως τον είδε να κάνει ένα νόημα με το βλέμμα σε κάποιον απ' το πλήθος. Ο Κ. σχολίασε χαμογελώντας: «Μόλις τώρα, ο κύριος Ανακριτής, που κάθεται εδώ δίπλα μου, έκανε σε κάποιον από σας ένα κρυφό νεύμα. Υπάρχουν λοιπόν άτομα ανάμεσά σας που παίρνουν εντολές από δω πάνω. Δεν ξέρω αν ήταν το σύνθημα για να ακουστούν μερικά χειροκροτήματα ή σφυρίγματα αποδοκιμασίας, ούτε και μ' ενδιαφέρει όμως, ειδάλως θα έκανα πως δεν είδα και θα περίμενα ν' ακούσω τη συνέχεια. Επιτρέπω στον κύριο Ανακριτή δημοσίως να μην καταφεύγει σε κρυφά νοήματα, αλλά να λέει ανοιχτά στα τσιράκια του που κρύβονται ανάμεσά σας: “Τώρα σφύριγμα!” ή “Τώρα χειροκρότημα!”»

Από αμηχανία ή ανυπομονησία ο Ανακριτής στριφογυρνούσε στο κάθισμά του. Ο άντρας πίσω του, με τον οποίο συζητούσε προηγουμένως, έσκυψε πάλι προς το μέρος του, ίσως για να τον ενθαρρύνει, ίσως για να του δώσει μια συγκεκριμένη συμβουλή. Απ' την πλατεία ακούγονταν χαμηλόφωνες αλλά ζωηρές συζητήσεις. Οι δυο ομάδες που πρωύτερα έδιναν την εντύπωση ότι υπερασπιζόνταν τελείως διαφορετικές απόψεις, είχαν ανακατευτεί τώρα η μια με την άλλη, ενώ μερικοί έδειχναν με το δάχτυλο τον Κ. και άλλοι τον Ανακριτή. Η ατμόσφαιρα στην αίθουσα ήταν

σχεδόν ομιχλώδης, ο αέρας τόσο πηχτός, που δεν άφηνε να φανούν καθαρά αυτοί που στέκονταν στην άλλη άκρη. Ιδιαίτερα δυσάρεστη πρέπει να ήταν η κατάσταση για τους θεατές του εξώστη, που ήταν αναγκασμένοι, ρίχνοντας κλεφτές ματιές στον Ανακριτή, να ρωτούν με ψιθυριστή φωνή τα υπόλοιπα μέλη του ακροατηρίου για να πληροφορηθούν καλύτερα τις εξελίξεις. Όσοι τους απαντούσαν, προσπαθούσαν επίσης να μην ακουστούν πολύ, βάζοντας την ανοιχτή παλάμη πλάι στο στόμα.

«Λίγη ησυχία, παρακαλώ, τελειώνω» δήλωσε ο Κ., χτυπώντας τη γροθιά στο τραπέζι επειδή δεν υπήρχε κουδούνι. Ξαφνιασμένοι, ο Ανακριτής και ο συμβουλάτοράς του χώρισαν για μια στιγμή τα κεφάλια. «Αυτή η υπόθεση δεν ασκεί την παραμικρή επίδραση πάνω μου, κι έτσι μπορώ να την κρίνω ήρεμα. Μπορείτε λοιπόν να ωφεληθείτε πολύ, ακούγοντας όσα έχω να πω, στην περίπτωση που παίρνετε στα σοβαρά τούτο το υποτιθέμενο δικαστήριο. Θα σας παρακαλούσα να αναβάλετε για αργότερα τα σχόλια και τις συζητήσεις, επειδή δεν έχω πολύ χρόνο ακόμα στη διάθεσή μου και σε λίγο πρέπει φύγω».

Αμέσως έγινε απόλυτη ησυχία. Τέτοια δύναμη επιβολής είχε ο Κ. πάνω στη συνέλευση. Κανείς πια δε φώναζε όπως στην αρχή, κανείς δε χτυπούσε παλαμάκια. Όλοι έμοιαζαν να έχουν πειστεί ή ήταν έτοιμοι να πειστούν.

«Δεν υπάρχει αμφιβολία» συνέχισε πολύ σιγανά, επειδή απολάμβανε την απόλυτη αφοσίωση του πλήθους –και ο πιο ανεπαίσθητος βόμβος προκαλούσε μεγαλύτερη αίσθηση απ' το δυνατό χειροκρότημα, «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πίσω απ' όλες τις δραστηριότητες του εν λόγω δικαστηρίου, όπως, φυσικά, και πίσω απ' τη δική μου σύλληψη και τη σημερινή ανάκριση, κρύβεται μια μεγάλη οργάνωση. Μια οργάνωση η οποία δεν απασχολεί μόνο διεφθαρμένους φύλακες, ανόητους προϊστάμενους και ανακριτές, που στην καλύτερη περίπτωση έχουν συνείδηση της θέσης τους, αλλά διαθέτει κι ένα σώμα δικαστών ανωτέρας και ανωτάτης βαθμίδας στην ιεραρχία, με την απαραίτητη κουστωδία αναρίθμητων υπηρετών, γραμματέων, χωροφυλάκων και λοιπών βοηθών, ίσως ακόμα –δε διατάζω να πω τη λέξη– και δημίων. Και ποιος είναι ο λόγος της ύπαρξης, αγαπητοί μου κύριοι, αυτού του μεγάλου οργανισμού; Συλλαμβάνει αθώα άτομα και στη συνέχεια

τα εμπλέκει σε ανόητες ως επί το πλείστον διαδικασίες που, όπως στη δική μου περίπτωση, δεν οδηγούν απολύτως πουθενά. Πώς ν' αποφευχθεί η διαφθορά των υπαλλήλων τη στιγμή που η θεμελιώδης αρχή η οποία διέπει αυτή την οργάνωση στερείται νοήματος; Είναι εκ των πραγμάτων αδύνατον. Ακόμη και ο πιο έξεχων δικαστικός δεν μπορεί να ξεφύγει από έναν τέτοιο κλοιό διαφθοράς. Ιδού ο λόγος που οι φύλακες κάνουν τα πάντα για να κλέψουν ως και τα ρούχα του ατόμου που συλλαμβάνουν, που οι προϊστάμενοί τους εισβάλλουν ανεξέλεγκτα σε ξένα σπίτια, και αθώοι άνθρωποι, αντί να έχουν τη δυνατότητα να υπερασπίσουν τον εαυτό τους, ξευτελίζονται σε δημόσιες συναθροίσεις. Οι φύλακες μίλησαν για κάποιες αποθήκες, στις οποίες φυλάσσονται τα προσωπικά είδη όσων συλλαμβάνονται. Θα ήθελα πολύ να δω μια τέτοια αποθήκη, όπου σαπίζει η περιουσία των κατηγορουμένων, περιουσία αποκτημένη με μόχθο και ιδρώτα, όση τουλάχιστον σώζεται απ' τις κλοπές των αποθηκάριων.

Μια φωνή απ' το βάθος της αίθουσας διέκοψε τον Κ. Σκίασε τα μάτια με την παλάμη για να μπορέσει να δει τι έγινε, επειδή το αχνό φως της μέρας μαζί με τη σκόνη δημιουργούσε μιαν ασπρονδερή θολή ατμόσφαιρα σαν ομίχλη. Ήταν πάλι η πλύστρα, που ενοχλούσε τον Κ. απ' την πρώτη στιγμή της εισόδου του εκεί μέσα. Ήταν αδύνατον να διαπιστώσει αν αυτή τη φορά ήταν υπεύθυνη ή όχι για την καινούρια αναστάτωση.* Διέκρινε μόνο έναν άντρα που την είχε στριμώξει σε μια γωνιά κοντά στην πόρτα. Δεν ήταν αυτή όμως που έβγαλε τη φωνή, αλλά ο άντρας, που είχε απομείνει με το στόμα ορθάνοιχτο και τα μάτια καρφωμένα στο ταβάνι. Ένας μικρός κλοιός είχε σχηματιστεί γύρω τους, οι θεατές στο τμήμα του εξώστη που βρισκόταν εκεί κοντά, έμοιαζαν ενθουσιασμένοι που η σοβαρή ατμόσφαιρα φαινόταν να χαλαρώνει. Ο Κ. ένιωσε την επιθυμία να τρέξει αμέσως ως εκεί. Σκέφτηκε πως όλοι θα ήθελαν να αποκατασταθεί η τάξη και να πετάξουν το ζευγάρι έξω απ' την αίθουσα. Κανείς όμως απ' τις πρώτες σειρές δε σάλεψε απ' τη θέση του. Ούτε ένας δεν έδειξε να συγκινείται ή να έχει διάθεση να παραμερίσει για να περάσει ο Κ. Αντίθετα, τον εμπόδιζαν με κάθε τρόπο να προχωρήσει, μερικοί γέροι άπλωσαν τα χέρια για να του κλείσουν το δρόμο, και ένα άλλο χέρι –δεν πρόλαβε να δει τίνος ήταν– τον άρπαξε απ' το κολάρο. Ο Κ. δε

σκεφτόταν πια το ζευγάρι, ένιωθε σαν να περιοριζόταν η ελευθερία του, σαν να έπαιρνε ξαφνικά το θέμα της σύλληψής του σοβαρές διαστάσεις, και δίχως δεύτερη σκέψη, πήδηξε όπως όπως απ' την εξέδρα. Βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο απέναντι στο πλήθος. Είχε κρίνει άραγε σωστά αυτούς τους ανθρώπους; Μήπως είχε σταθεί υπερβολικά αισιόδοξος ως προς την επίδραση της ομιλίας του; Τόση ώρα παρίσταναν πως τον άκουγαν με ενδιαφέρον, και τώρα που έφτασε στα τελικά συμπεράσματα βαρέθηκαν να προσποιούνται; Και κάτι πρόσωπα που είχαν όλοι τους! Μικρά, μαύρα ματάκια έριχναν γρήγορες λοξές ματιές δεξιά κι αριστερά, είχαν μάγουλα βαριά και σακουλιασμένα όπως οι μεθυσμένοι, και μακριές σκληρές γενειάδες με αραιές τρίχες, που αν έκανες να τις πιάσεις, θα ήταν σαν να χούφτωνες ένα μάτσο γαμπιά νύχια αρπακτικών παρά γένια. Κάτω απ' τα γένια όμως –κι αυτή ήταν η πιο συγκλονιστική ανακάλυψη που έκανε ο Κ.– γυάλιζαν, καρφισωμένα στο πέτο, σήματα σε διαφορετικά μεγέθη και χρώματα. Όσο μπορούσε να δει, όλοι φορούσαν τέτοια σήματα. Αποτελούσαν λοιπόν ένα σινάφι, η διάκριση σε αριστερή και δεξιά ομάδα ήταν φαινομενική, και καθώς γύρισε ξαφνικά προς τα πίσω, είδε το ίδιο σήμα στο πέτο του Ανακριτή, που με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος κοίταζε γαλήνιος προς τα κάτω. «Όστε έτσι» κραύγασε ο Κ. και τίνανε τα χέρια ψηλά, λες και ασφυκτιούσε απ' το βάρος της απρόσμενης ανακάλυψης, «είστε λοιπόν όλοι υπάλληλοι, όπως βλέπω, μέλη της διεφθαρμένης συμμορίας που τόση ώρα κατηγορούσα. Στριμωχτήκατε εδώ μέσα σαν περιέργοι κουτσομπούληδες, χωριστήκατε σε δυο εικονικές ομάδες, και η μια βάλθηκε να χειροκροτεί, για να παρατηρήσετε τις αντιδράσεις μου, περιπαίζοντας έναν αθώο. Φαντάζομαι πως δε χάσατε άσκοπα τον καιρό σας, διασκεδάσατε ασφαλώς με την ψυχή σας, βλέποντας κάποιον να περιμένει από εσάς να γίνετε υπερασπιστές της αθωότητάς του, ή έστω –μη με τραβάς, γιατί θα σε χτυπήσω» φώναξε, σ' ένα τρεμάμενο γερόντιο, «ή έστω θα πρέπει να εμπλουτίσατε τις γνώσεις σας με κάτι καινούριο. Δε μου μένει παρά να σας ευχηθώ ολόψυχα καλή σταδιοδρομία». Άρπαξε το καπέλο του που ήταν ακουμπισμένο στην άκρη του τραπεζιού, και μέσα στη νεκρική σιγή και αμηχανία που κυρίεψε το πλήθος, άνοιξε σπρώχνοντας δρόμο προς την έξοδο. Ωστόσο, ο Ανακριτής φάνη-

κε πιο γρήγορος απ' αυτόν, γιατί τον περίμενε κιόλας στην πόρτα. «Μια στιγμή» του είπε. Ο Κ. σταμάτησε, κοιτάζοντας όμως όχι τον Ανακριτή, αλλά την πόρτα, που κρατούσε ήδη το πόμολό της. «Θα ήθελα μόνο να σας επισημάνω» συνέχισε ο Ανακριτής, «πως με τη σημερινή σας συμπεριφορά –κάτι που προφανώς δεν έχετε συνειδητοποιήσει ακόμη– χάσατε όλα τα πλεονεκτήματα που κερδίζουν απ' τις ανακρίσεις οι υπόδικοι». Ο Κ. κάγχασε, χωρίς να πάρει τα μάτια απ' την πόρτα. «Παλιάνθρωποι!» φώναξε. «Σας χαρίζω όλες σας τις ανακρίσεις» πρόσθεσε, άνοιξε την πόρτα και κατέβηκε γρήγορα τις σκάλες. Πίσω του άκουσε τη φασαρία απ' τις φωνές των συναθροισμένων που ζωντάνεψαν πάλι. Σίγουρα είχαν αρχίσει να αναλύουν τα γεγονότα με την έξαψη νεαρών σπουδαστών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΣΤΗΝ ΑΔΕΙΑ ΑΙΘΟΥΣΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΕΩΝ –
Ο ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ – ΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ

Ο λόκληρη την επόμενη εβδομάδα ο Κ. περίμενε μέρα με τη μέρα μια καινούρια ειδοποίηση. «Δεν είναι δυνατόν» σκεφτόταν, «να πήραν στα σοβαρά τη δήλωσή μου ότι θα παραιτηθώ απ' τις ανακρίσεις». Αφού όμως δεν έγινε τίποτα ως το βράδυ του Σαββάτου, θεώρησε πως η συνάντηση ανανεώθηκε σιωπηρά κι έπρεπε να παρουσιαστεί στο ίδιο σπίτι και την ίδια ώρα. Έτσι, την Κυριακή το πρωί πήγε πάλι εκεί, χωρίς να περιπλανηθεί αυτή τη φορά στις σκάλες και τους διαδρόμους. Μερικοί ένοικοι που θυμήθηκαν τη φυσιογνωμία του τον χαιρέτησαν απ' το κατώφλι τους, τώρα όμως ήξερε το δρόμο και σύντομα βρέθηκε μπροστά στη σωστή πόρτα. Τη χτύπησε και του άνοιξαν αμέσως. Δίχως να ρίξει ούτε μια ματιά στη γνωστή του γυναίκα, που στεκόταν πλάι στην πόρτα, κατευθύνθηκε προς το διπλανό δωμάτιο. «Σήμερα δεν έχει συνεδρίαση» είπε η γυναίκα. «Δεν έχει συνεδρίαση;» ρώτησε εκείνος με φανερή δυσπιστία. Η γυναίκα θέλοντας να του διαλύσει τις αμφιβολίες, πήγε και άνοιξε την πόρτα. Η αίθουσα ήταν πράγματι άδεια, κι έμοιαζε έτσι ακόμη πιο άθλια απ' ό,τι την περασμένη Κυριακή. Στο τραπέζι, που βρισκόταν στην ίδια θέση πάνω στην εξέδρα, υπήρχαν μερικά βιβλία. «Μπορώ να ρίξω μια ματιά στα βιβλία;» ρώτησε ο Κ, όχι τόσο από περιέργεια, όσο για να μην έχει την αίσθηση ότι κουβαλήθηκε ως εκεί τελείως άσκοπα. «Όχι» απάντησε η γυναίκα, κλείνοντας πάλι την πόρτα, «δεν επιτρέπεται. Τα βιβλία είναι του Ανακριτή». «Κατάλαβα» είπε ο Κ. κουνώντας το κεφάλι. «Νομικά εγχειρίδια με θέμα διδασκαλίας μια Δικαιοσύνη που σέρνει στο εδώλιο ανθρώπους αθώους και ανίδεους για την κατηγορία που τους βαρύνει». «Ναι, μάλλον» είπε η γυναίκα, που δεν είχε καταλάβει καλά. «Τότε, καλύ-

τερα να πηγαίνω» είπε ο Κ. «Θέλετε να δώσω κανένα μήνυμα στον Ανακριτή;» ρώτησε η γυναίκα. «Τον γνωρίζετε προσωπικά;» ρώτησε με τη σειρά του ο Κ. «Φυσικά» απάντησε εκείνη. «Ο άντρας μου είναι κλητήρας στο δικαστήριο». Την ίδια στιγμή, ο Κ. παρατήρησε πως το δωμάτιο, που την προηγούμενη φορά ήταν εντελώς άδειο και δεν είχε παρά μια σκάφη για πλύσιμο, σήμερα είχε μεταμορφωθεί σε κανονική κάμαρα με όλα τα απαραίτητα έπιπλα για ένα νοικοκυριό. Η γυναίκα πρόσεξε το ξάφνιασμά του και είπε: «Ναι, μας έχουν παραχωρήσει αυτό το δωμάτιο δωρεάν. Μόνο που πρέπει να το αδειάζουμε τις μέρες των συνεδριάσεων. Η θέση του άντρα μου έχει μερικά μειονεκτήματα». «Αυτό που κυρίως με παραξενεύει δεν είναι το δωμάτιο» είπε ο Κ., ρίχνοντάς της ένα βλοσυρό βλέμμα, «αλλά το γεγονός ότι είστε παντρεμένη». «Α, σίγουρα εννοείτε εκείνο που έγινε στην τελευταία συνεδρίαση, όταν διακόψατε την ομιλία σας εξαιτίας μου» είπε η γυναίκα. «Ακριβώς» είπε ο Κ. «Τώρα, βέβαια, σχεδόν το 'χω ξεχάσει. Τότε όμως είχα γίνει έξω φρενών. Και σαν να μην έφτανε αυτό, σας ακούω να λέτε, χωρίς καμιά ντροπή, πως είστε παντρεμένη». «Δε σας βγήκε σε κακό η διακοπή. Έτσι κι αλλιώς, σας έκριναν άσχημα όταν φύγατε» «Ίσως» είπε ο Κ., παρακάμπτοντας το τελευταίο σημείο. «Αυτό όμως δε δικαιολογεί τη δική σας συμπεριφορά». «Κανείς δεν έχει ρίξει την ευθύνη σ' εμένα ως τώρα» διαμαρτυρήθηκε εκείνη. «Ο νεαρός που με αγκάλιασε, με κυνηγάει πολύ καιρό. Μπορεί να μην τραβάω ιδιαίτερα τους άντρες, αυτός όμως με βρίσκει πολύ ελκυστική. Δεν υπάρχει τρόπος να του ξεφύγω, ακόμα κι ο άντρας μου αναγκάστηκε να συμβιβαστεί με την ιδέα. Δεν μπορεί να κάνει αλλιώς αν θέλει να κρατήσει τη θέση του. Ο νεαρός είναι σπουδαστής και πιθανότατα μια μέρα θα αποκτήσει μεγάλη δύναμη. Τριγυρίζει συνέχεια μες στα πόδια μου. Να, και σήμερα πάλι, έφυγε λίγο πριν έρθετε εσείς». «Τι να περιμένει κανείς με όλ' αυτά που γίνονται εδώ μέσα» έκανε ο Κ. «Μιλάτε σαν να θέλετε ν' αλλάξετε κάτι» είπε η γυναίκα με σιγανή και προσεχτική φωνή, λες και τα λόγια της έκρυβαν έναν κίνδυνο για την ίδια και τον Κ. «Το είχα καταλάβει κι απ' την ομιλία σας. Μου άρεσε πολύ, όσο πρόλαβα ν' ακούσω. Έχασα την αρχή, αλλά κι όταν τελειώνατε, με είχε ρίξει ο φοιτητής στο πάτωμα και... Αχ, ναι, είναι πολύ απαίσια η ζωή εδώ» συ-

μπλήρωσε μετά από μια παύση, πιάνοντας το χέρι του Κ. «Πιστεύετε, αλήθεια, ότι μπορείτε να κάνετε κάτι;» Ο Κ. χαμογέλασε, ανασαλεύοντας το χέρι του μέσα στα απαλά της δάχτυλα. «Εδώ που τα λέμε» είπε, «δεν είναι δική μου δουλειά να επιδιώκω αλλαγές όπως είπατε. Κι αν το άκουγε αυτό ο Ανακριτής, σίγουρα θα έβαζε τα γέλια ή θα σας τιμωρούσε. Ποτέ δε θα καταπιανόμουν οικειοθελώς με τέτοια πράγματα, ούτε και θα είχε ταράξει ποτέ τον ύπνο μου η απαίτηση να βελτιωθεί το σύστημα της δικαιοσύνης που απονέμεται σ' αυτή την αίθουσα. Ωστόσο, το γεγονός της υποτιθέμενης σύλληψής μου –είμαι υπό κράτησιν, ξέρετε– με ανάγκασε θέλοντας και μη να ενδιαφερθώ, για να υπερασπίσω τα συμφέροντά μου. Αν συγχρόνως μπορώ να σας φανώ χρήσιμος, θα το κάνω με μεγάλη μου ευχαρίστηση. Όχι μόνο από καλοσύνη, αλλά γιατί μπορείτε κι εσείς με τη σειρά σας να με βοηθήσετε». «Μα, πώς μπορώ να σας βοηθήσω εγώ;» ρώτησε η γυναίκα. «Να, αν μ' αφήνατε, ας πούμε, να δω εκείνα τα βιβλία πάνω στο τραπέζι». «Βεβαίως!» φώναξε η γυναίκα και τον τράβηξε γρήγορα προς το τραπέζι. Τα βιβλία ήταν παλιά και πολύ φθαρμένα. Το εξώφυλλο του ενός είχε σπάσει στη μέση, σχεδόν ως κάτω, και τα φύλλα συγκρατιόνταν μόνο από λεπτές κλωστίτσες. «Τι βρώμικο γραφείο» μονολόγησε ο Κ. κουνώντας το κεφάλι, ενώ η γυναίκα ξεσκόνισε όπως όπως με την ποδιά της τα βιβλία για να μη λερώσει ο Κ. τα χέρια του. Ο Κ. άνοιξε το βιβλίο που βρισκόταν πάνω, πάνω και είδε μian άσεμνη ζωγραφιά. Ένας άντρας και μια γυναίκα καθισμένοι γυμνοί σ' έναν καναπέ. Η χυδαία πρόθεση του σκιτσογράφου ήταν εμφανής, εξίσου εμφανής και η αδεξιότητά του· αναπόφευκτο αποτέλεσμα η αγκυλωμένη εικόνα ενός άντρα και μιας γυναίκας που κάθονταν ακίνητοι σαν στειλιάρια, ενώ η λάθος προοπτική δημιουργούσε αγεφύρωτη απόσταση ανάμεσα στα δυο σώματα. Ο Κ. αντί να γυρίσει άλλη σελίδα, προτίμησε να διαβάσει τον τίτλο του δεύτερου βιβλίου –ήταν ένα μυθιστόρημα: *Τα βάσανα της Γκρέτε από τον άντρα της Χανς*. «Ορίστε τα επιστημονικά συγγράμματα που μελετούν οι νομομαθείς μας εδώ» σχολίασε ο Κ., «οι κύριοι που υποτίθεται ότι θα με δικάσουν». «Θα σας βοηθήσω» είπε η γυναίκα. «Σύμφωνοι;» «Μα δε θα μπλέξετε; Είπατε προηγουμένως ότι ο άντρας σας είναι τελείως εξαρτημένος απ' τους ανωτέρους

του». «Ναι, αλλά εγώ θέλω να σας βοηθήσω» απάντησε η γυναίκα. «Ελάτε, πρέπει να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε. Όσο για τον κίνδυνο να βρεθώ μπλεγμένη, μη σας απασχολεί. Ξέρω ν' αποφεύγω τις κακοτοπιές. Ελάτε να καθίσουμε εδώ» συνέχισε, δείχνοντας την άκρη της εξέδρας. «Έχετε όμορφα μαύρα μάτια» παρατήρησε μόλις κάθισαν, σηκώνοντας το βλέμμα για να τον κοιτάξει στο πρόσωπο. «Και για μένα λένε πως έχω όμορφα μάτια, αλλά τα δικά σας είναι πολύ πιο ωραία. Μου άρεσαν απ' την πρώτη στιγμή που σας είδα. Γι' αυτό μπήκα στην αίθουσα την ώρα που γινόταν η συνέλευση. Ήταν η πρώτη φορά. Μου το έχουν απαγορεύει». «Τώρα εξηγούνται όλα» σκέφτηκε ο Κ. «Προσπαθεί να με τυλίξει. Είναι κι αυτή διεφθαρμένη. Βαρέθηκε τους υπαλλήλους του δικαστηρίου, καθόλου παράξενο βέβαια, και πλευρίζει με κολακείες για τα όμορφα μάτια του τον πρώτο ξένο που της γυαλίζει». Έπειτα σηκώθηκε σιωπηλός, λες και είχε πει φωναχτά τη σκέψη του, ξεκαθαρίζοντας έτσι στη γυναίκα τη στάση του. «Δε νομίζω ότι μπορείτε να με βοηθήσετε» είπε. «Μόνο κάποιος που έχει επαφές με ανώτερους υπαλλήλους έχει τη δυνατότητα να βοηθήσει ουσιαστικά. Εσείς το πολύ να μιλήσετε σε κανέναν απ' τους ασημαντους υπαλληλίσκους που γυροφέρνουν με το τσούρμο εδώ. Μ' αυτούς διατηρείτε αναμφίβολα στενότερες σχέσεις και μπορεί να καταφέρετε κάτι. Και η μεγαλύτερη εξυπηρέτηση όμως που μπορούν να προσφέρουν όλοι αυτοί, δε θα έπαιζε απολύτως κανένα ρόλο στην τελική έκβαση της δίκης μου. Ίσως μάλιστα να χάνετε μερικούς καλούς φίλους. Μη βάζετε σε κίνδυνο τις φιλικές σας σχέσεις μ' αυτούς τους ανθρώπους, νομίζω πως σας είναι απαραίτητες. Λυπάμαι που το λέω, γιατί πρέπει να ομολογήσω, ανταποδίδοντας το κοπιμέντο σας, πως κι εσείς μου αρέσετε, ιδιαίτερα τώρα, που μοιάζετε τόσο θλιμμένη. Δεν υπάρχει λόγος να στεναχωριέστε. Ανήκετε βέβαια στο αντίπαλο στρατόπεδο, αλλά μην ξεχνάτε ότι βρίσκεστε ανάμεσα στους δικούς σας ανθρώπους, είστε ερωτευμένη με το σπουδαστή ή τουλάχιστον τον προτιμάτε απ' τον άντρα σας. Είναι φανερό απ' όσα λέτε». «Όχι!» φώναξε εκείνη, πιάνοντας δίχως να σηκωθεί το χέρι του Κ., που δε βιάστηκε να το τραβήξει. «Μη φεύγετε. Δεν είναι σωστό να φύγετε με τόσο άσχημη γνώμη για μένα! Σας κάνει, αλήθεια, καρδιά να μ' αφήσετε και να φύγετε έ-

τοι; Σας το ζητάω σαν χάρη. Μείνετε λίγο ακόμα. Ή δεν το αξίζω ούτε αυτό;» «Με παρεξηγήσατε» είπε ο Κ, ενώ καθόταν πάλι δίπλα της. «Αν είναι τόσο σημαντικό για σας να μείνω, θα το κάνω μ' όλη μου την ευχαρίστηση. Έχω αρκετό χρόνο στη διάθεσή μου. Ήρθα περιμένοντας πως θα είχε και σήμερα συνεδρίαση. Όσο για αυτό που σας είπα προηγουμένως, ήταν απλώς μια παράκληση να μην αναλάβετε καμιά υποχρέωση για την υπόθεσή μου. Δεν υπάρχει λόγος να το θεωρήσετε προσβλητικό. Σας βεβαιώ, μου είναι τελείως αδιάφορη η έκβαση της δίκης. Μόνο γέλια θα μου προκαλούσε μια καταδικαστική απόφαση, αν υποθεθεί ότι μια τέτοια δίκη μπορεί να καταλήξει σε μίαν απόφαση, πράγμα για το οποίο πολύ αμφιβάλλω. Αντίθετα, θεωρώ πολύ πιθανότερο ότι έχει διακοπεί ή θα διακοπεί εντός των ημερών, από νωθρότητα και αμέλεια, ή από την αγωνία που διακατέχει όσους υπαλλήλους την έχουν επωμιστεί. Πιθανότατα θα συνεχίσουν τυπικά τη διαδικασία, ελπίζοντας να μου αποσπάσουν χρήματα, πράγμα εντελώς μάταιο. Το δηλώνω μπροστά σας αυτή τη στιγμή ότι δε θα δώσω δεκάρα σε κανέναν. Εδώ, υπάρχει πράγματι μια χάρη που θα μπορούσατε να κάνετε για μένα: να πληροφορηθείτε δηλαδή τον Ανακριτή ή οποιονδήποτε άλλον υπεύθυνο ότι δεν πρόκειται να δωροδοκήσω κανέναν, όσα τεχνάσματα κι αν χρησιμοποιήσουν οι ευρηματικοί αυτοί κύριοι. Όλες τους οι προσπάθειες είναι μάταιες. Να τους το πείτε ανοιχτά. Άλλωστε, πρέπει να το έχουν ήδη καταλάβει. Αλλά και στην αντίθετη περίπτωση λίγο μ' ενδιαφέρει αν θα το μάθουν ή όχι. Το μόνο καλό θα 'ταν πως εκείνοι θα γλίτωναν από κάμπωση δουλειά κι εγώ από μερικούς μπελάδες, που όμως δε με τρομάζουν καθόλου προκειμένου να τους δώσω ένα καλό μάθημα. Και να είστε σίγουρη πως θα κάνω τα πάντα για το σκοπό αυτό. Γνωρίζετε στ' αλήθεια τον Ανακριτή;» «Βεβαίως» είπε η γυναίκα. «Ήταν ο πρώτος που σκέφτηκα όταν σας πρόσφερα τη βοήθειά μου. Δεν ήξερα ότι είναι κατώτερος υπάλληλος, όμως αφού το λέτε εσείς, έτσι πρέπει να είναι. Αλλά πάλι, οι αναφορές που στέλνει στους ανωτέρους του δεν μπορεί να είναι για πέταμα. Και γράφει πολλές αναφορές. Είπατε πως οι υπάλληλοι είναι τεμπέληδες, δεν είναι όμως έτσι για όλους. Ειδικά αυτός ο Ανακριτής γράφει πάρα πολύ. Να, την περασμένη Κυριακή, ας πούμε, η συνεδρίαση κράτησε σχεδόν ως το βράδυ. Όταν τελειώ-

σε, έφυγαν όλοι εκτός απ' τον Ανακριτή που έμεινε στην αίθουσα και μου ζήτησε να του φέρω μια λάμπα. Του πήγα μια μικρή λάμπα της κουζίνας –δεν είχα άλλη– αλλά εκείνος δεν παραπονέθηκε καθόλου κι άρχισε αμέσως το γράψιμο. Στο μεταξύ, γύρισε κι ο άντρας μου, που εκείνη την Κυριακή ήταν ελεύθερος υπηρεσίας, κουβαλήσαμε τα έπιπλα, τακτοποιήσαμε το δωμάτιο, ήρθαν επίσκεψη κάποιοι γείτονες, ανάψαμε ένα κερί και πιάσαμε την κουβέντα. Με δυο λόγια, όταν πήγαμε για ύπνο, είχαμε ξεχάσει τελείως τον Ανακριτή. Ξαφνικά, μες στη νύχτα, πρέπει να 'ταν πολύ αργά, ξυπνάω και τον βλέπω όρθιο πλάι στο κρεβάτι μου. Σκέπαζε τη λάμπα με το χέρι για να μην ενοχληθεί ο άντρας μου απ' το φως. Περιττή προφύλαξη, γιατί ο άντρας μου κοιμάται πολύ βαριά και δεν ξυπνάει εύκολα. Πήρα τέτοια τρομάρα, που κόντεψα να βάλω τις φωνές, αλλά εκείνος ήταν πολύ ευγενικός, με συμβούλεψε να μην κάνω φασαρία, είτε ψιθυριστά ότι έγραφε ως εκείνη την ώρα, ότι έφερε πίσω τη λάμπα κι ότι δε θα ξεχνούσε ποτέ την εικόνα του προσώπου μου την ώρα που κοιμόμουν. Με όλ' αυτά θέλω μόνο να πω ότι ο Ανακριτής γράφει πολλές αναφορές, ιδιαίτερα για τη δική σας περίπτωση, γιατί η ανάκρισή σας ήταν σίγουρα ένα απ' τα κύρια θέματα της κυριακάτικης συνεδρίασης. Δεν μπορεί, κάποια αξία θα 'χουν όλες αυτές οι σελίδες που γεμίζει. Κι έπειτα, είναι εύκολο να καταλάβετε απ' το περιστατικό με τη λάμπα πως ο Ανακριτής έχει αρχίσει να ενδιαφέρεται για μένα και πολύ σύντομα θα έχω μεγάλη επιρροή πάνω του. Να, χτες κιόλας μου έστειλε με το σπουδαστή, που τον έχει συνεργάτη στη δουλειά και τον εκτιμάει πολύ, ένα ζευγάρι μεταξωτές κάλτσες δώρο, για να με ανταμείψει δήθεν επειδή συγγυρίζω την αίθουσα. Αλλά αυτό είναι πρόφαση. Το καθάρισμα της αίθουσας είναι η δουλειά μου, περιλαμβάνεται στο μισθό του άντρα μου. Είναι όμορφες κάλτσες, κοιτάξτε» –άπλωσε τα πόδια και σήκωσε τη φούστα ως τα γόνατα, κοιτάζοντας κι η ίδια με θαυμασμό τις κάλτσες– «είναι πολύ όμορφες, θα ταίριαζαν όμως καλύτερα σε μια πλούσια κυρία».

Ξαφνικά σταμάτησε, ακούμπησε το χέρι της πάνω στο χέρι του Κ., σαν να ήθελε να τον καθησυχάσει, και είπε ψιθυριστά: «Σοστ! Μας κοιτάζει ο Μπέρτολντ». Ο Κ. σήκωσε το βλέμμα αργά. Στην πόρτα της αίθουσας συνεδριάσεων στεκόταν ένας νεαρός: ήταν

κοντόσωμος, λίγο στραβοπόδης και στο πηγούνι του φύτρωνε ένα αραιό, κοκκινωπό γενάκι, προορισμένο ασφαλώς να αυξησει, στο μέτρο του δυνατού, το κύρος του κατόχου του, που το χάιδευε ακατάπαυστα με τα δάχτυλα. Ο Κ. τον περιεργάστηκε με ενδιαφέρον, ήταν ο πρώτος σπουδαστής αυτής της σκοτεινής νομικής επιστήμης που συναντούσε υπό φυσιολογικές, τρόπος του λέγειν, συνθήκες. Ένας άνθρωπος που κάποτε θα έφτανε πιθανότατα ως τα ψηλότερα κλιμάκια της ιεραρχίας. Αντίθετα, ο σπουδαστής δεν έδειχνε να τον απασχολεί καθόλου η παρουσία του Κ. Έγνεψε με το δάχτυλο στη γυναίκα και πήγε στο παράθυρο. Εκείνη έσκυψε προς τον Κ. και του ψιθύρισε: «Μη μου κρατήσετε κακία ούτε να σκεφτείτε άσχημα για, μένα, σας παρακαλώ, αλλά πρέπει να πάω σ' αυτό τον απαίσιο άνθρωπο –μόνο τα στραβοπόδαρά του να δεις, φτάνει. Θα γυρίσω όμως αμέσως και θα φύγω μαζί σας, αν με πάρετε. Θα σας ακολουθήσω παντού, θα κάνω ό,τι μου πείτε. Και τι δε θα 'δυνα να φύγω από δω, για πάντα». Χάιδεψε για τελευταία φορά το χέρι του Κ., τινάχτηκε απότομα πάνω κι έτρεξε στο παράθυρο. Ασυναίσθητα ο Κ. έψαξε να βρει το χέρι της στο κενό. Τελικά, η κοπέλα του άρεσε. Όσο κι αν το γύριζε στο μυαλό του, δεν έβρισκε τον παραμικρό λόγο που θα του επέβαλλε ν' αντισταθεί στον πειρασμό. Τη φευγαλέα υποψία πως ίσως προσπαθούσε να τον παγιδέψει με εντολή του δικαστηρίου, την απέρριψε χωρίς δυσκολία. Με ποιο τρόπο θα μπορούσε να τον παγιδέψει; Τι τον εμπόδιζε να αψηφήσει την εξουσία του δικαστηρίου, τουλάχιστον όσο αφορούσε τη δική του υπόθεση; Τι στο καλό, τόσο λίγη εμπιστοσύνη είχε στον εαυτό του; Η προθυμία της να τον βοηθήσει έμοιαζε ειλικρινής και ίσως η βοήθεια που θα μπορούσε να του προσφέρει δεν ήταν αμελητέα. Εξάλλου, δεν υπήρχε καλύτερη εκδίκηση εναντίον του Ανακριτή και της ακολουθίας του απ' το να τους παρατήσει και να φύγει μαζί του. Θα 'θελε πολύ να έβλεπε τα μούτρα του Ανακριτή εκείνη τη νύχτα που, τελειώνοντας τις μακροσκελείς και γεμάτες ασύστολα ψέματα αναφορές για τον Κ., πήγαινε κατάκοπος στο κρεβάτι της και το έβρισκε άδειο. Άδειο, γιατί θα είχε φύγει μαζί με τον Κ., γιατί αυτή η γυναίκα στο παράθυρο, αυτό το λυγρό, αισθησιακό, ζεστό κορμί, με το μαύρο φουστάνι από τραχύ ύφασμα, θα ανήκε ολοκληρωτικά σ' εκείνον.

Αφού διέλυσε έτσι κάθε αμφιβολία, έστρεψε την προσοχή του στον ψιθυριστό διάλογο του ζευγαριού στο παράθυρο. Του φάνηκε ότι τραβούσε σε μακρος και βάλθηκε να χτυπάει την εξέδρα, πρώτα με τους κόμπους των δαχτύλων, ύστερα με τη γροθιά. Ο σπουδαστής του έριξε μια γρήγορη ματιά πάνω απ' τον ώμο της γυναίκας, χωρίς να δείξει όμως ότι ενοχλείται· αντίθετα, κόλλησε πιο πολύ πάνω της και την αγκάλιασε. Εκείνη έσκυψε το κεφάλι αρκετά χαμηλά, σαν να ήθελε ν' ακούσει προσεχτικά κάτι που της έλεγε, και τότε ο νεαρός τη φίλησε ηχηρά στο λαιμό, δίχως να πάψει να μιλάει. Ο Κ. θεώρησε την ενέργειά του σαν αδιαμφισβήτητη απόδειξη της τυραννίας που –σύμφωνα με τα παράπονα της γυναίκας– ασκούσε πάνω της. Σηκώθηκε κι άρχισε να κόβει βόλτες στο δωμάτιο. Έψαχνε να βρει έναν τρόπο, ρίχνοντας λοξές ματιές στο φοιτητή, να τον ξεφορτωθεί όσο πιο γρήγορα γινόταν και δε δυσαρεστήθηκε καθόλου όταν ο άλλος, προφανώς εκνευρισμένος απ' το αδιάκοπο πήγαιν' έλα, που στο τέλος είχε μεταβληθεί σε βίαιο ποδοκορότημα, είπε: «Αν δεν μπορείτε να κρατήσετε την υπομονή σας, καλύτερα να πηγαίνετε. Είχατε το ελεύθερο να φύγετε και πρωτίτερα, δε σας χρειάζεται κανείς εδώ. Κανονικά έπρεπε να φύγετε αμέσως μόλις με είδατε». Εκτός απ' το φανερό θυμό, τα λόγια του έκρυβαν κι όλη την υπεροψία του επίδοξου δικαστικού που απευθύνεται σ' έναν αντιπαθή κατηγορούμενο. Ο Κ. σταμάτησε πολύ κοντά του και είπε χαμογελώντας: «Δεν μπορώ να πω, η παρατήρησή σας περί ανυπομονησίας ήταν εξαιρετικά εύστοχη. Ο ευκολότερος τρόπος να γιατρευτώ απ' αυτήν είναι να σας δω να φεύγετε. Αν όμως ήρθατε εδώ για να μελετήσετε –άκουσα πως είστε σπουδαστής– δεν έχω καμία πρόθεση να σας ενοχλήσω με την παρουσία μου. Μπορώ να φύγω αμέσως μαζί με την κυρία. Φαντάζομαι πως χρειάζεστε πολύ διάβασμα ακόμη για να γίνετε δικαστής. Ομολογώ πως δεν κατέχω σε βάθος τη νομική επιστήμη που σπουδάζετε. Υποθέτω όμως ότι δεν εξαντλείται αποκλειστικά στη διατύπωση αγενών σχολίων, τα οποία αναμφίβολα έχετε αποκτήσει ήδη την ικανότητα να χρησιμοποιείτε με τη μεγαλύτερη αδιαντροπία». «Δεν έπρεπε να τον αφήσουν ελεύθερο να τριγυρνάει από δω κι από κει» είπε ο σπουδαστής, σαν να ήταν υποχρεωμένος να δώσει μια εξήγηση στη γυναίκα για τα προσβλητικά λόγια του Κ. «Ήταν μεγάλο λάθος. Εγώ το είπα

στον Ανακριτή. Τουλάχιστον όσο καιρό κρατούν οι ανακρίσεις, έπρεπε να τον περιορίσουν στο δωμάτιό του. Μερικές φορές δεν καταλαβαίνω πώς σκέφτεται ο Ανακριτής». «Τα πολλά λόγια είναι φτώχεια» είπε ο Κ., απλώνοντας το χέρι προς τη γυναίκα.* «Ελάτε». «Α, τώρα εξηγούνται όλα» είπε ο σπουδαστής. «Αυτό να το βγάλετε απ' το μυαλό σας» πρόσθεσε, και με μια δύναμη που δε θα το πίστευε κανείς πως είχε, έσφιξε τη γυναίκα στην αγκαλιά του κι έτρεξε προς την πόρτα, κοιτάζοντάς την με τρυφερότητα. Μολονότι αυτό φανέρωνε ότι φοβόταν ως ένα βαθμό τον Κ., δε δίστασε να τον προκαλέσει κι άλλο, χαϊδεύοντας και σφίγγοντας το μπράτσο της γυναίκας με το ελεύθερο χέρι του. Ο Κ. έκανε γρήγορα μερικά βήματα προς το μέρος του, έτοιμος να τον αρπάξει απ' το λαιμό, να τον στραγγαλίσει αν χρειαζόταν. Η γυναίκα όμως του έκοψε τη φόρα: «Δεν μπορείτε να κάνετε τίποτα, ο Ανακριτής ζήτησε να με πάνε σ' αυτόν. Απαγορεύεται να φύγω μαζί σας. Αυτό το απαίσιο τερατάκι» –χαϊδεψε το πρόσωπο του σπουδαστή– «δεν πρόκειται να μ' αφήσει απ' τα χέρια του με καμιά δύναμη». «Ωστε δε θέλετε να γλιτώσετε από δω;!» φώναξε ο Κ., αρπάζοντας το σπουδαστή απ' τον ώμο. Εκείνος προσπάθησε να του δαγκώσει το χέρι. «Όχι!» φώναξε η γυναίκα, σπρώχνοντας τον Κ. και με τα δυο της χέρια. «Είναι το μόνο που δε θέλω. Πώς σας πέρασε απ' το μυαλό κάτι τέτοιο! Θα ήταν η καταστροφή μου. Μα αφήστε τον, σας παρακαλώ, αφήστε τον, σας λέω. Δε φταίει σε τίποτα, εκτελεί μόνο τις εντολές του Ανακριτή». «Πολύ καλά, ας τσακιστεί λοιπόν να κάνει ό,τι του είπαν. Όσο για σας, δε θέλω να σας ξαναδώ». Πνιγμένος από αγανάκτηση και απογοήτευση, έδωσε μια δυνατή σπρωξιά στη ράχη του σπουδαστή, που για μια στιγμή παραπάτησε, κατάφερε όμως πάλι μ' ένα σβέλτο πήδημα να ισορροπήσει, γεμάτος ικανοποίηση που δεν έπεσε. Ο Κ. τους ακολούθησε σέρνοντας αργά το βήμα ξοπίσω τους και σκεφτόταν ότι αυτή ήταν η πρώτη αναμφισβήτητη ήττα που δεχόταν απ' τους ανθρώπους του δικαστηρίου. Δεν υπήρχε βέβαια λόγος ανησυχίας, η ήττα οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στην επιμονή του να πολεμήσει. Αν καθόταν σπíti και συνέχιζε την κανονική του ζωή, θα 'ταν χίλιες φορές ανώτερος απ' τον καθένα τους και με μια κλοτσιά θα τους παραμέριζε απ' το δρόμο του. Και φαντάστηκε το ξεκαρδιστικό θέαμα που θα πρόσφερε,

για παράδειγμα, αυτός ο αξιοθρήνητος φοιτητάκος, αυτό το ξιπασμένο νιάνιαρο με τα μούσια και τα στραβά κανιά, αν τον υποχρέωνε να πέσει μπροστά στα γόνατα της Έλσας για να εκλιπαρήσει με σταυρωμένα χέρια τη συγγνώμη της. Του άρεσε τόσο αυτή η σκηνή, που αποφάσισε να πάρει μια μέρα μαζί του το φοιτητή στην Έλσα, αν παρουσιαζόταν ποτέ η ευκαιρία.

Έπειτα βιάστηκε να πλησιάσει στην πόρτα, γιατί ήθελε να δει από περιέργεια πού οδηγούσε ο σπουδαστής τη γυναίκα. Δεν μπορούσε βέβαια να την πηγαίνει σιωπητή μες στο δρόμο. Διαπίστωσε όμως ότι η πορεία τους ήταν πολύ πιο σύντομη. Αντίκρου στην πόρτα όπου έστεκε ο Κ., υπήρχε μια στενή ξύλινη σκάλα που πιθανότατα οδηγούσε σε κάποια σοφίτα. Η σκάλα έστριβε απότομα και δε φαινόταν πού κατέληγε. Εκεί ανέβαζε τώρα σιγά σιγά ο σπουδαστής τη γυναίκα, αγκομαχώντας, γιατί είχε εξαντληθεί απ' το τρέξιμο. Η γυναίκα κουνούσε το χέρι προς τον Κ., ανασηκώνοντας κάπου κάπου τους ώμους, ανήμπορη, σαν να ήθελε να του δείξει πως δεν ήταν υπεύθυνη για την απαγωγή, αν και δεν έμοιαζε ιδιαίτερα στενοχωρημένη. Ο Κ. την κοίταζε ανέκφραστος, όπως κοιτάξεις έναν ξένο. Δεν ήθελε να φανερώσει μπροστά της την απογοήτευσή του, αλλά ούτε και να δείξει ότι η στάση της τον είχε αφήσει αδιάφορο.

Το ζευγάρι είχε πια εξαφανιστεί στη στροφή της σκάλας, αλλά ο Κ. στεκόταν ακόμα στην πόρτα. Το μόνο που μπορούσε να υποθέσει, ήταν πως η γυναίκα όχι μόνο τον είχε προδώσει, μα του είχε πει και ψέματα βεβαιώνοντας τον ότι ο φοιτητής την πήγαινε στον Ανακριτή. Ήταν αδύνατον ολόκληρος Ανακριτής να κάθεται και να την περιμένει σε μια σοφίτα. Η ξύλινη σκάλα δε βοηθούσε καθόλου να μάθει αυτό που ήθελε, όση ώρα κι αν καθόταν εκεί κοιτάζοντας την. Τότε το μάτι του έπεσε σε μια μικρή ταμπελίτσα κολλημένη πλάι στη σκάλα. Πέρασε απέναντι και διάβασε την επιγραφή που ήταν γραμμένη με παιδικό, αδέξιο γραφικό χαρακτήρα: «Άνοδος προς τις Γραμματείες του Δικαστηρίου». Εδώ λοιπόν, στη σοφίτα μιας λαϊκής πολυκατοικίας είχαν εγκαταστήσει τα γραφεία του δικαστηρίου; Λίγο δύσκολο να σου εμπνεύσει σεβασμό μια τέτοια επιλογή. Για έναν κατηγορούμενο, βέβαια, ήταν άκρως καθησυχαστική η σκέψη ότι τα οικονομικά μέσα αυτού του δικαστηρίου ήταν τόσο πενιχρά, ώστε να εγκαταστήσει τα

γραφεΐα του σ' ένα μέρος του κτιρίου, όπου οι πάμπτωχοι νοικά-
ρηδες στοίβαζαν τις άχρηστες παλιατσαρίες τους. Φυσικά, δεν
μπορούσε ν' αποκλειστεί η πιθανότητα ότι υπήρχαν αρκετά χρή-
ματα, που πήγαιναν όμως στην τσέπη των υπαλλήλων κι όχι στα α-
παραίτητα για τη λειτουργία του δικαστηρίου. Αν έκρινε κανείς
απ' την προσωπική εμπειρία του Κ., η πιθανότητα αυτή άγγιζε τα
όρια της βεβαιότητας. Ήταν βέβαια ταπεινωτικό να προσάγεσαι
ως κατηγορούμενος σ' ένα τόσο διεφθαρμένο δικαστήριο, αλλά
σαν εκδοχή ήταν πιο καθησυχαστική από την πρώτη, της οικονομι-
κής ένδειας. Τώρα καταλάβαινε ότι ο λόγος που προτιμούσαν να
ενοχλούν τον κατηγορούμενο κατά την πρώτη ακρόαση στο σπίτι
του, ήταν ότι ντρέπονταν να τον καλέσουν στην άθλια σοφίτα. Και
πόσο καλύτερη ήταν η θέση του Κ. σε σύγκριση με τη θέση του
Ανακριτή, που ήταν χωμένος σε μια στενή καμαρούλα, ενώ αυτός
διέθετε στην τράπεζα ένα μεγάλο δωμάτιο με προθάλαμο και θέα
προς την κεντρικότερη πλατεία της πόλης! Βέβαια δεν είχε πρό-
σθετα εισοδήματα από δωροδοκίες ή υπεξαιρέσεις, ούτε μπορού-
σε να διατάξει έναν υπάλληλο να του κουβαλήσει μια γυναίκα ως
το γραφείο του. Ωστόσο, δεν είχε καμιά διάθεση να διεκδικήσει
τέτοιου είδους προνόμια, τουλάχιστον στην παρούσα ζωή.

Στεκόταν ακόμη μπροστά στη μικρή ταμπέλα, όταν ένας ά-
ντρας ανέβηκε τις σκάλες, κοίταξε μέσα απ' την ανοιχτή πόρτα
στο δωμάτιο, απ' όπου φαινόταν και η αίθουσα συνεδριάσεων,
και τελικά ρώτησε τον Κ. μήπως είχε δει εκεί πριν από λίγο μια
γυναίκα. «Εσείς δεν είστε ο κλητήρας του δικαστηρίου;» ρώτησε
ο Κ. «Ναι» απάντησε ο άλλος. «Α, τώρα σας θυμήθηκα, είστε ο
κατηγορούμενος Κ. Καλώς ήρθατε». Κι άπλωσε το χέρι στον Κ.,
που βρέθηκε τελείως απροετοίμαστος. «Μα δεν έχει αναγγελθεί
συνεδρίαση για σήμερα» πρόσθεσε, καθώς ο Κ. παρέμενε σιωπη-
λός. «Το ξέρω» είπε ο Κ., παρατηρώντας τα πολιτικά ρούχα του
κλητήρα· μόνο δυο επίχρυσα κουμπιά, μάλλον ξηλωμένα από κά-
ποια παλιά στρατιωτική χλαΐνη και ξαναραμμένα ανάμεσα στα
κανονικά κουμπιά του σακακιού, μπορούσαν να θεωρηθούν ως ε-
πίσημο έμβλημα της υπηρεσίας του. «Μίλησα με τη γυναίκα σας
πριν από λίγο. Μα τώρα δεν είναι εδώ. Ο σπουδαστής την πήγε
στον Ανακριτή». «Βλέπετε τι τραβάω;» είπε ο κλητήρας. «Κάθε
τόσο μου την παίρνουν. Ακόμη και σήμερα, κυριακάτικα, που έχω

ρεπό, μ' έστειλαν να μεταφέρω ένα ασήμαντο μήνυμα για να με
απομακρύνουν από δω. Και λες επίτηδες, δε με στέλνουν ποτέ
μακριά, για να έχω την ελπίδα ότι θα προφτάσω να γυρίσω πριν
την πάρουν. Έβαλα λοιπόν κι εγώ τα δυνατά μου, έφτασα τρέχο-
ντας στο γραφείο που μ' έστειλαν, φώναξα το μήνυμα μέσα απ' τη
χαραμάδα της πόρτας με κομμένη την ανάσα, έτσι που ίσα θα κα-
τάλαβαν τι τους είπα, κι έτρεξα πάλι πίσω. Αλλά ο φοιτητής φάνη-
κε πιο γρήγορος από μένα, η απόσταση γι' αυτόν βλέπετε ήταν
πολύ πιο σύντομη, μονάχα η σκαλίτσα της σοφίτας κι έφτασε. Αν
δεν είχα τόση ανάγκη τη δουλειά, θα του 'χα τρίψει τα μούτρα
προ πολλού σ' αυτόν εδώ τον τοίχο. Εδώ, δίπλα στην πινακίδα.
Κάθε μέρα τ' ονειρεύομαι. Να τον δω κολλημένο εδώ –να, λίγο
πιο πάνω απ' το πάτωμα, με τα χέρια απλωμένα στον τοίχο, τα δά-
χτυλα ανοιχτά, τα στραβοπόδαρά του γυρισμένα σε κουλούρα κι
ένα γύρο πιτσιλιές από αίμα. Ίσαμε τώρα όμως έμεινε μόνο όνει-
ρο». «Είναι η μοναδική λύση που υπάρχει;» ρώτησε ο Κ. χαμογε-
λώντας. «Εγώ πάντως δε βρίσκω άλλη» απάντησε ο κλητήρας. «Κι
όσο πάει, χειροτερεύει η κατάσταση. Τώρα δεν την παίρνει μόνο
για τον εαυτό του, αλλά την κουβαλάει –το περίμενα από καιρό–
και στον Ανακριτή». «Καλά, κι η γυναίκα σας δηλαδή δε φταίει
καθόλου;» ρώτησε ο Κ., νιώθοντας πάλι τη ξήλια να τον κεντρίζει.
«Ίσα ίσα» γκρίνιαξε ο κλητήρας, «αυτή έχει το μεγαλύτερο φται-
ξιμο. Αυτή του ρίχτηκε πρώτη. Όσο για του λόγου του, δεν αφήνει
θηλυκό που να μην το παίρνει από πίσω. Να σκεφτείτε πώς μόνο
σε τούτη δω την πολυκατοικία τον έχουν κιόλας πετάξει έξω από
πέντε σπίτια όπου είχε τρυπώσει στα μουλωχτά. Κι απ' την άλλη,
η πιο όμορφη γυναίκα εδώ μέσα έτυχε σ' εμένα, που έχω τα χέρια
δεμένα». «Αν είν' έτσι, δε γίνεται τίποτα» είπε ο Κ. «Όχι και τί-
ποτα» διαμαρτυρήθηκε ο κλητήρας. «Να, ας φάει μια φορά ένα
γερό χέρι ξύλο –γιατί είναι μεγάλος φοβητσιάρης, ξέρετε– και τό-
τε θα δούμε αν θα τολμήσει να ξανασηκώσει τα μάτια του πάνω
στη γυναίκα μου. Εγώ όμως δεν μπορώ να τον δείρω και κανείς
απ' όσους ξέρω δε μου κάνει αυτή τη χάρη, γιατί όλοι φοβούνται
τη δύναμή του. Μονάχα κάποιος σαν κι εσάς θα μπορούσε να τον
βάλει στη θέση του». «Γιατί σαν κι εμένα;» ρώτησε ο Κ. απορημέ-
νος. «Γιατί είστε κατηγορούμενος» απάντησε ο κλητήρας. «Σω-
στά» είπε ο Κ. «Αλλά γι' αυτό ακριβώς θα 'πρεπε να φοβάμαι την

επίδραση της γνώμης του, αν όχι στην τελική έκβαση της δίκης, τουλάχιστον στην προανάκριση». «Ναι, δε λέω» είπε ο κλητήρας, λες και το σκεπτικό του Κ. ήταν εξίσου σωστό με το δικό του. «Κατά κανόνα όμως, σε μας εδώ οι υποθέσεις κρίνονται αμερόληπτα». «Δε συμφωνώ» είπε ο Κ. «Ωστόσο, τίποτα δε θα μ' εμποδίσει να δώσω ένα μάθημα σ' αυτό τον κύριο με την πρώτη ευκαιρία». «Θα σας χρωστούσα μεγάλη ευγνωμοσύνη» είπε ο κλητήρας, κάπως τυπικά τώρα. Του φαινόταν απίθανο να εκπληρωθεί μια μέρα η μεγαλύτερη επιθυμία της ζωής του. «Σίγουρα» συνέχισε ο Κ., «υπάρχουν κι άλλοι υπάλληλοι εδώ μέσα που αξίζουν παρόμοια μεταχείριση, ίσως όλοι». «Ναι, βεβαίως» είπε ο κλητήρας, σαν να επρόκειτο για κάτι αυτονόητο. Έπειτα κοίταξε τον Κ. με ύφος εμπιστευτικό –για πρώτη φορά, παρά τη φιλική στάση που κρατούσε απέναντί του ως τώρα– και πρόσθεσε: «Σε φέρνουν ως το λαιμό», αλλά αμέσως μετά άλλαξε κουβέντα, γιατί άρχισε να αισθάνεται κάπως άβολα: «Πρέπει να πάω στη γραμματεία για να κάνω την αναφορά μου. Θέλετε να έρθετε κι εσείς;» «Για ποιο λόγο, δεν έχω να κάνω τίποτα εκεί». «Μπορείτε να δείτε τα γραφεία. Δε θα σας προσέξει κανείς». «Είναι τόσο σπουδαίο αξιοθέατο;» ρώτησε ο Κ. διστακτικά, θέλοντας όμως πολύ να πάει. «Δεν ξέρω» είπε ο κλητήρας. «Σκέφτηκα πως μπορεί να σας ενδιέφερε». «Εντάξει, πάμε» αποφάσισε τέλος ο Κ., κι άρχισε να ανεβαίνει κιάλας τις σκάλες μπροστά απ' τον κλητήρα.

Μπαίνοντας, ο Κ. σκουντούφλησε σ' ένα σκαλοπάτι που ήταν πίσω απ' την πόρτα. «Απ' ό,τι φαίνεται, δε λογαριάζουν και πολύ το κοινό» σχολίασε. «Αυτό είναι το λιγότερο» είπε ο κλητήρας. «Κοιτάξτε σε τι χάλια βρίσκεται η αίθουσα αναμονής». Ήταν ένας στενόμακρος διάδρομος με χοντροφτιαγμένες πόρτες δεξιά κι αριστερά, που οδηγούσαν στα διάφορα τμήματα της σοφίτας. Αν και δεν υπήρχαν καθόλου παράθυρα για να μπαίνει το φως, δεν ήταν ολότελα σκοτεινά· μερικά γραφεία είχαν για πόρτα ένα ξύλινο καφασωτό, που έφτανε ως το ταβάνι κι άφηνε να περνάει λίγο φως. Διακρίνονταν επίσης μερικοί υπάλληλοι που ήταν σκυμμένοι πάνω απ' τα γραφεία τους ή στέκονταν πλάι στο καφασωτό χαζεύοντας μέσ' απ' τα κενά του τον κόσμο που περίμενε. Δεν υπήρχαν πολλοί άνθρωποι στον προθάλαμο, ίσως επειδή ήταν Κυριακή. Η εικόνα που παρουσίαζαν δεν ήταν καθόλου εντυ-

πωσιακή. Κάθονταν σε κανονικές αποστάσεις μεταξύ τους πάνω σε ξύλινους πάγκους, τοποθετημένους κατά μήκος και των δύο πλευρών του διαδρόμου. Όλοι ήταν κακοντυμένοι, μολονότι οι περισσότεροι, αν έκρινες απ' την έκφραση του προσώπου, το παράσημα, την περιποιημένη γενειάδα τους και πολλές άλλες ανεπαίσθητες μικρολεπτομέρειες, πρέπει να ανήκαν στις ανώτερες τάξεις. Επειδή δεν υπήρχε κρεμάστρα, είχαν ακουμπήσει τα καπέλα τους κάτω απ' τους πάγκους, στο πάτωμα, ακολουθώντας μάλλον ο ένας το παράδειγμα του άλλου. Μόλις αντιλήφθηκαν την παρουσία του Κ. και του κλητήρα, όσοι κάθονταν δίπλα στην πόρτα σηκώθηκαν αμέσως για να χαιρετήσουν, παρασύροντας τους πλαϊνούς κι αυτοί τους επόμενους, με αποτέλεσμα να σηκωθούν όλοι στο πέραςμα των δύο αντρών. Στέκονταν με τη ράχη καμπουριασμένη, τα γόνατα λυγισμένα, όπως οι ζητιάνοι στο δρόμο. Ο Κ. περίμενε να τον φτάσει ο κλητήρας που είχε μείνει λίγο πίσω. «Πρέπει να έχουν υποστεί μεγάλους εξευτελισμούς!» του είπε. «Ναι» συμφώνησε ο κλητήρας, «είναι κατηγορούμενοι. Όλοι όσοι κάθονται εδώ είναι κατηγορούμενοι». «Για κοίτα! Συνάδελφοι λοιπόν» φώναξε ο Κ., γυρίζοντας σε κάποιον πλάι του, έναν ψηλό, αδύνατο γκριζομάλλη. «Τι περιμένετε «εδώ;» τον ρώτησε ευγενικά. Εκείνος τα 'χασε, γιατί δεν περίμενε να του απευθύνουν το λόγο. Θέαμα αρκετά θλιβερό, γιατί όλα τ' άλλα πάνω του πρόδιδαν άνθρωπο με εμπειρία στη ζωή, που κάτω από άλλες συνθήκες δε θα δυσκολευόταν να διατηρήσει την αυτοκυριαρχία και τη φυσική του υπεροχή απέναντι στους άλλους. Μέσα σ' αυτό το διάδρομο όμως έχανε τα λόγια του. Έστεκε εκεί ανάκλιτος ν' απαντήσει σε μια τόσο απλή ερώτηση, αναζητώντας με το βλέμμα τους υπόλοιπους, σαν να είχαν καθήκον να τον συντρέξουν ή σαν να απαλλασσόταν απ' την υποχρέωση να δώσει μιαν απάντηση αφού τον άφηναν αβοήθητο. Τότε πλησίασε ο κλητήρας, λέγοντας με καθησυχαστική φωνή για να τον ενθαρρύνει: «Ο κύριος ρώτησε απλώς γιατί περιμένετε εδώ. Απαντήστε, δεν υπάρχει λόγος να διστάσετε». Η φωνή του κλητήρα, μάλλον γνώριμη στον άλλο, είχε θετική επίδραση: «Περιμένω—» άρχισε, αλλά αμέσως μετά κόμπιασε. Προφανώς διάλεξε αυτή την αρχή, έχοντας κατά νου να δώσει μιαν ακριβή απάντηση, μα δεν έβρισκε τη συνέχεια. Είχαν πλησιάσει τώρα κι άλλοι σχηματίζοντας έναν κλοιό γύρω τους,

αλλά ο κλητήρας φώναξε: «Παρακαλώ, μην κλείνετε το διάδρομο!» Εκείνοι τραβήχτηκαν λίγο προς τα πίσω, χωρίς όμως να γυρίσουν στη θέση τους. Στο μεταξύ, ο άντρας πρόλαβε να σκεφτεί την απάντηση που έπρεπε να δώσει και είτε μ' ένα αδιόρατο χαμόγελο: «Πριν ένα μήνα κατέθεσα μερικά υπομνήματα για την υπόθεσή μου και τώρα περιμένω το αποτέλεσμα». «Απ' ό,τι φαίνεται, έχετε μπει σε μεγάλους μπελάδες» είπε ο Κ. «Φυσικά» έκανε ο άλλος, «αφού πρόκειται για τη δίκη μου». «Δε σκέφτονται όλοι όπως εσείς» είπε ο Κ. «Κι εγώ, για παράδειγμα, είμαι κατηγορούμενος, αλλά, ο Θεός να με κάψει αν λέω ψέματα, δεν έχω υποβάλει κανένα υπόμνημα ούτε έχω κάνει οποιαδήποτε άλλη σχετική ενέργεια. Νομίζετε πως είναι απαραίτητο;» «Τι να σας πω» απάντησε ο άλλος, γεμάτος αβεβαιότητα πάλι. Προφανώς θεωρούσε ότι ο Κ. αστειευόταν, κι επειδή φοβόταν μην ξανακάνει λάθος, ήταν έτοιμος να επαναλάβει κατά λέξη την προηγούμενη απάντηση, τελικά όμως το ανυπόμονο βλέμμα του Κ. τον ανάγκασε να πει μόνο: «Εγώ, μια φορά, κατέθεσα τα υπομνήματά μου». «Ίσως δεν πιστεύετε πως είμαι κι εγώ κατηγορούμενος, ε;» ρώτησε ο Κ. «Ω, παρακαλώ, κάθε άλλο» διαμαρτυρήθηκε ο άνθρωπος, κάνοντας μια κίνηση προς το πλάι· η φωνή του, ωστόσο, φανέρωνε ότι μόνο από φόβο διάλεξε αυτή την απάντηση κι όχι γιατί την πίστευε αληθινή. «Όποτε δε με πιστεύετε;» φώναξε ο Κ., και σπρωγμένος ασυνείδητα απ' τη δουλοπρεπή στάση του άλλου, τον άρπαξε απ' το μπράτσο, λες κι ήθελε να τον αναγκάσει να συμφωνήσει με τη βία. Τον είχε πιάσει απαλά με τα δυο δάχτυλα μόνο, γιατί δεν ήθελε να τον πονέσει. Παρ' όλ' αυτά, εκείνος ξεφώνισε δυνατά, σαν να τον είχαν αδράξει με πυρωμένη τοιμπίδα. Αυτή η γελοία κραυγή έκανε τον Κ. να χάσει όλο του το ενδιαφέρον. Αν δεν πίστευαν ότι ήταν κατηγορούμενος, τόσο το καλύτερο. Ίσως να τον πέρασε για δικαστή. Του έσφιξε το μπράτσο, δυνατά αυτή τη φορά, εν είδει αποχαιρετισμού, τον έσυρε πίσω ως τον πάγκο και συνέχισε το δρόμο του. «Οι περισσότεροι κατηγορούμενοι είναι πολύ ευαίσθητοι» σχολίασε ο κλητήρας. Πίσω τους, όλοι είχαν μαζευτεί τώρα γύρω από εκείνον τον άνθρωπο, που δεν ξεφώνιζε πια. Έμοιαζαν να τον ρωτούν λεπτομέρειες για όσα έγιναν. Ένας φύλακας πλησίασε τον Κ. απ' την αντίθετη κατεύθυνση –πρέπει να ήταν φύλακας, γιατί είχε ένα σπαθί που η θήκη του,

αν έκρινε κανείς από το χρώμα ήταν αλουμινένια. Ο Κ. κοίταξε τον σπαθί έκπληκτος, απλώνοντας μάλιστα το χέρι για να το πιάσει. Ο φύλακας, που τον είχαν φέρει ως εκεί τα ξεφωνητά, ρώτησε τι έγινε. Ο κλητήρας του είπε πως δεν υπήρχε λόγος να ανησυχεί, εκείνος όμως επέμενε να εξετάσει μόνος του το ζήτημα. Χαιρέτισε στρατιωτικά και συνέχισε το δρόμο του με πολύ βιαστικά αλλά μικρά βηματάκια, ίσως γιατί υπέφερε από ποδάγρα.

Ο Κ. δεν ασχολήθηκε πολύ ούτε μ' αυτόν ούτε με τους υπόλοιπους που περίμεναν στο διάδρομο. Τους ξέχασε τελείως όταν έφτασε στη μέση του διαδρόμου και είδε ότι προς τα δεξιά υπήρχε ένα άνοιγμα χωρίς πόρτα, απ' όπου μπορούσε να μπει. Ρώτησε τον κλητήρα για να βεβαιωθεί αν αυτός ήταν ο σωστός δρόμος, εκείνος του έγνεψε καταφατικά, και χωρίς να διστάσει περισσότερο, συνέχισε προς τα εκεί. Ένωθε άβολα με τον κλητήρα μονίμως ένα δυο βήματα πίσω απ' την πλάτη του. Στο χώρο που βρίσκονταν, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ήταν κρατούμενος που τον πάνε συνοδεία. Κάθε τόσο κοντοστεκόταν, τον περίμενε να πλησιάσει, εκείνος όμως έμενε πάλι πίσω. Τελικά, θέλοντας να διώξει από μέσα του αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα, είπε: «Νομίζω πως είδα αρκετά, καιρός να πηγαίνω». «Δεν τα είδατε όλα ακόμα» είπε ο κλητήρας καλοπροαίρετα. «Δε θέλω να τα δω όλα» είπε ο Κ., που άρχισε να νιώθει κουρασμένος. «Θέλω να φύγω, πού είναι η έξοδος;» «Τι, χαθήκατε κιόλας;» ρώτησε ο κλητήρας ξαφνιασμένος. «Προχωρήστε ίσια, ως εκείνη τη στροφή, έπειτα ακολουθήστε δεξιά το διάδρομο και θα φτάσετε στην έξοδο». «Ελάτε μαζί μου» είπε ο Κ. «Μόνος μου θα χαθώ μέσα σ' όλους αυτούς τους διαδρόμους». «Μα δεν υπάρχει άλλος διάδρομος, ένας είναι» είπε ο κλητήρας, με επιτιμητικό τόνο τώρα στη φωνή του. «Δεν μπορώ να γυρίσω πίσω, πρέπει να παραδώσω την αναφορά μου και μ' έχετε καθυστερήσει κιόλας αρκετά». «Ελάτε μαζί μου!» επανέλαβε ο Κ., πιο αυστηρά αυτή τη φορά, λες και είχε τσακώσει επιτέλους τον κλητήρα να λέει ψέματα. «Μη φωνάζετε τόσο δυνατά» ψιθύρισε ο κλητήρας. «Θα μας ακούσουν απ' τα γραφεία. Αν δε θέλετε να γυρίσετε μόνος, ελάτε λίγο ακόμη μαζί μου ή περιμένετε εδώ ώσπου να δώσω το μήνυμα, κι έπειτα ευχαρίστως να γυρίσουμε πίσω μαζί». «Όχι, όχι» επέμεινε ο Κ., «δε θα περιμένω, πρέπει να με συνοδέψετε πίσω αμέσως». Ο Κ. δεν είχε κοιτάξει

ακόμα τριγύρω να δει πού βρισκόταν. Μόνο όταν άνοιξε μια απ' τις ξύλινες πόρτες που υψώνονταν ολόγυρα, γύρισε το βλέμμα προς τα εκεί. Μια κοπέλα, που μάλλον άκουσε τη δυνατή φωνή του Κ., εμφανίστηκε στο άνοιγμα και ρώτησε: «Τι θέλει ο κύριος;» Αρκετά πιο πίσω, φάνηκε να πλησιάζει στο μισοσκοτάδο μια αντρική φιγούρα. Ο Κ. κοίταξε τον κλητήρα, θυμήθηκε τη διαβεβαίωσή του ότι δε θα τον πρόσεχε κανείς εκεί. Να που τώρα βρέθηκαν ήδη δύο. Έτσι όπως πήγαινε το πράγμα, σε λίγο θα μαζεύοταν γύρω του όλο το υπαλληλίκι, ζητώντας εξηγήσεις για την παρουσία του στα γραφεία. Η μοναδική λογική και πειστική απάντηση που θα μπορούσε να δώσει ήταν πως σαν κατηγορούμενος ήθελε να πληροφορηθεί την ημερομηνία της επόμενης ανάκρισής του. Δεν του άρεσε όμως να καταφύγει σ' αυτή τη δικαιολογία, ιδιαίτερα τη στιγμή που δεν αντιπροσώπευε την αλήθεια. Αυτό που τον παρακίνησε ν' ανέβει ως εκεί πάνω ήταν η περιέργεια, και πράγμα ακόμη πιο δύσκολο να σταθεί σαν εξήγηση, η επιθυμία να διαπιστώσει με τα ίδια του τα μάτια, αν όντως το εσωτερικό του δικαστηρίου ήταν το ίδιο αποκρουστικό με την εξωτερική του όψη. Κι όλα ως τώρα επαλήθευαν πλήρως τις εικασίες του. Δεν υπήρχε λόγος να καθυστερεί άλλο. Όσα είχε δει, έφταναν με το παραπάνω για να του χαλάσουν τη διάθεση. Ούτε ήταν η κατάλληλη στιγμή να πέσει ξαφνικά πάνω σε κανέναν ανώτερο υπάλληλο. Το μόνο που ήθελε, ήταν να φύγει, εν ανάγκη χωρίς τον κλητήρα.

Έτσι όμως που στεκόταν εκεί ακίνητος, σαν να είχε καταπιεί τη γλώσσα του, πρέπει να κίνησε την περιέργεια των άλλων, γιατί το κορίτσι κι ο κλητήρας τον κοιτούσαν λες και περίμεναν από στιγμή σε στιγμή να του συμβεί μια ριζική μεταμόρφωση και δεν ήθελαν να χάσουν το θέαμα. Αλλά και ο άντρας που ο Κ. είχε δει προηγουμένως να πλησιάζει από το βάθος του γραφείου, έστεκε τώρα στο άνοιγμα της χαμηλής πόρτας, με το χέρι πιασμένο σφιχτά απ' το πρέκι, αναπηδώντας ελαφριά στις μύτες των ποδιών σαν ανυπόμονος θεατής. Ωστόσο, η κοπέλα, που κατάλαβε πρώτη πως η συμπεριφορά του Κ. οφειλόταν σε κάποια μικροαδιαθεσία, έφερε μια πολυθρόνα και τον ρώτησε: «Δε θέλετε να καθίσετε;» Ο Κ. κάθισε αμέσως κι ακούμπησε τους αγκώνες στα μπράτσα της πολυθρόνας για να στηριχτεί καλύτερα. «Είστε λιγάκι ζαλι-

σμένος, ε;» τον ρώτησε, πλησιάζοντας το πρόσωπό της κοντά στο δικό του. Είχε την αυστηρή έκφραση που παίρνουν συνήθως τα πρόσωπα μερικών γυναικών στην άνηση της νιότης τους. «Μην ανησυχείτε» πρόσθεσε. «Είναι συνηθισμένο φαινόμενο, το παθαίνουν σχεδόν όλοι όταν έρχονται εδώ για πρώτη φορά. Εσείς έρχεστε πρώτη φορά; Ε, τότε δεν είναι καθόλου περίεργο. Η στέγη ψήνεται όλη τη μέρα απ' τον ήλιο, κι όταν οι ξυλοδεσιές ζεσταθούν αρκετά, ο αέρας γίνεται πολύ πνιγηρός και βαρύς. Αυτό κάνει το χώρο λίγο ακατάλληλο για γραφεία. Προσφέρει, βέβαια, άλλα μεγάλα πλεονεκτήματα, ο αέρας όμως είναι πολύ βαρύς, δεν μπορείς σχεδόν να ανασάνεις, κυρίως τις μέρες που έχουμε πολλούς κατηγορούμενους. Αν σκεφτείτε επιπλέον τις μπουγάδες για στέγνωμα που απλώνουν κάθε τόσο οι νοικάρηδες –δεν μπορείς φυσικά να τους απαγορέψεις να πλένουν τα ρούχα τους– δε θα σας παραξενέψει καθόλου που νιώθετε λίγο άσχημα. Στο τέλος, συνηθίζει κανείς μια χαρά. Τη δεύτερη ή την τρίτη φορά που θα έρθετε, ούτε που θα καταλάβετε σχεδόν τη βαριά ατμόσφαιρα. Είστε λίγο καλύτερα τώρα;» Ο Κ. δεν απάντησε, του κόστιζε που είχε παραδοθεί στα χέρια αυτών των ανθρώπων εξαιτίας της ξαφνικής αδυναμίας του. Κι αντί να νιώθει καλύτερα τώρα που είχε μάθει την αιτία της αδιαθεσίας του, ήταν ακόμα χειρότερα. Η κοπέλα το πρόσεξε αμέσως, πήρε ένα κοντάρι με γάντζο που ήταν ακουμπισμένο στον τοίχο, κι άνοιξε ένα μικρό φεγγίτη ακριβώς πάνω απ' το κεφάλι του Κ. για να μπει λίγος καθαρός αέρας. Έπεσε όμως τόση καπνιά, που το κορίτσι αναγκάστηκε να τον ξανακλείσει αμέσως και ύστερα να ξεσκονίσει με το μαντίλι τα μανίκια του Κ. απ' το πηχτό φούμο, επειδή εκείνος ένιωθε τρομερά κουρασμένος για να κάνει οτιδήποτε. Το μόνο που ήθελε, ήταν να καθίσει εκεί ήσυχα ώσπου να ξαναβρεί λίγη δύναμη για να μπορέσει να φύγει· κι αυτό θα γινόταν τόσο πιο γρήγορα, όσο λιγότερο ασχολούνταν αυτοί οι άνθρωποι μαζί του. Όμως η κοπέλα είχε διαφορετική γνώμη: «Δεν μπορείτε να καθίσετε άλλο εδώ, εμποδίζουμε την κυκλοφορία». Ο Κ. έριξε ένα απορημένο βλέμμα στον έρημο διάδρομο. «Θέλετε να σας πάω στο αναρρωτήριο; Βοηθήστε με λίγο, παρακαλώ» είπε στον άντρα που στεκόταν πλάι στην πόρτα· εκείνος έσπευσε πρόθυμα. Ο Κ. όμως δεν είχε καμιά όρεξη να πάει στο αναρρωτήριο. Όσο πιο βαθιά χωνόταν

στο εσωτερικό του κτιρίου, τόσο επιδεινωόταν η κατάστασή του. «Είμαι καλύτερα τώρα, μπορώ να φύγω» δήλωσε βιαστικά, και σηκώθηκε μ' ένα τρέμουλο σ' όλο του το σώμα, γιατί τόση ώρα καθισμένος στην αναπαυτική πολυθρόνα είχε χαλαρώσει υπερβολικά. Ήταν αδύνατον όμως να κρατηθεί όρθιος. «Δε γίνεται» είπε κουνώντας το κεφάλι του, και κάθισε πάλι αναστενάζοντας. Σκέφτηκε τον κλητήρα, που θα μπορούσε να τον βγάλει εύκολα από κει μέσα, μα είχε φύγει από ώρα. Κοίταξε ανάμεσα στην κοπέλα και τον άντρα που στέκονταν μπροστά του, αλλά δεν τον είδε πουθενά.

«Είμαι της γνώμης» είπε ο άντρας, που ήταν ντυμένος στην τρίχα –προκαλούσε ιδιαίτερη εντύπωση η κομψότητά του, με το γκριζο γιλέκο του που κατέληγε σε δυο μακριές, λεπτές μύτες– «πως η αδιαθεσία του κυρίου οφείλεται στο βαρύ αέρα. Το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε λοιπόν –θα συμφωνεί κι ο ίδιος, υποθέτω– είναι να μην τον πάμε στο αναρρωτήριο, αλλά να τον βοηθήσουμε να βγει στο δρόμο, έξω απ' τα γραφεία». «Πολύ σωστά!» φώναξε ο Κ., διακόπτοντάς τον απ' την υπερβολική του χαρά. «Μόλις βγω από δω, σίγουρα θα νιώσω καλύτερα. Δεν είμαι και τόσο αδύναμος. Πρέπει μόνο να με βοηθήσετε λίγο να στηριχτώ. Δε θα σας βάλω σε μεγάλο κόπο. Εξάλλου, δεν είναι μεγάλη απόσταση, μόνο ως την πόρτα θα με πάτε. Έπειτα θα καθίσω λίγο στα σκαλοπάτια και θα συνέλθω αμέσως. Πρώτη φορά μου συμβαίνει αυτό. Δεν ξέρω κι εγώ τι να πω Είμαι υπάλληλος σαν κι εσάς, συνηθισμένος στην ατμόσφαιρα των γραφείων, αλλά εδώ ο αέρας είναι τρομερά βαρύς, το είπατε κι εσείς. Βοηθήστε με λίγο, σας παρακαλώ, γιατί απ' τη ζαλάδα δεν μπορώ να σηκωθώ μόνος» κατέληξε, σηκώνοντας τους ώμους, για να διευκολύνει τους άλλους να τον πιάσουν απ' τις μασχάλες.

Ωστόσο, ο άντρας δεν ανταποκρίθηκε στην παράκληση του. Έμεινε ασάλευτος με τα χέρια στις τσέπες, γελώντας δυνατά. «Είδατε;» είπε στην κοπέλα. «Έπεσα διάνια. Μονάχα εδώ αισθάνεται άσχημα ο κύριος. Πουθενά αλλού δεν έχει πρόβλημα». Η κοπέλα χαμογέλασε κι αυτή, χτυπώντας τον όμως ταυτόχρονα με τις άκρες των δαχτύλων στο μπράτσο, σαν να τον μάλωνε που πήρε το θάρρος να κάνει ένα τόσο χοντρό αστείο εις βάρος του Κ. «Με παρεξηγήσατε» έκανε ο άλλος γελώντας ακόμη. «Δεν έχω

καμιά αντίρρηση να συνοδέψω τον κύριο ως την έξοδο». «Τότε, εντάξει» είπε η κοπέλα, χαμηλώνοντας για μια στιγμή το όμορφο κεφάλι της. «Μη δίνετε σημασία στο γέλιο του» είπε έπειτα στον Κ., που είχε βυθιστεί πάλι σε μια θλίψη γεμάτη απάθεια, ενώ το αφηρημένο του βλέμμα πρόδιδε πως δεν περίμενε καμιά εξήγηση. «Αυτός ο κύριος –μου επιτρέπετε βέβαια να σας συστήσω, ε;» –ο κύριος έδωσε τη συγκατάθεσή του με μια κίνηση του χεριού– «αυτός ο κύριος, λοιπόν, είναι ο Ειδικός επί των Πληροφοριών. Έχει καθήκον να δίνει στους κατηγορούμενους όλες τις πληροφορίες που χρειάζονται, και χρειάζονται πολλές επειδή το νομικό καθεστώς που ισχύει σ' εμάς δεν είναι πολύ γνωστό στο πλατύ κοινό. Διαθέτει για όλες τις ερωτήσεις μιαν απάντηση, είναι εύκολο να το διαπιστώσετε με την πρώτη ευκαιρία, όποτε θέλετε. Διαθέτει όμως κι ένα ακόμη σημαντικό προσόν, το κομψό ντύσιμο. Όλοι εμείς –εννοώ το προσωπικό– αποφασίσαμε ότι ο υπάλληλος επί των πληροφοριών, που βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τους υπόδικους και είναι ο πρώτος που βλέπουν, επιβάλλεται να φοράει καλά ρούχα για να μην είναι άσχημη η πρώτη εντύπωση που κάνει στους κατηγορούμενους. Όσο για τους υπόλοιπους υπαλλήλους, όπως διαπιστώνετε εύκολα απ' το δικό μου παράδειγμα, είμαστε δυστυχώς τρομερά κακοντυμένοι, φοράμε άσχημα και παλιομοδίτικα ρούχα. Εδώ που τα λέμε, δεν έχει και νόημα να ξοδεύουμε χρήματα για ρούχα τη στιγμή που δε βγαίνουμε σχεδόν καθόλου απ' τα γραφεία. Πολλές φορές, κοιμόμαστε εδώ ακόμα και τη νύχτα. Γι' αυτόν όμως, όπως είπα, κρίναμε ότι είναι απαραίτητο να φοράει ένα όμορφο κοστούμι. Κι επειδή η υπηρεσία μας, που η στάση της σε τέτοιου είδους θέματα είναι κάπως περιεργή, δε δέχτηκε να δαπανήσει χρήματα γι' αυτόν το σκοπό, κάναμε μεταξύ μας έναν έρανο –συνεισέφεραν και μερικοί απ' τους κατηγορούμενους– και του αγοράσαμε αυτό το υπέροχο κοστούμι μαζί με μερικά ακόμη ρούχα. Ελπίζαμε ότι δεν είχαμε παραλείψει τίποτα, να όμως που η συνήθειά του να γελάει έτσι, χαλάει την πρώτη καλή εντύπωση και τρομάζει τους ανθρώπους». «Είναι ακριβώς όπως τα λέτε» είπε ο κύριος ειρωνικά. «Δεν καταλαβαίνω όμως, δεσποινίς, γιατί κάθεστε και λέτε στον κύριο από δω όλα τα μυστικά της υπηρεσίας, ή μάλλον, γιατί τον βάζετε να τ' ακούει με το ζόρι, γιατί ασφαλώς δε θα 'χει καμιά διάθεση

να τα πληροφορηθεί. Φτάνει να του ρίξει κανείς μια ματιά, για να καταλάβει αμέσως ότι κάθεται εκεί απορροφημένος τελείως απ' τις δικές του υποθέσεις». Ο Κ. δεν ήταν σε θέση να φέρει αντίρρηση. Η πρόθεση της κοπέλας μπορεί να ήταν καλή, ίσως ήθελε να τον κάνει να ξεχάσει την αδιαθεσία του ή να του δώσει λίγο χρόνο να συνέλθει, όμως σίγουρα δεν είχε διαλέξει τον πιο κατάλληλο τρόπο. «Έπρεπε να του δώσω μια εξήγηση» είπε η κοπέλα. «Τον προσβάλατε γελώντας του κατάμουτρα». «Νομίζω, πως θα συγχωρούσε και χειρότερες προσβολές, φτάνει να τον συνόδευα ως την έξοδο». Ο Κ. δεν είπε τίποτα, δε σήκωσε καν τα μάτια του. Όχι μόνο υπέμενε αδιαμαρτύρητα να διαπραγματεύονται αυτοί οι δυο για την περίπτωση του σαν να επρόκειτο για κάποιο άψυχο αντικείμενο, αλλά το προτιμούσε κιόλας απ' το να ασχολούνται άμεσα μαζί του. Ξαφνικά, ένωσε το χέρι του άντρα να τον πιάνει απ' το ένα μπράτσο και το χέρι της κοπέλας απ' το άλλο. «Ελάτε τώρα, πάμε, δεν έχετε τίποτα» είπε ο άντρας. «Σας ευχαριστώ, σας ευχαριστώ πολύ και τους δυο» είπε ο Κ., μ' ένα αίσθημα ευχάριστης έκπληξης. Έπειτα σηκώθηκε αργά, φέροντας μαλακά τα χέρια των ξένων στα σημεία όπου χρειαζόταν περισσότερη υποστήριξη. «Θα νομίζετε, βέβαια» είπε η κοπέλα σιγανά στο αυτί του Κ., καθώς κόντευαν να φτάσουν στο διάδρομο, «πως προσπαθώ να παρουσιάσω την εικόνα του συναδέλφου μου με τα καλύτερα χρώματα. Δεν είναι έτοιμο, πρέπει να με πιστέψετε. Δεν έχει σκληρή καρδιά. Μολονότι δεν είναι στα καθήκοντά του να συνοδεύει ως την πόρτα άρρωστους κατηγορούμενους, έχει όλη την καλή διάθεση, όπως βλέπετε και μόνος σας, να το κάνει. Ίσως κανείς απ' τους υπαλλήλους εδώ δεν είναι σκληρόκαρδος. Είμαστε όλοι πρόθυμοι να βοηθήσουμε κάποιον που βρίσκεται σε ανάγκη. Το επάγγελμα όμως του δικαστικού υπαλλήλου μας κάνει να μοιάζουμε, επιφανειακά τουλάχιστον, άνθρωποι άκαρδοι, που δεν απλώνουν σε κανέναν χέρι βοήθειας. Εμένα προσωπικά με κάνει να υποφέρω αυτό». «Θέλετε να καθίσετε λίγο εδώ;» ρώτησε ο Ειδικός επί των Πληροφοριών. Είχαν φτάσει κιόλας στο διάδρομο, μπροστά στον κατηγορούμενο με τον οποίο είχε μιλήσει ο Κ. πρωτίτερα. Ο Κ. ντράπηκε. Με πόση σιγουριά στεκόταν μπροστά του πριν από λίγο, ενώ τώρα έπρεπε να τον βαστάνε για να μη σωριαστεί στο πάτωμα. Το καπέλο του βρισκόταν στα χέρια

του υπαλλήλου που το έπαιζε στα δάχτυλα, τα μαλλιά ανακατωμένα έπεφταν στο ιδρωμένο μέτωπό του. Αλλά ο κατηγορούμενος δε φάνηκε να πρόσεξε τίποτα απ' όλ' αυτά, έστεκε ταπεινά μπρος στον κομποντυμένο άντρα που είχε στραμμένο το βλέμμα στο βάθος του διαδρόμου, με μόνη του έγνοια να βρει μια πειστική δικαιολογία για το λόγο που τον έκανε να βρίσκεται εκεί. «Το ξέρω» είπε, «πως είναι αδύνατον να βγει σήμερα η απόφαση για τα υπομνήματά μου. Ήρθα όμως, γιατί είχα ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή μου και σκέφτηκα πως σήμερα Κυριακή μπορώ να περιμένω εδώ χωρίς να ενοχλώ κανέναν». «Δε χρειάζεται να απολογείστε» είπε ο άλλος. «Το ενδιαφέρον που δείχνετε είναι από κάθε άποψη αξιέπαινο. Πιάνετε, βέβαια, τον τόπο άσκοπα. Ωστόσο, δε θα σας εμποδίσω να παρακολουθήσετε από κοντά την πορεία της υπόθεσής σας, στο βαθμό που δε γίνεστε βάρος. Όταν κανείς ξέρει ότι υπάρχουν άνθρωποι που παραμελούν με σκανδαλώδη τρόπο τις υποχρεώσεις τους, καταλαβαίνει ότι αξίζει να έχει λίγη υπομονή με ανθρώπους σαν κι εσάς. Καθίστε». «Τι όμορφα που μιλάει στους κατηγορούμενους!» ψιθύρισε η κοπέλα. Ο Κ. έγνεψε καταφατικά, μα αμέσως ανασκίρτησε απότομα, γιατί ο άντρας τον ξαναρώτησε: «Δε θέλετε να καθίσετε λίγο;» «Όχι» απάντησε ο Κ. «Δε χρειάζεται». Το είπε με πολύ σταθερή και αποφασιστική φωνή, στην πραγματικότητα όμως θα του έκανε πολύ καλό να καθίσει. Ένωθε σαν να είχε ναυτία. Λες και βρισκόταν σε καράβι που το δέρνουνε τα κύματα. Τα νερά έσκαζαν με μανία στα ξύλινα πλευρά κι απ' το βάθος του προθάλαμου ακουγόταν ο βρυχηθμός της φουσκωμένης θάλασσας, θαρρείς κι ο διάδρομος σκαμπανέβαινε επικίνδυνα και οι κατηγορούμενοι που κάθονταν δεξιά κι αριστερά βούλιαζαν και υψώνονταν μαζί του. Μετά απ' όλ' αυτά, η αταραξία της κοπέλας και του άντρα που τον συνόδευαν έμοιαζε ακόμη πιο ακατανόητη. Είχε παραδοθεί άνευ όρων στα χέρια τους. Μια στιγμή να τον άφηναν, θα σωριαζόταν χάμω σαν κούτσουρο. Τα μικρά μάτια τους μοίραζαν αυστηρές ματιές δεξιά κι αριστερά, ο Κ. ένωθε τον κανονικό βηματισμό τους, χωρίς όμως να συγχρονίζει το βήμα του με το δικό τους, γιατί τώρα τον πήγαιναν σχεδόν σιωπηλά. Τελικά, πρόσεξε πως του μιλούσαν, αλλά δεν καταλάβαινε τι έλεγαν. Άκουγε μόνο ένα βουητό που απλωνόταν παντού τριγύρω, και μέσα απ' το βουητό έμοιαζε ν' α-

ντηχεί ένας μονότονος οξύς ήχος, σαν σειρήνα. «Πιο δυνατά, δεν ακούω» ψιθύρισε, με σκυμμένο κεφάλι, γεμάτος ντροπή, επειδή ήξερε πως του μιλούσαν αρκετά δυνατά, αλλά εκείνος δεν μπορούσε να ξεχωρίσει τις λέξεις. Έπειτα, σαν να χώρισε απότομα ο τοίχος μπροστά του στα δύο, ένιωσε μια ριπή δροσερού αέρα, ενώ δίπλα του άκουσε μια φωνή να λέει: «Πρώτα φωνάζει ότι θέλει να φύγει. Ύστερα του λες για εκατοστή φορά ότι βρίσκεται μπροστά στην έξοδο, και δε λέει να ξεκουνηθεί». Ο Κ. πρόσεξε πως στεκόταν μπροστά στην εξώπορτα που την είχε ανοίξει η κοπέλα. Ένιωσε σαν να ξαναβρήκε μονομασία όλες του τις δυνάμεις. Θέλοντας να πάρει μια μικρή γεύση της ελευθερίας που τον περιέμενε, πάτησε στο πρώτο σκαλοπάτι, και στάθηκε εκεί για ν' αποχαιρετήσει τους συνοδούς του που έσκυβαν προς το μέρος του. «Σας ευχαριστώ πολύ» τους είπε πολλές φορές, σφίγγοντας επανειλημμένα τα χέρια και των δυο, ώπου τα άφησε όταν σκέφτηκε ότι ίσως ο σχετικά φρέσκος αέρας της σκάλας τους έκανε κακό, έτσι συνηθισμένοι που ήταν στον αέρα του γραφείου. Εκείνοι του απάντησαν με δυσκολία και η κοπέλα μάλιστα ίσως να λιποθυμούσε αν ο Κ. δε φρόντιζε να κλείσει με μια αστραπιαία κίνηση την πόρτα. Στη συνέχεια, στάθηκε για μια στιγμή ακίνητος, έστρωσε τα μαλλιά του με τη βοήθεια ενός μικρού καθρέφτη τσέπης, έσκυψε να πιάσει το καπέλο απ' το επόμενο σκαλοπάτι –το 'χε πετάξει εκεί ο Ειδικός επί των Πληροφοριών– και κατέβηκε τη σκάλα χοροπηδώντας με τόση ζωντάνια και τόσο μεγάλα πηδήματα, που σχεδόν ανησύχησε μπροστά στην απότομη καλυτέρευσή του. Η ακλόνητη ως τώρα υγεία του δεν τον είχε συνηθίσει καθόλου σε τέτοιου είδους εκπλήξεις. Μήπως το σώμα του ήθελε να επαναστατήσει κι ετοιμάζε το έδαφος για μια καινούρια δίκη, μια και οι προσπάθειες που κατέβαλλε για την πρώτη δεν τον είχαν κουράσει καθόλου; Δεν απέρριψε εντελώς την ιδέα να επισκεφθεί με την πρώτη ευκαιρία ένα γιατρό. Αποφάσισε επίσης –εδώ δε χρειαζόταν ξένες συμβουλές– να αξιοποιεί στο μέλλον καλύτερα τα κυριακάτικα πρωινά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΦΙΛΗ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΑΣ ΜΠΥΡΣΤΝΕΡ

Τις επόμενες μέρες, στάθηκε αδύνατον στον Κ. να μιλήσει έστω και για λίγο με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ. Χρησιμοποιήσε όλους τους δυνατούς τρόπους για να την πλησιάσει, εκείνη όμως κατάφερε πάντα να τον αποφεύγει. Μετά την τράπεζα, γυρνούσε γραμμή στο σπίτι, έμπαινε στο δωμάτιό του δίχως να ανάψει φως, καθόταν στον καναπέ και παρακολουθούσε το χωλ. Αν τυχόν περνούσε η υπηρέτρια κι έκλεινε την πόρτα νομίζοντας πως δε βρισκόταν κανείς στο δωμάτιο, εκείνος πήγαινε σε λίγο και την ξανάνοιγε. Το πρωί, ξυπνούσε μια ώρα νωρίτερα απ' το συνηθισμένο, με την ελπίδα να συναντήσει τη δεσποινίδα Μπύρστνερ μόνη όταν έφευγε για τη δουλειά. Ωστόσο, καμιά απ' αυτές τις προσπάθειες δεν έφερε αποτέλεσμα. Έπειτα έγραψε ένα γράμμα σε δυο αντίτυπα και το ταχυδρόμησε στη διεύθυνση του σπιτιού και του γραφείου της. Μέσα απ' τις σελίδες του γράμματος προσπάθησε να δικαιολογήσει για μια ακόμη φορά τη συμπεριφορά του, προσφέρθηκε να της δώσει οποιαδήποτε ικανοποίηση του ζητούσε, υποσχέθηκε μην υπερβεί ούτε χιλιοστό τα όρια που θα έβαζε εκείνη, την παρακαλούσε να του παραχωρήσει μια ευκαιρία να μιλήσει μαζί της, ιδιαίτερα απ' τη στιγμή που δεν ήξερε τι στάση έπρεπε να κρατήσει απέναντι στην κυρία Γκρούμπαχ προτού συμβουλευτεί την ίδια. Τέλος, δήλωνε πως την ερχόμενη Κυριακή θα έμενε όλη μέρα στο δωμάτιό του, περιμένοντας ένα σημάδι της που θα φανέρωνε ότι ήταν έτοιμη να ικανοποιήσει την παράκλησή του, ή τουλάχιστον να του εξηγήσει τους λόγους που την απέριπτε. Τα γράμματα δεν επιστράφηκαν, αλλά ούτε έλαβαν απάντηση. Εντούτοις, την Κυριακή δόθηκε ένα σημάδι αρκετά ξεκάθαρο. Νωρίς το πρωί, ο Κ. διαπίστωσε, κοιτάζοντας απ' την κλειδαρότρυπα, μιαν ασυνήθιστη κίνηση στο χωλ, που δεν άργησε να

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ο ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ – Ο ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΣ – Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ

Ένα χειμωνιάτικο πρωινό –ο καιρός έξω ήταν μουντός κι έπεφτε χιόνι– ο Κ. καθόταν στο γραφείο του κυριευμένος από ένα αίσθημα εξάντλησης, μολονότι ήταν ακόμα αρκετά νωρίς. Για να γλιτώσει τουλάχιστον απ' την ενοχλητική παρουσία των κατώτερων υπαλλήλων είχε δώσει εντολή στον κλητήρα να μην τους επιτρέψει την είσοδο, επειδή δήθεν ήταν σοβαρά απασχολημένος. Αντί όμως να δουλεύει, στριφογύριζε στο κάθισμά του μετατοπίζοντας πού και πού κάποιο αντικείμενο στο γραφείο, ώσπου ασυναίσθητα άφησε το χέρι απλωμένο πάνω στο τραπέζι κι απόμεινε ασάλευτος, με το κεφάλι σκυμμένο.

Η σκέψη της δίχης δεν έφευγε πια καθόλου απ' το μυαλό του. Αναλογιζόταν συχνά μήπως θα ήταν καλό να συντάξει μια έγγραφη απολογία για να την υποβάλει στο δικαστήριο. Η γραμμή υπεράσπισης στο υπόμνημά του θα βασιζόταν σ' ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα, με ιδιαίτερη έμφαση στα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του. Θα εξηγούσε τις αιτίες που τον έκαναν κάθε φορά να ενεργήσει με τον άλφα ή βήτα τρόπο, αλλά και τους λόγους που τον αναγκάζουν, σύμφωνα με την τωρινή του κρίση, να δεχτεί ή να καταδικάσει τη στάση που κράτησε τότε. Τα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας έγγραφης απολογίας ήταν αναμφισβήτητα σε σύγκριση με τη συνηθισμένη υπεράσπιση ενός νομικού, ο οποίος επιπλέον δεν του ενέπνεε και πολλή εμπιστοσύνη. Μολονότι ο Κ. αγνοούσε τις ενέργειες του δικηγόρου, ήταν σίγουρος ότι δεν έκανε και πολλά πράγματα. Είχε να τον καλέσει πάνω από μήνα, κι ακόμη, σε καμιά από τις ελάχιστες συνεντεύξεις που είχαν προηγηθεί δεν τον έπεισε ότι μπορούσε να πετύχει κάτι καλό. Πρώτα απ' όλα, δεν του έκανε ερωτήσεις. Υπήρχαν τόσα πράγματα να ρωτήσει κανείς. Οι ερωτήσεις είναι το πρώτιστο καθήκον ε-

νός συνήγορου. Ο Κ. είχε την πεποίθηση ότι θα μπορούσε να θέσει μόνος του όλες τις απαραίτητες ερωτήσεις. Αντίθετα, ο δικηγόρος δε ρωτούσε ποτέ τίποτα. Έλεγε τα δικά του ή καθόταν χωρίς να βγάζει μιλιά. Έσκυβε λίγο πάνω απ' το γραφείο –ίσως γιατί βαριάκουγε– χάιδευε την τούφα στη μέση της γενειάδας του και κάρφωνε τα μάτια στο χαλί, πιθανότατα στο ίδιο σημείο όπου είχαν κυλιστεί αγκαλιασμένοι ο Κ. με τη Λένη. Πότε πότε, έδινε στον Κ. ανούσιες συμβουλές, λες κι είχε μπροστά του ένα παιδάκι. Αχρηστες και βαρετές νουθεσίες, για τις οποίες ο Κ. δε σκόπευε να πληρώσει δεκάρα στον τελικό λογαριασμό. Όταν ο δικηγόρος διέβλεπε πως τον είχε αποθαρρύνει υπερβολικά, άλλαζε τροπάρι και προσπαθούσε να του ανυψώσει πάλι το ηθικό. Αρχίζε να φλυαρεί για διάφορες δίκες, παρεμφερείς με τη δική του, που είχε κερδίσει, άλλες ολοκληρωτικά άλλες ενμέρει. Δίκες που έμοιαζε αδύνατον να κερδηθούν, μολονότι δεν ήταν στην πραγματικότητα και τόσο δύσκολες. Σ' ένα απ' τα συρτάρια του γραφείου του –χτυπούσε ένα συρτάρι στην τύχη– υπήρχε ένας φάκελος με τέτοιες υποθέσεις. Δυστυχώς, δεν μπορούσε να του τον δείξει, γιατί δεσμευόταν απ' το επαγγελματικό απόρρητο. Ωστόσο, η τεράστια πείρα που είχε αποκομίσει απ' όλες αυτές τις υποθέσεις θα έμπαινε τώρα στην υπηρεσία του Κ. Φυσικά, είχε αρχίσει ν' ασχολείται αμέσως με την υπόθεση και το πρώτο υπόμνημα ήταν σχεδόν έτοιμο να προσκομιστεί στο δικαστήριο. Ήταν ένα πολύ σημαντικό υπόμνημα, γιατί η αρχική εντύπωση που έκανε ή υπεράσπιση ήταν συχνά καθοριστική για την παραπέρα πορεία της διαδικασίας. Δυστυχώς, ήταν καθήκον του να προειδοποιήσει τον Κ. ότι μερικές φορές το δικαστήριο δε διαβάξει καθόλου τα πρώτα υπομνήματα. Τα παραχώνουν απλώς σ' ένα φάκελο, με το σκεπτικό πως για την ώρα η ανάκριση και η παρακολούθηση της συμπεριφοράς του κατηγορούμενου έχουν μεγαλύτερη σημασία από οποιοδήποτε έγγραφο. Αν, παρά ταύτα, ο κατηγορούμενος εξακολουθήσει να τους πιέζει, υπόσχονται συνήθως ότι πριν αναγγελθεί η τελική απόφαση, θα μελετηθεί προσεκτικά όλο το υλικό. Κατά κακή τύχη, τις περισσότερες φορές δε γίνεται ούτε αυτό. Το πρώτο υπόμνημα παραπέφτει κάπου ή χάνεται εντελώς. Μα κι αν διασωθεί ως το τέλος, είναι μάλλον απίθανο να διαβαστεί. Η τελευταία λεπτομέρεια είχε φτάσει στ' αυτιά του από κάποιες φή-

μες. Όλα αυτά βέβαια δεν είναι καθόλου ευχάριστα, έχουν όμως την εξήγησή τους. Ο Κ. δεν έπρεπε να ξεχνά ότι η διαδικασία γίνεται κεκλεισμένων των θυρών. Μπορεί να διεξαχθεί δημόσια αν το δικαστήριο κρίνει ότι είναι αναγκαίο, κανονικά όμως αυτό δεν προβλέπεται απ' το νόμο. Κατά συνέπεια, τα δικαστικά έγγραφα και ιδιαίτερα το κατηγορητήριο δεν είναι προσιτά στον κατηγορούμενο και το συνήγορό του, γι' αυτό και είναι αδύνατον να ξέρει κανείς με ακρίβεια τι στάση πρέπει να υιοθετήσει στην πρώτη απολογία. Μόνο συμπτωματικά μπορεί να συμπεριληφθεί κάποιο στοιχείο ουσιαστικό για την υπόθεση. Υπομνήματα με αποδεικτική ισχύ μπορείς να συντάξεις μόνο αργότερα, όταν κατά την πορεία της ανάκρισης γίνουν φανερά με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τα συγκεκριμένα σημεία στα οποία βασίζεται το κατηγορητήριο και η αιτιολόγησή τους. Υπ' αυτές τις συνθήκες ο ρόλος της υπεράσπισης είναι φυσικά αρκετά δύσκολος. Εξάλλου, ο νόμος ούτε καν προβλέπει ρητά την ύπαρξη υπεράσπισης, απλώς την ανέχεται. Η ερμηνεία της σχετικής διάταξης έχει γίνει αντικείμενο έντονης διαμάχης. Δεν υπάρχουν συνήγοροι αναγνωρισμένοι επίσημα απ' το δικαστήριο. Οι περισσότεροι είναι δικηγόροι αμφίβολων ικανοτήτων, γεγονός που υποβαθμίζει φυσικά όλο τον κλάδο. Αξίζει πράγματι τον κόπο, την επόμενη φορά που θα επισκεφθεί ο Κ. τις γραμματείες, να ρίξει μια ματιά στο δωμάτιο των δικηγόρων. Θα τρομάξει απ' το είδος των ανθρώπων που θα δει να συνωστίζονται εκεί. Το στενό καμαράκι που τους έχουν παραχωρήσει, φανερώνει σ' όλο της το μεγαλείο την περιφρόνηση με την οποία τους αντιμετωπίζει το δικαστήριο. Το δωμάτιο φωτίζεται μόνο από ένα μικρό φεγγίτη, που βρίσκεται τόσο ψηλά, ώστε αν θελήσεις να κοιτάξεις έξω, πρέπει πρώτα να βρεις ένα συνάδελφο να σε σηκώσει στην πλάτη. Άσε που μόλις βγάλεις το κεφάλι έξω, όλο το φούμο από τη διπλανή καμινάδα σου μπαίνει στα ρουθούνια και το πρόσωπό σου γίνεται κατάμαυρο. Στο πάτωμα του δωματίου –για να αναφέρει ακόμα ένα μικρό παράδειγμα των άθλιων συνθηκών– έχει ανοίξει εδώ κι ένα χρόνο μια τρύπα, που λίγο να μην προσέξει κανείς, μπορεί να πέσει μέσα, όχι ολόκληρος βέβαια, αλλά τουλάχιστον με το ένα πόδι. Το δωμάτιο των δικηγόρων βρίσκεται στη δεύτερη σοφίτα. Αν τύχει λοιπόν και πέσει κανείς στην τρύπα, μένει με το ποδάρι κρεμασμένο α-

κριβώς πάνω απ' τον διάδρομο που περιμένουν οι κατηγορούμενοι. Δεν υπερβάλλουν καθόλου οι δικηγόροι όταν χαρακτηρίζουν αυτή την κατάσταση απαράδεκτη. Οι διαμαρτυρίες στη διοίκηση μένουν χωρίς αποτέλεσμα, κι ακόμη, απαγορεύεται αυστηρά στους δικηγόρους να τολμήσουν την παραμικρή μεταρρύθμιση στο δωμάτιο, έστω και με δικά τους έξοδα. Αλλά αυτή η μεταχείριση δεν είναι αναίτια. Όσο περισσότερο αποθαρρύνεται η υπεράσπιση, τόσο ο κατηγορούμενος αναγκάζεται να στηριχτεί αποκλειστικά στον εαυτό του. Αποψη αρκετά λογική κατά βάθος. Ωστόσο, κάνει μεγάλο λάθος όποιος νομίζει ότι οι κατηγορούμενοι σε τούτο το δικαστήριο δεν έχουν ανάγκη από συνήγορο. Αντιθέτως, σε κανένα άλλο δικαστήριο δεν είναι τόσο απαραίτητος. Γιατί η διαδικασία δεν είναι απόρρητη μόνο για το κοινό, αλλά και για τον ίδιο τον κατηγορούμενο, αν όχι εξολοκλήρου, πάντως σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ο κατηγορούμενος δεν έχει δικαίωμα να διαβάσει τη δικογραφία. Επιπλέον, η έλλειψη της απαιτούμενης απόστασης και τα κάθε λογής προβλήματα που τον βασανίζουν, του στερούν την αναγκαία νηφαλιότητα για να ανακαλύψει απ' την ανάκριση τα στοιχεία στα οποία βασίζεται η κατηγορούσα αρχή. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο αρχίζει η δουλειά της υπεράσπισης. Κατά κανόνα, ο συνήγορος δεν έχει το δικαίωμα να παρευρίσκεται στις ανακρίσεις. Το μόνο που του απομένει λοιπόν είναι, μετά την ανάκριση και κατά προτίμηση αμέσως μόλις κλείσει πίσω του την πόρτα ο κατηγορούμενος, να τον υποβάλει σε εξονυχιστικό έλεγχο σχετικά με όσα ελέγχθησαν εκεί μέσα, σταχυολογώντας από ένα σωρό μπερδεμένες κι αντιφατικές απαντήσεις ό,τι είναι χρήσιμο για την υπεράσπιση. Δεν είναι όμως αυτό το σπουδαιότερο, γιατί οι πληροφορίες που μπορεί να συγκεντρώσει κανείς έτσι, είναι ελάχιστες. Φυσικά και εδώ, όπως παντού στη ζωή, ένας ικανός άνθρωπος τα καταφέρνει καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον. Ωστόσο, το πιο σπουδαίο απ' όλα είναι οι προσωπικές σχέσεις που διατηρεί ο δικηγόρος και σ' αυτές έγκειται όλη η αξία της υπεράσπισης. Από την πείρα του ο Κ. θα έχει ασφαλώς καταλάβει πως η λειτουργία των κατώτερων βαθμίδων του δικαστηρίου δεν είναι άψογη. Υπάρχουν ασυνείδητοι και διεφθαρμένοι υπάλληλοι, υπαίτιοι για κάποιες ρωγμές, τρόπος του λέγειν, στα στεγανά της δικαιοσύνης. Απ' αυτές τις ρωγμές

προσπαθούν να τρυπώσουν οι περισσότεροι δικηγόριοι, με τη μέθοδο της δωροδοκίας και της αθέμιτης βολιδοσκοπήσης των υπαλλήλων. Παλαιότερα, είχαν αναφερθεί και περιπτώσεις υποκλοπής εγγράφων. Επιτυγχάνονται έτσι μερικά εντυπωσιακά αποτελέσματα που τα προβάλλουν με έπαρση οι δικηγόροι για να προσελκύουν καινούρια πελατεία. Δε σημαίνουν όμως σε καμιά περίπτωση και κάτι θετικό για την εξέλιξη της δίκης. Ουσιαστική αξία έχουν μόνο οι ειλικρινείς προσωπικές σχέσεις με ανωτέρους υπαλλήλους, στις χαμηλές βαθμίδες της ιεραρχίας, εννοείται. Μόνο χάρη σ' αυτές τις γνωριμίες μπορεί να επηρεάσει κανείς τη διαδικασία, ανεπαίσθητα στην αρχή, και πιο αποφασιστικά στη συνέχεια. Οι δικηγόροι με τέτοιες σχέσεις είναι ελάχιστοι και σ' αυτό το σημείο η επιλογή του Κ. υπήρξε ιδανική. Ένας, το πολύ δύο ακόμα δικηγόροι, μπορούσαν να περηφανεύονται ότι έχουν γνωριμίες εφάμιλλες με του δόκτορα Χουλντ. Εξυπακούεται πως αυτοί οι δικηγόροι δεν έχουν, ούτε θέλουν να έχουν, δόσοληψίες με το σινάφι των δικηγορίσκων. Απεναντίας, διατηρούν στενότερους δεσμούς με τους δικαστικούς υπαλλήλους. Ο δόκτωρ Χουλντ δεν είναι υποχρεωμένος να τρέχει κάθε τόσο στο δικαστήριο, να περιμένει με τις ώρες στους προθάλαμους των ανακριτικών γραφείων μήπως συναντήσει τυχαία κάποιον ανακριτή, για να κερδίσει, ανάλογα με την όρεξη του τελευταίου, στην καλύτερη περίπτωση μια φαινομενική επιτυχία και στη χειρότερη απολύτως τίποτα. Όχι. Όπως είχε διαπιστώσει και ο Κ., οι υπάλληλοι –αρκετοί ανώτεροι ανάμεσά τους– έρχονται μόνοι τους στον Χουλντ, του δίνουν πρόθυμα σαφείς πληροφορίες ή έστω στοιχεία που μπορεί να τα ερμηνεύσει εύκολα, και συζητούν μαζί του για το επόμενο στάδιο της μιας ή της άλλης υπόθεσης. Μερικές φορές μάλιστα, έχουν όλη την καλή διάθεση ν' αλλάξουν άποψη και να υιοθετήσουν τη γνώμη του. Μόνο που δεν πρέπει να δείχνει κανείς μεγάλη εμπιστοσύνη, γιατί ενώ απ' τη μια δηλώνουν ότι τάσσονται ανεπιφύλακτα υπέρ της νέας, ευνοϊκής για την υπεράσπιση άποψης, δεν αποκλείεται καθόλου μόλις γυρίσουν στο γραφείο, να πάρουν απόφαση διαμετρικά αντίθετη κι ίσως πολύ πιο αυστηρή απ' την αρχική. Τότε, φυσικά, μένει κανείς τελειώς ανυπεράσπιστος. Εννοείται πως αυτές οι συζητήσεις έχουν εμπιστευτικό χαρακτήρα και είναι άστοχο να κοινολογούνται διάφορα συμπε-

ράσματα δεξιά κι αριστερά. Επίσης, οι δικηγόροι είναι αναγκασμένοι για ένα σωρό άλλους λόγους να διατηρούν πάση θυσία την εύνοια αυτών των κυρίων. Με τη σειρά τους, οι εν λόγω υπάλληλοι δεν επιζητούν την επαφή με τους έμπειρους δικηγόρους παρακινούμενοι από μεγάλονυχχα αισθήματα. Είναι κι αυτοί εξαρτημένοι απ' την υπεράσπιση. Ιδού τα μειονεκτήματα μιας δικονομίας που επιβάλλει εξαρχής τη μυστικότητα στη διαδικασία. Οι υπάλληλοι είναι ξεκομμένοι απ' τον απλό λαό. Έχουν φυσικά όλα τα εφόδια για να τα βγάλουν πέρα με τις συνηθισμένες δίκες. Τέτοιες υποθέσεις μπαίνουν στο αυλάκι σχεδόν από μόνες τους. Χρειάζονται απλώς ένα μικρό σπρώξιμο πού και πού. Όμως τις πολύ απλές περιπτώσεις, όπως και τις πολύ δύσκολες, νιώθουν συχνά ανίκανοι να τις αντιμετωπίσουν. Χωμένοι μέρα νύχτα στους Κώδικες, δεν έχουν αναπτύξει το κατάλληλο αισθητήριο για τις ανθρώπινες σχέσεις, τόσο απαραίτητο σ' αυτές τις περιπτώσεις. Έτσι, καταφεύγουν στο δικηγόρο για ν' ακούσουν τη συμβουλή του, σέρνοντας από πίσω έναν υπηρέτη με διάφορα έγγραφα άκρως απόρρητα κατά τ' άλλα. Πόσοι και πόσοι τέτοιοι κύριοι, απ' τους οποίους δε θα το περίμενες ποτέ, δε στέκονται κατά καιρούς πλάι σε τούτο εδώ το παράθυρο, κοιτάζοντας με απόγνωση το δρόμο, ενώ ο δικηγόρος, καθισμένος στο γραφείο, μελετά τα έγγραφα για να τους δώσει μια χρήσιμη συμβουλή. Σε τέτοιες περιπτώσεις, διαπιστώνεις πόσο στα σοβαρά παίρνουν αυτοί οι κύριοι το λειτουργημά τους και πόσο απελπισμένοι νιώθουν όταν συναντούν στο δρόμο τους ανυπέρβλητα εμπόδια. Θα ήταν άδικο να πεις ότι δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Η ιεραρχική κλίμακα του δικαστηρίου δεν τελειώνει πουθενά. Η κορυφή της είναι αθέατη ακόμα και στους μυημένους. Η διαδικασία στην αίθουσα του δικαστηρίου μένει απρόσιτη για τους κατώτερους υπαλλήλους. Δεν έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ως το τέλος την εξέλιξη μιας δίκης με την οποία έχουν ασχοληθεί πολύ καιρό. Συχνά καταπιάνονται με μια υπόθεση, που εμπίπτει κατ' αρχήν στις αρμοδιότητές τους, χωρίς να ξέρουν ούτε από πού έρχεται ούτε προς τα πού πάει όταν φεύγει απ' τα χέρια τους. Ξεκομμένοι από τα διάφορα στάδια της δίκης, αγνοώντας την τελική απόφαση και το σκεπτικό που τη στηρίξε, στερούνται μιας συνολικής εικόνας. Ασχολούνται μόνο μ' εκείνο το μέρος της δίκης που έχει ορίσει ο

νόμος γι' αυτούς, ενώ για την παραπέρα πορεία, για το αποτέλεσμα της εργασίας τους δηλαδή, ξέρουν συνήθως λιγότερα απ' το συνήγορο, που διατηρεί κατά κανόνα στενή επαφή με τον κατηγορούμενο ως το τέλος της δίκης και επομένως μπορεί να τους φανεί ιδιαίτερα χρήσιμος. Μετά απ' όλ' αυτά, ο Κ. δε θα πρέπει ν' απορεί καθόλου για τη νευρική κατάσταση των υπαλλήλων, που μερικές φορές βρίσκει διέξοδο –λίγο πολύ όλοι το 'χουν ζήσει αυτό– στην προσβλητική μεταχείριση των κατηγορουμένων. Όλοι οι δικαστικοί υπάλληλοι βρίσκονται σε μόνιμη κατάσταση εκνευρισμού, ακόμη κι όταν φαίνονται ήρεμοι. Οι πρώτοι που την πληρώνουν είναι οι μικροδικηγόροι. Κυκλοφορεί μια ιστορία σχετικά, που δεν πρέπει ν' απέχει πολύ απ' την αλήθεια. Ένας ηλικιωμένος υπάλληλος, άνθρωπος με ευγενικό και ήρεμο χαρακτήρα, είχε αναλάβει μια δύσκολη υπόθεση, που παρουσίαζε ιδιαίτερες περιπλοκές εξαιτίας των υπομνημάτων του δικηγόρου, και τη μελετούσε ένα ολόκληρο μερόνυχτο χωρίς ανάπαυλα –αυτού του είδους οι υπάλληλοι είναι τρομερά αφοσιωμένοι στα επαγγελματικά τους καθήκοντα. Την επομένη το πρωί, μετά από ένα εικοσιτετράωρο κοπιαστικής και ελάχιστα αποδοτικής εργασίας, πήγε και κρύφτηκε πίσω απ' την πόρτα της εισόδου. Όποιος δικηγόρος έκανε να μπει μέσα, έτρωγε μια γερή σπρωξιά και κουτρουβαλούσε ως κάτω τις σκάλες. Οι δικηγόροι μαζεύτηκαν στο κεφαλόσκαλο, ψάχνοντας να βρουν τρόπο ν' αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Αφού δεν είχαν δικαίωμα εισόδου στις γραμματείες, νομικά δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Επιπλέον, δεν τους συνέφερε καθόλου να έρχονται σε προστριβές με τους υπαλλήλους. Απ' την άλλη όμως, ήταν πολύ σημαντικό να μπουν. Κάθε ώρα που περνούσαν εκτός δικαστηρίου τη θεωρούσαν τελείως χαμένη. Τελικά, συμφώνησαν όλοι πως η μόνη λύση ήταν να επιμείνουν, ώσπου ο γερο-υπάλληλος να κουραστεί και να σταματήσει. Ο ένας δικηγόρος μετά τον άλλον ανέβαινε τη σκάλα, πρόβαλλε τη μεγαλύτερη δυνατή αντίσταση, παθητική βέβαια πάντα, ώσπου γκρεμιζόταν κάτω, όπου τον περιμάζευαν οι συνάδελφοί του. Αυτό κράτησε περίπου μια ώρα. Έπειτα ο ηλικιωμένος κύριος, αρκετά κουρασμένος ήδη απ' τη νυχτερινή εργασία, γύρισε εξαντλημένος στο γραφείο του. Οι δικηγόροι στην αρχή αμφέβαλαν αν πράγματι έφυγε κι έστειλαν κάποιον για να το εξακριβώσει. Αφού βεβαι-

ώθηκαν, πέρασαν όλοι μέσα δίχως ν' αποτολήσουν την παραμικρή διαμαρτυρία. Κανένας δικηγόρος –παρά την αθλιότητα της κατάστασης– δε διανοήθηκε ποτέ ν' αγωνιστεί για τη βελτίωση του δικαστικού συστήματος, ενώ –κι αυτό είναι πολύ χαρακτηριστικό– σχεδόν όλοι οι κατηγορούμενοι, ακόμα και οι πιο απλοϊκοί, αρχίζουν να σκέφτονται απ' την πρώτη κιόλας στιγμή της δίκης τους διάφορες μεταρρυθμίσεις, σπαταλώντας έτσι άσκοπα χρόνο και δυνάμεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν πολύ πιο ωφέλιμα. Η κοινή λογική επιβάλλει το συμβιβασμό. Οι οποιεσδήποτε μικροβελτιώσεις –που θα 'ταν βέβαια καθαρός παραλογισμός– αφορούν μελλοντικές περιπτώσεις, ενώ βλέπουν ανεπανόρθωτα τη συγκεκριμένη υπόθεση, γιατί τραβούν την προσοχή των υπαλλήλων, που είναι πάντα εκδικητικοί. Όσο λιγότερο προσελκύεις την προσοχή τους, τόσο το καλύτερο! Να συμπεριφέρεσαι σαν να μην υπάρχει καθόλου, κι ας μην ταιριάζει καθόλου στο χαρακτήρα σου! Αυτός ο μεγάλος δικαστικός οργανισμός βρίσκεται μόνιμως σε μια κατάσταση λεπτής ισορροπίας. Όταν κάποιος παίρνει την πρωτοβουλία να κάνει και την παραμικρότερη αλλαγή, το μόνο που καταφέρνει είναι να ταρακουνήσει το έδαφος κάτω απ' τα δικά του τα πόδια με κίνδυνο να γκρεμιστεί ο ίδιος, ενώ ο μεγάλος οργανισμός ξεπερνά εύκολα την ενόχληση, δημιουργώντας σ' ένα άλλο σημείο κάποιο αντιστάθμισμα, για να παραμείνει εντέλει αμετάβλητος. Ίσως μάλιστα γίνεται ακόμη πιο απρόσιτος, πιο προσεχτικός, αυστηρός και επίβουλος. Το καλύτερο είναι να αφεθεί ο δικηγόρος να κάνει απερίσπαστος τη δουλειά του. Οι επικρίσεις δεν ωφελούν, κυρίως όταν δεν είναι κανείς σε θέση να τις αιτιολογήσει επαρκώς. Επ' ευκαιρία, πρέπει εδώ να λεχθεί ότι ο Κ. έκανε ανυπολόγιστο κακό στην υπόθεσή του με τη στάση που κράτησε απέναντι στον κύριο Γενικό. Αυτός ο ισχυρός άνθρωπος πρέπει να διαγραφεί πλέον απ' τον κατάλογο όσων θα μπορούσαν να συνδράμουν. Δε θέλει ν' ακούσει λέξη για τη δίκη του Κ. Σε μερικά πράγματα οι υπάλληλοι κάνουν σαν παιδιά. Η πιο αθώα παρεξήγηση –δυστυχώς στην περίπτωση του Κ. πρόκειται αναμφισβήτητα για κάτι παραπάνω– είναι ικανή να τους πληγώσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να πάψουν να μιλούν σ' έναν καλό φίλο, να του γυρίζουν την πλάτη όταν τον συναντούν και να του κηρύξουν έναν αμείλικτο πόλεμο. Τίποτα δεν αποκλεί-

ει όμως να έρθει μια στιγμή που, εντελώς αναπάντεχα και χωρίς κανέναν ιδιαίτερο λόγο, αλλάζουν διάθεση. Με αφορμή ένα μικρό αστείο, που βρίσκεις το θάρρος να ξεστομίσεις μόνο και μόνο γιατί όλα σου φαίνονται πια μάταια, συμφιλιώνονται πάλι μαζί σου. Είναι ταυτόχρονα δύσκολο κι εύκολο να τους φέρεις με τα νερά σου, γιατί δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες συμπεριφοράς απέναντί τους. Ναι, είναι τόσο περίπλοκα τα πράγματα, που μερικές φορές αναρωτιέσαι αν φτάνει μια ολόκληρη ζωή για να κατανοηθούν οι τρόποι με τους οποίους σταδιοδρομείς επιτυχώς σ' αυτό το επάγγελμα. Υπάρχουν φυσικά και οι άσχημες στιγμές –όπως σ' όλους τους ανθρώπους– όταν έχεις την αίσθηση πως τόσον καιρό δεν κατάφερες απολύτως τίποτα, πως οι μόνες δίκες με αίσιο τέλος ήταν εκείνες που απ' την αρχή είχαν τις καλύτερες προοπτικές, πράγμα που θα γινόταν ούτως ή άλλως, δίχως τη δική σου βοήθεια, ενώ όλες τις άλλες τις έχασες παρ' όλα τα τρεξίματα και τους κόπους, παρ' όλες τις φαινομενικές μικροεπιτυχίες που σε είχαν γεμίσει χαρά και αισιοδοξία. Σε τέτοιες στιγμές, όλα μοιάζουν αβέβαια. Καταντάς να περηφανεύεσαι, ότι χάρη στη δική σου παρέμβαση, ορισμένες δίκες με τις καλύτερες προοπτικές κατέληξαν σε αδιέξοδο. Δεν υπάρχει τίποτε να σε στηρίξει. Σ' αυτές τις παροδικές κρίσεις –γιατί δεν πρόκειται, φυσικά, παρά για σύντομες στιγμές κακής διάθεσης– είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένος ένας δικηγόρος, όταν του παίρνουν ξαφνικά απ' τα χέρια μια υπόθεση που έχει ασχοληθεί μαζί της γι' αρκετό καιρό με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Είναι το χειρότερο πράγμα που μπορεί να του συμβεί. Και δεν του αφαιρείται, βέβαια, η υπόθεση επειδή το θέλει ο κατηγορούμενος, αυτό δε συμβαίνει ποτέ. Απαξ κι ο κατηγορούμενος προσλάβει ένα συγκεκριμένο δικηγόρο, πρέπει να τον κρατήσει κοντά του ως το τέλος, ό,τι κι αν συμβεί. Από τη στιγμή που ζητάει βοήθεια, σημαίνει πως δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνος του. Αυτό, λοιπόν, δε συμβαίνει ποτέ. Απλώς, η δίκη παίρνει μερικές φορές τέτοια τροπή, που ο δικηγόρος βρίσκεται μονομιάς έξω απ' το παιχνίδι. Με μια κίνηση του στερούν τη δίκη, τον κατηγορούμενο, τα πάντα. Και οι καλύτερες σχέσεις με τους υπαλλήλους δεν ωφελούν σε τίποτα πλέον, γιατί κι αυτοί βρίσκονται σε απόλυτο σκοτάδι. Η δίκη έχει περάσει σ' εκείνο το στάδιο, όπου δεν επιτρέπεται να χορηγηθεί άλλη βοήθεια στον

κατηγορούμενο. Τη χειρίζονται τώρα δικαστήρια αθέατα, όπου ακόμη κι ο κατηγορούμενος δεν είναι προσιτός στο συνήγορο. Γυρνάς σπίτι μια μέρα και βρίσκεις τα δεκάδες υπομνήματα, που είχες συντάξει γεμάτος ζήλο κι ελπίδα, να σε περιμένουν πάνω στο γραφείο. Σ' τα έχουν γυρίσει όλα πίσω, δεν επιτρέπεται ν' ακολουθήσουν το φάκελο της δίκης στο καινούριο στάδιο, δεν αξίζουν πια ούτε σαν κουρελόχαρτα. Ωστόσο, θα ήταν τελείως αβασίμο να υποστηρίξει κανείς πως τα πάντα έχουν χαθεί. Το βέβαιο είναι πως δεν ξέρεις πια τίποτε για τη δίκη κι ούτε πρόκειται να μάθεις στο μέλλον. Κατά καλή τύχη, τέτοιες περιπτώσεις είναι η εξαίρεση. Αν υποθέσουμε πως η δίκη του Κ. ανήκει σ' αυτή την κατηγορία, έχει να διανύσει πολύ δρόμο για να φτάσει στο τελικό στάδιο. Ώς τότε, υπάρχουν ένα σωρό πράγματα να κάνει ένας δικηγόρος. Ο Κ. μπορεί να είναι ήσυχος πως καμιά ευκαιρία δε θα περάσει ανεκμετάλλευτη. Το πρώτο υπόμνημα δεν είχε κατατεθεί ακόμα, όπως του προανέφερε. Δεν υπάρχει λόγος βιασύνης. Πολύ πιο σημαντικές είναι οι προκαταρκτικές διαβουλεύσεις με τους αρμόδιους υπαλλήλους, που έχουν κιόλας γίνει, ομολογουμένως όχι όλες με την ίδια επιτυχία. Τις διάφορες λεπτομέρειες καλύτερα να μην τις γνωρίζει προς το παρόν ο Κ. Θα τον επηρέαζαν άσχημα, γεμίζοντάς τον με υπερβολικές ελπίδες ή αβάσιμους φόβους. Μερικοί υπάλληλοι είχαν εκφραστεί με τα ευνοϊκότερα λόγια, δείχνοντας μεγάλη προθυμία να βοηθήσουν, ενώ άλλοι ήταν πιο διστακτικοί, χωρίς ωστόσο ν' αρνηθούν κάθε βοήθεια. Συνολικά, το αποτέλεσμα ήταν πολύ ικανοποιητικό, μόνο που δεν έπρεπε να βιαστεί κανείς να καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα. Όλες αυτές οι προκαταρκτικές συζητήσεις αρχίζουν πάντα με παρόμοιο τρόπο, και μόνο η παραπέρα εξέλιξη αποδεικνύει την πραγματική τους αξία. Πάντως, τίποτα δεν έχει χαθεί ακόμη, κι αν τυχόν καταφέρουν να κερδίσουν την εύνοια του Αρχιγραμματέα, παρά τα όσα είχαν προηγηθεί –είχε προβεί ήδη σε διάφορες ενέργειες για το σκοπό αυτό– τότε, όπως λένε και οι χειρουργοί, το τραύμα είναι καθαρό και οι προοπτικές ευνοϊκές.

Ο δικηγόρος ήταν αστείρευτος σε τέτοια λογύδρια. Κάθε φορά που καλούσε τον Κ., είχε έτοιμο κι από ένα. Πάντα ανέφερε κάποιες προσόδους, για το είδος όμως αυτών των προσόδων δεν μπορούσε να μιλήσει. Μονίμως επεξεργαζόταν το πρώτο υπόμνημα,

που δεν τέλειωνε ποτέ, πράγμα που στην επόμενη επίσκεψη παρουσιαζόταν ως μεγάλο πλεονέκτημα, με το επιχείρημα ότι τον τελευταίο καιρό και τελείως απρόβλεπτα το έδαφος δεν ήταν καθόλου κατάλληλο για υποβολή υπομνημάτων. Αν ο Κ., απαυδισμένος απ' την πολυλογία του δικηγόρου, τύχαινε να παρατηρήσει καμιά φορά ότι η υπόθεση προχωρούσε πολύ αργά, λάβαινε αμέσως την απάντηση ότι η υπόθεση δεν προχωρούσε καθόλου αργά και θα 'χε προχωρήσει πολύ περισσότερο αν ο Κ. είχε απευθυνθεί εγκαίρως στο δικηγόρο. Δυστυχώς, δεν το είχε κάνει, κι εκτός απ' τη χρονική καθυστέρηση, η παράλειψή του θα είχε κι άλλες δυσμενείς επιπτώσεις.

Το μοναδικό ευχάριστο διάλειμμα σ' αυτές τις επισκέψεις ήταν η Λένι, που τα κανόνιζε πάντα ώστε να φέρνει το τσάι στο δικηγόρο την ώρα που βρισκόταν εκεί ο Κ. Έστεκε πίσω απ' την καρέκλα του, κάνοντας πως κοιτάζει το δικηγόρο. Ο γέρος έσκυβε πάνω απ' το δίσκο, σεβρίζε το τσάι και το ρουφούσε με φανερή ευχαρίστηση, ενώ η Λένι άφηνε τον Κ. να της πιάνει κρυφά το χέρι. Κατά τ' άλλα, επικρατούσε απόλυτη ησυχία. Ο δικηγόρος έπινε το τσάι του, ο Κ. έσφιγγε το χέρι της Λένι, εκείνη χάιδευε πού και πού παράτολμα τα μαλλιά του Κ. «Ακόμα εδώ είσαι;» ρωτούσε ο δικηγόρος μόλις άδειαζε το φλιτζάνι. «Περιμένω να σηκώσω το δίσκο» απαντούσε η Λένι, σφίγγοντας για τελευταία φορά το χέρι του Κ., καθώς ο δικηγόρος σκούπιζε το στόμα κι άρχιζε πάλι με ανανεωμένες δυνάμεις να ρητορεύει.

Ο Κ. δεν ήξερε αν ο δικηγόρος επιδίωκε με όλ' αυτά να τον ενθαρρύνει ή να τον βυθίσει σε απόγνωση. Ένωθε ότι η υπόθεσή του δε βρισκόταν σε καλά χέρια. Μπορεί όλα όσα έλεγε ο δικηγόρος να ανταποκρίνονταν στην αλήθεια, αν και ήταν ολοφάνερο πως τόνιζε τη σπουδαιότητα της δίκης του Κ. –ίσως ήταν η πρώτη φορά που αναλάμβανε παρόμοια υπόθεση– για να εκθειάσει το δικό του ρόλο. Επίσης, οι περίφημες σχέσεις του με τους υπαλλήλους, που δεν έπαυε στιγμή να επικαλείται, έβαζαν σε σκέψεις τον Κ. Ποιος τον βεβαίωνε πως αυτές οι γνωριμίες θα απέβαιναν τελικά προς όφελος της υπόθεσής του; Ο ίδιος ο δικηγόρος υπογράμιζε πάντα ότι οι εν λόγω υπάλληλοι ανήκαν στο κατώτερο προσωπικό, επρόκειτο λοιπόν για υπαλλήλους εξαρτημένους, και η τροπή μιας υπόθεσης είχε ενδεχομένως άμεση σχέση με την ε-

ξέλιξη της καριέρας τους. Μήπως σε τελευταία ανάλυση χρησιμοποιούσαν το δικηγόρο για να οδηγήσουν την υπόθεση σ' ένα δρόμο επιζήμιο για τον κατηγορούμενο; Μπορεί να μην το έκαναν αυτό σ' όλες τις δίκες. Ναι, ήταν μάλλον απίθανο. Πρέπει να υπήρχαν και δίκες όπου τα κανόνιζαν να έχει μερικές επιτυχίες ο δικηγόρος, ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες του, επειδή ούτε τους ίδιους τους συνέφερε να βγάλει κακό όνομα. Αν όλ' αυτά ήταν αληθινά, σε ποια απ' τις δυο κατηγορίες ανήκε η δίκη του Κ.; Μια δίκη που, κατά τους ισχυρισμούς του δικηγόρου, ήταν πολύ δύσκολη και κατά συνέπεια ιδιαίτερος σημαντική, κι απ' την πρώτη στιγμή προκάλεσε το ενδιαφέρον του δικαστηρίου. Δε χρειαζόταν πολλή σκέψη για να καταλάβεις τον τρόπο που ενεργούσαν. Ήταν χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν είχαν δεχτεί το πρώτο υπόμνημα, μολονότι η δίκη μετρούσε ήδη μερικούς μήνες, κι ότι όλα βρίσκονταν ακόμα στην αρχή, σύμφωνα με την ομολογία του δικηγόρου. Ήταν μια πρακτική που επιδίωκε ν' αποκοιμίσει τον κατηγορούμενο, να τον αφήσει δίχως ερείσματα, προετοιμάζοντας έτσι τον αιφνιδιασμό του, με την απροσδόκητη ανακοίνωση της απόφασης ή τη γνωστοποίηση πως η ανάκριση έχει τελειώσει εις βάρος του και η υπόθεση προωθείται ανεπιστρεπті στα ανώτατα κλιμάκια.

Ήταν απόλύτως αναγκαίο να αναλάβει προσωπική δράση. Ιδίως όταν ένιωθε κουρασμένος, όπως εκείνο το χειμωνιάτικο πρωινό, μ' όλ' αυτά να κλωθογυρίζουν ακατάστατα στο μυαλό του, η σκέψη πως έπρεπε να πάρει ο ίδιος την κατάσταση στα χέρια του γινόταν επιτακτική. Η περιφρονητική στάση που κρατούσε αρχικά απέναντι στη δίκη ανήκε οριστικά στο παρελθόν. Αν ήταν μόνος στον κόσμο, θα ήταν εύκολο να την αψηφήσει μ' ένα κοροϊδευτικό χαμόγελο, αν και δε θα χρειαζόταν ούτε αυτό, γιατί τότε σίγουρα δε θα τον περνούσαν από καμιά δίκη. Τώρα όμως που ο θεός τον είχε σύρει στο δικηγόρο, είχε μπει στη μέση και ο παράγοντας οικογένεια. Η κοινωνική θέση του δεν ήταν πια ανεξάρτητη απ' την πορεία της δίκης. Ο ίδιος, απερίσκεπτα και μ' ένα ανεξήγητο αίσθημα ευχαρίστησης, είχε μιλήσει γι' αυτήν σ' ορισμένους γνωστούς, μερικοί άλλοι το είχαν μάθει από άγνωστες πηγές, η σχέση του με τη δεσποινίδα Μπύρστνερ έμοιαζε να ταλαντεύεται ανάλογα με την πορεία της –με δυο λόγια, δεν ήταν

πια στο χέρι του να διαπραγματευτεί τους όρους του παιχνιδιού ή να αρνηθεί να το παίξει· είχε μπλέξει για τα καλά κι έπρεπε να αμυνθεί. Και η κούραση που ένιωθε, δεν ήταν ασφαλώς ο καλύτερος σύμμαχος.

Ωστόσο, προς το παρόν δεν υπήρχε λόγος για υπερβολική ανησυχία. Βασισμένος αποκλειστικά στις ικανότητές του, είχε καταφέρει σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα να φτάσει ψηλά στην ιεραρχία της τράπεζας και να διατηρήσει τη θέση του εκεί, έχοντας κερδίσει τη γενική αναγνώριση. Έφτανε να χρησιμοποιήσει τις ίδιες ικανότητες για τη δίκη κι όλα θα τελείωναν με τον καλύτερο τρόπο. Το πρώτο που έπρεπε να κάνει, αν ήθελε να πετύχει κάτι, ήταν να διώξει απ' το μυαλό του κάθε ιδέα ενοχής. Δεν υπήρχε θέμα ενοχής. Η δίκη δεν ήταν παρά μια μεγάλη εμπορική συναλλαγή, όπως τόσες άλλες που είχε διαπραγματευτεί, με μοναδικό γνώμονα τα συμφέροντα της τράπεζας. Όπως κάθε άλλη δουλειά, είχε κι αυτή τους κινδύνους της. Ήταν απαραίτητο λοιπόν να κρατήσει τη σκέψη του μακριά από κάθε ιδέα περί ενοχής, ενεργώντας με αποκλειστικό κριτήριο το συμφέρον του. Κάτω απ' το ίδιο πρίσμα, επιβαλλόταν επίσης να πάρει την υπόθεση απ' τα χέρια του δικηγόρου το ταχύτερο δυνατό, το ίδιο βράδυ κιόλας. Αυτό βέβαια, σύμφωνα με τα λόγια του δόκτορος Χουλντ, ήταν κάτι ανήκουστο και ίσως πολύ προσβλητικό, αλλά ήταν ανυπόφορο στον Κ. η υποψία πως οι προσπάθειές του έβρισκαν εμπόδια που ίσως δημιουργούσε ο ίδιος ο δικηγόρος του. Απ' τη στιγμή όμως που τον έδιωχνε, έπρεπε να υποβάλει αμέσως το υπόμνημα και ν' αρχίσει να ασκεί πίεση στους υπαλλήλους, καθημερινά σχεδόν, για να δώσουν την απαιτούμενη προσοχή. Δεν αρκούσε, φυσικά, να κάθεται με τους άλλους κατηγορούμενους στο διάδρομο, βάζοντας το καπέλο κάτω απ' τον πάγκο. Έπρεπε ο ίδιος, ή κάποια απ' τις γυναίκες ή ένας άλλος απεσταλμένος του να επισκέπτεται κάθε μέρα τα γραφεία των υπαλλήλων και να τους τσιγκλάει αδιάκοπα, ώπου να στρωθούν και να μελετήσουν το υπόμνημά του, αντί να στέκονται με τις ώρες δίπλα στο καφασωτό χαζεύοντας το διάδρομο. Δεν επιτρεπόταν καμιά ολιγωρία. Χρειάζόταν άψογη οργάνωση και διαρκής επαγρύπνηση. Ήταν καιρός πια, να αντιμετωπίσει το δικαστήριο έναν κατηγορούμενο, που ήξερε να υπερασπίζεται το δικό του.

Όμως, παρά την πεποίθηση ότι μπορούσε ν' ανταποκριθεί ικανοποιητικά σ' όλα τα παραπάνω καθήκοντα, ένιωθε πως η σύνταξη του υπομνήματος παρουσίαζε ανυπέρβλητες δυσκολίες. Πριν μια βδομάδα ακόμη, η σκέψη πως ίσως κάποτε αναγκαζόταν να συντάξει ένα υπόμνημα τον έκανε να ντρέπεται. Δεν του είχαν περάσει καθόλου απ' το μυαλό οι δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος. Θυμήθηκε ένα άλλο πρωινό που, μολονότι πνιγόταν στη δουλειά, παραμέρισε ξαφνικά τα έγγραφα από μπροστά του, και πήρε χαρτί και μολύβι θέλοντας να καταστρώσει το προσχέδιο ενός υπομνήματος, με σκοπό ίσως να το δώσει αργότερα στο δικηγόρο για να τον αναγκάσει να επισπεύσει τις ενέργειές του. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή όμως, άνοιξε η πόρτα της διεύθυνσης και μπήκε μέσα ο Υποδιευθυντής ξεκαρδισμένος στα γέλια. Ο Κ. ένωσε πολύ άσχημα, αν και φυσικά ο Υποδιευθυντής δε γελούσε με το υπόμνημα, για το οποίο δεν ήξερε τίποτα, αλλά με κάποια αστεία ιστορία σχετική με το χρηματιστήριο που μόλις είχε ακούσει. Ένα αστείο που, για να το καταλάβεις, χρειάζονται τη βοήθεια ενός σκίτσου, κι ο Υποδιευθυντής έσκυψε αμέσως πάνω απ' το γραφείο του Κ., πήρε το μολύβι μέσ' απ' τα χέρια του και σχεδίασε το σκίτσο στο χαρτί που ο Κ. προόριζε για το υπόμνημά του.

Σήμερα ο Κ. αντιμετώπιζε το θέμα χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Η αίτηση έπρεπε να γίνει. Αν δεν έβρισκε το χρόνο στο γραφείο, όπως ήταν και το πιθανότερο, τότε θα την έγραφε νύχτα στο σπίτι. Κι αν δεν έφταναν οι νύχτες, τότε θα ζητούσε άδεια. Έπρεπε τέλος πάντων να κάνει οτιδήποτε χρειαζόταν για να την τελειώσει, γιατί δεν υπήρχε πιο ανόητο πράγμα απ' το να αφήνεις μια δουλειά στη μέση. Οπωσδήποτε η σύνταξη του υπομνήματος απαιτούσε τεράστια υπομονή. Ένας άνθρωπος με αδύναμα νεύρα θα παρasyρόταν εύκολα απ' την ιδέα ότι είναι μαθηματικά αδύνατον να το τελειώσει ποτέ, κι αυτό όχι από νωθρότητα ή υστεροβουλία όπως στην περίπτωση του δικηγόρου, αλλά επειδή η άγνοια της κατηγορίας, μαζί μ' όλες τις πιθανές προεκτάσεις της, σε ανάγκασαν να ανακαλέσεις στη μνήμη όλη σου τη ζωή, να εκθέσεις και να εξετάσεις απ' όλες τις πλευρές ως και τα πιο ασήμαντα γεγονότα και τις πράξεις σου. Τι άχαρο και θλιβερό καθήκον! Θα ήταν ίσως ό,τι έπρεπε, για να γεμίζει τις ατέλειωτες μέρες του ένα αργόσχολο γερόντιο, που βγήκε στη σύνταξη. Αλλά τώρα, τώρα

που ο Κ. έπρεπε να χρησιμοποιεί όλες τις δυνάμεις του μυαλού του για τη δουλειά, τώρα που δεν υπήρχε λεπτό για χάσιμο –επειδή τραβούσε ολοταχώς προς τα ανώτατα αξιώματα και ο Υποδιευθυντής είχε αρχίσει ήδη να τον νιώθει σαν απειλή– τώρα που μόλις προλάβαινε να χαρεί σαν νέος τα σύντομα απογεύματα και τα βράδια που του απόμεναν, βγήκε στη μέση αυτό το σκληρό καθήκον, να συντάξει ένα υπόμνημα! Να όμως που άρχισε πάλι να οικτρίζει τον εαυτό του. Σχεδόν ασυναίσθητα, θέλοντας μάλλον να ξεφύγει απ' αυτές τις σκέψεις, άπλωσε το δάχτυλο στο κουμπί του ηλεκτρικού κουδουνιού που χτυπούσε στον προθάλαμο. Καθώς το πατούσε, κοίταξε το ρολόι. Ήταν κιόλας έντεκα. Είχε χάσει δυο ολόκληρες πολύτιμες ώρες σε ονειροπολήσεις, και φυσικά, ένιωθε ακόμη πιο κουρασμένος από πριν. Ωστόσο, κάτι είχε ωφεληθεί. Είχε πάρει ορισμένες αποφάσεις, αρκετά σημαντικές ίσως. Ανάμεσα στην αλληλογραφία που του έφεραν οι κλητήρες, υπήρχαν και τα επισκεπτήρια δύο κυρίων που ο Κ. τους είχε ήδη αφήσει να περιμένουν πολλή ώρα. Ήταν απ' τους καλύτερους πελάτες της τράπεζας, από εκείνους που δεν αφήνεις ποτέ να περιμένουν. Ήταν ανάγκη να έρθουν σε τόσο ακατάλληλη στιγμή; «Μα τι έπαθε ο κύριος Κ.», τους φαντάστηκε να ρωτούν με τη σειρά τους πίσω απ' την πόρτα. «Είναι πάντα τόσο ευσυνείδητος στη δουλειά του, και χαράμιζει τις πιο παραγωγικές ώρες της ημέρας σε προσωπικές του υποθέσεις;» Κουρασμένος απ' όσα είχαν προηγηθεί, ακόμη πιο κουρασμένος προκαταβολικά απ' όσα θα ακολουθούσαν, σηκώθηκε για να υποδεχτεί τον πρώτο απ' τους δυο πελάτες.

Ήταν ένας κοντούλης, εύθυμος εργοστασιάρχης, που ο Κ. γνώριζε καλά. Ζήτησε συγγνώμη που ενοχλούσε τον Κ. απ' τη σημαντική εργασία του, και ο Κ. ζήτησε απ' τη δική του πλευρά συγγνώμη που τον άφησε να περιμένει τόσο ώρα. Εκφράστηκε όμως με τόσο μηχανικό κι άχρωμο τρόπο και η συγγνώμη του ακούστηκε τόσο ψεύτικη, που σίγουρα ο βιομήχανος θα το είχε προσέξει, αν δεν ήταν εντελώς απορροφημένος απ' τις υποθέσεις του. Χωρίς άλλη καθυστέρηση, έβγαλε διάφορα χαρτιά με λογαριασμούς και λίστες απ' όλες τις τσέπες, τα άπλωσε μπροστά στον Κ., εξήγησε μερικά σημεία, διόρθωσε ένα μικρό αριθμητικό λάθος που πήρε το μάτι του παρά το γρήγορο ξεφύλλισμα, θύμισε στον Κ. μια ανάλο-

γη συμφωνία που είχαν κάνει πριν ένα χρόνο περίπου, ανέφερε επί τη ευκαιρία ότι αυτή τη φορά ενδιαφέρεται και μια άλλη τράπεζα που προσφέρει καλύτερους όρους, και τελικά σώπασε, περιμένοντας ν' ακούσει τη γνώμη του κυρίου Τμηματάρχη. Ο Κ. στην αρχή άκουγε με προσοχή τα λόγια του βιομήχανου. Η προοπτική μιας τόσο καλής δουλειάς του είχε κινήσει το ενδιαφέρον, δυστυχώς όμως μετά από λίγο ήταν αδύνατον να συγκεντρωθεί. Περιορίστηκε για κάμποσο ακόμη να γνέφει καταφατικά στα δυνατά επιφωνήματά του, ώσπου παραιτήθηκε κι απ' αυτό, απομένοντας να κοιτάζει απλώς το φαλακρό κεφάλι που έσκυβε πάνω στα χαρτιά, ενώ από μέσα του αναρωτιόταν πότε θα καταλάβαινε επιτέλους ο βιομήχανος ότι όλα όσα έλεγε πήγαιναν στο βρόντο. Όταν καμιά φορά σταμάτησε, ο Κ. πίστεψε για μια στιγμή ότι το έκανε για να του δώσει την ευκαιρία να ομολογήσει πως δεν μπορούσε να τον παρακολουθήσει. Βλέποντας όμως το ζωηρό βλέμμα του επιχειρηματία, που έμοιαζε έτοιμος ν' αντικρούσει όλες τις πιθανές αντιρρήσεις, κατάλαβε με λύπη του πως η κουβέντα έπρεπε να συνεχιστεί. Έσκυψε το κεφάλι, λες κι ένιωθε πάνω του το βάρος μιας αυστηρής προσταγής, κι άρχισε να πηγαινοφέρνει αργά το μολύβι του πάνω στα χαρτιά, σταματώντας το σε κάποιον αριθμό όπου στύλωνε ταυτόχρονα να μάτια. Ο βιομήχανος θεώρησε τη στάση του ως ένδειξη διαφωνίας, ίσως υπήρχε όντως ένα πρόβλημα με τους υπολογισμούς, αλλά οι αριθμοί ήταν δευτερεύον στοιχείο. Όπως και να 'χε, σκέπασε τα χαρτιά με τα χέρια, πλησίασε πολύ κοντά στον Κ. κι άρχισε να του εκθέτει το γενικό σχέδιο της συναλλαγής που πρότεινε. «Είναι δύσκολο» είπε ο Κ. σουφρώνοντας τα χείλη, και βυθίστηκε αποκαμωμένος στην πολυθρόνα, αφού τα χαρτιά που τον κρατούσαν τόσο ώρα τεντωμένο, ήταν τώρα κρυμμένα. Στη συνέχεια μάλιστα, όταν άνοιξε η πόρτα της διεύθυνσης, μόλις που κατάφερε να σηκώσει τα μάτια του για να δει τη φιγούρα του Υποδιευθυντή που διαγραφόταν αμυδρά, σαν πίσω από λεπτό τουλπάνι. Χωρίς να προβληματιστεί περισσότερο σχετικά, αρκέστηκε στη διαπίστωση πως τα άμεσα αποτελέσματα από την εμφάνιση του Υποδιευθυντή δεν ήταν καθόλου δυσάρεστα. Ο βιομήχανος τινάχτηκε απ' το κάθισμά του κι έσπευσε προς το μέρος του, ενώ ο Κ. ευχόταν να κάνει δέκα φορές πιο γρήγορα, επειδή φοβόταν μήπως ο Υποδιευθυντής

εξαφανιστεί το ίδιο ευγενικά όπως εμφανίστηκε. Άδικος φόβος. Οι κύριοι συναντήθηκαν, έσφιξαν τα χέρια και προχώρησαν μαζί προς το γραφείο του Κ. Ο βιομήχανος παραπονέθηκε πως οι προτάσεις του δε βρήκαν ανταπόκριση απ' τον κύριο Τμηματάρχη, κι έδειξε τον Κ. που, κάτω απ' το βλέμμα του Υποδιευθυντή, βιάστηκε να σκύψει πάλι στα χαρτιά του. Ύστερα, ενώ οι άλλοι ακουμπούσαν πάνω στο γραφείο, κι ο βιομήχανος προσπαθούσε να κερδίσει τη συγκατάθεση του Υποδιευθυντή, ο Κ. είχε την αίσθηση ότι πάνω απ' το κεφάλι του έσκυβαν δυο άνθρωποι τεραστίων διαστάσεων που διαπραγματεύονταν την ίδια του την τύχη. Χωρίς να σαλέψει το κεφάλι, έριξε αργά μια προσεχτική ματιά προς τα πάνω, πήρε στην τύχη ένα έγγραφο απ' το γραφείο, το έβαλε στην ανοιχτή παλάμη του Υποδιευθυντή κι έτεινε σιγά σιγά το χέρι προς τους κυρίους, ενώ ταυτόχρονα σηκωνόταν. Έδωσε το χαρτί χωρίς συγκεκριμένο σκοπό, σαν να προβάριζε τις κινήσεις του ό-ταν θα έφτανε η σημαντική στιγμή να παραδώσει την έγγραφη απολογία του που θα σήμαινε και την τελεσίδικη αθώωσή του. Ο Υποδιευθυντής, απορροφημένος απ' τη συζήτηση με τον εργοστασιάρχη, έριξε μια φευγαλέα ματιά στο χαρτί, χωρίς να μπει στον κόπο να το διαβάσει –οτιδήποτε φαινόταν σημαντικό στον Τμηματάρχη, ήταν γι' αυτόν ασήμαντο– το πήρε απ' το χέρι του Κ., και είπε: «Ευχαριστώ, με κατατόπισε ήδη ο κύριος βιομήχανος» και το ακούμπησε πάλι ατάραχος στο γραφείο. Ο Κ. τον λοξοκοίταξε χολωμένος. Ο Υποδιευθυντής όμως δεν πρόσεξε το βλέμμα του ή, κι αν το πρόσεξε, δεν το πήρε σίγουρα επί πόνου, επειδή κάθε τόσο έβαζε τα γέλια, έφερε σε αμνηχανία το βιομήχανο με μια ετοιμόλογη απάντηση, φρόντισε αμέσως μετά να τον βγάλει απ' τη δύσκολη θέση αντικρούοντας ο ίδιος το προηγούμενο επιχείρημά του, και τελικά τον προσκάλεσε στο γραφείο του για να κλείσουν την υπόθεση. «Συμφωνώ απολύτως» είπε στο βιομήχανο. «Η πρότασή σας είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Μόνο που χρειάζεται να τη μελετήσει κανείς με την ησυχία του, κι ασφαλώς ο κύριος Τμηματάρχης» –ακόμα και τώρα δεν απευθυνόταν στον Κ. αλλά στο βιομήχανο– «δε θα 'χε αντίρρηση να τον ξαλαφρώσουμε λίγο. Μοιάζει αρκετά φορτωμένος σήμερα, και υπάρχουν μερικοί πελάτες στον προθάλαμο που περιμένουν από ώρα να τους δεχτεί». Ο Κ. διέθετε ακόμα την απαραίτητη αυτοκυριαρχία για να

αποστρέψει το βλέμμα απ' τον Υποδιευθυντή και να χαμογελάσει ευγενικά, αλλά κάπως τυπικά, μονάχα στον βιομήχανο. Έπειτα έμεινε αμέτοχος, παρατηρώντας, με τα δυο χέρια στηριγμένα στο γραφείο και μια ελαφριά κλίση προς τα μπρος, σαν πωλητής πίσω απ' τον πάγκο του, τους άλλους δυο να μαζεύουν τα χαρτιά δίχως να σταματούν λεπτό την κουβέντα, ώσπου εξαφανίστηκαν στο γραφείο της διεύθυνσης. Στην πόρτα, ο βιομήχανος γύρισε για να του πει πως δεν τον αποχαιρετάει ακόμα, γιατί πριν φύγει, θα ήθελε να τον ενημερώσει για το αποτέλεσμα της συζήτησης με τον Υποδιευθυντή, αλλά και να του μεταφέρει μια ειδησούλα που ίσως τον ενδιέφερε.

Επιτέλους, ο Κ. έμεινε μόνος. Δεν είχε καμιά διάθεση να δεχτεί άλλον πελάτη, κι ένιωθε ένα αόριστο αίσθημα ευχαρίστησης στη σκέψη ότι αυτοί που περίμεναν απ' έξω νόμιζαν πως συζητάει ακόμα με το βιομήχανο, κι έτσι δεν υπήρχε περίπτωση να τον ενοχλήσει κανείς, ούτε καν ο κλητήρας. Πήγε στο παράθυρο, κάθισε στο περβάζι, κρατήθηκε με το ένα χέρι σφιχτά απ' το πόμολο κι άφησε το βλέμμα του να πλανηθεί κάτω, στην πλατεία. Το χιόνι εξακολουθούσε να πέφτει, ο ουρανός δεν είχε ξαστερώσει ακόμη.

Έμεινε για πολλή ώρα καθισμένος εκεί, δίχως να ξέρει ποια ήταν η πραγματική πηγή της ανησυχίας του. Μόνο κάπου κάπου γύριζε το βλέμμα, λίγο τρομαγμένος, προς την πόρτα του προθάλαμου, νομίζοντας πως άκουσε ένα θόρυβο. Καθώς όμως δεν έμπαινε κανείς, πήγαινε καθησυχασμένος στο νιπτήρα, έριχνε λίγο κρύο νερό στο πρόσωπό του και ξαναγύριζε στο παράθυρο με πιο καθαρό μυαλό. Η απόφαση να αναλάβει ο ίδιος την υπεράσπισή του, φαινόταν τώρα πιο βαρυσήμαντη απ' ό,τι στην αρχή. Όσο καιρό είχε μεταθέσει την ευθύνη της υπεράσπισής του στο δικηγόρο, ο ίδιος παρακολουθούσε την υπόθεση από μακριά, έχοντας τη δυνατότητα να πλησιάζει όποτε ήθελε, για να ρίξει μια ματιά και να αποσύρεται πάλι, μόλις άλλαζε γνώμη. Έτσι, το γεγονός ότι ήταν μπλεγμένος σε μια δίκη δεν είχε ουσιαστικές επιπτώσεις στην υπόλοιπη ζωή του. Τώρα όμως τα πράγματα άλλαζαν. Αν αναλάμβανε ο ίδιος την υπεράσπισή του, θα βρισκόταν στην απόλυτη διάθεση του δικαστηρίου, τουλάχιστον για ένα διάστημα. Αυτή η τακτική θα είχε βέβαια αργότερα σαν αποτέλεσμα την πανηγυρική απαλλαγή του, για να το πετύχει όμως αυτό, θα έπρεπε

να εκθέσει προσωρινά τον εαυτό του σε πολύ μεγαλύτερους κινδύνους απ' ό,τι πρωτύτερα. Πειστικότερο παράδειγμα η σημερινή συνάντηση με τον Υποδιευθυντή και το βιομήχανο. Αν η απλή απόφαση να αναλάβει ο ίδιος την υπεράσπισή του τον είχε κάνει να κάθεται απέναντί τους σαν παράλυτος, φαντάσου τι θα γινόταν αργότερα! Πόσο δύσκολες μέρες τον περίμεναν! Θα έβρισκε άραγε το δρόμο που οδηγούσε μέσα απ' όλα τα εμπόδια στο επιθυμητό τέλος; Μια προσεχτική υπεράσπιση –η μόνη που είχε νόημα, φυσικά– δε σήμαινε ταυτόχρονα ότι θα έπρεπε να παρατήρει όλες τις άλλες δραστηριότητές του; Ήταν όμως αυτό δυνατόν; Και πώς θα μπορούσε να ελέγχει την πορεία της υπόθεσης μέσα απ' το γραφείο μιας τράπεζας; Γιατί δεν ήταν μόνο το υπόμνημα, για το οποίο θα έφτανε ίσως μια μικρή άδεια –αν και ειδικά τώρα δεν τον συνέφερε να λείψει απ' τη δουλειά– αλλά μια ολόκληρη δίκη, που κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τη διάρκειά της. Σε τι είδους εμπόδια σκόνταφτε ξαφνικά η σταδιοδρομία του!

Και τώρα, υποτίθεται πως έπρεπε να δουλέψει; Κοίταξε το γραφείο του. Να δεχτεί πελάτες και να μιλήσει για εμπορικές συναλλαγές, τη στιγμή που η δίκη του βρισκόταν σε εξέλιξη, τη στιγμή που οι δικαστικοί υπάλληλοι κάθονταν στη σοφίτα τους σκυμμένοι πάνω απ' τη δικογραφία του, εκείνος ήταν υποχρεωμένος να ασχολείται με τις υποθέσεις της τράπεζας; Αυτό ήταν μαρτύριο, τιμωρία που αποτελούσε, με την έγκριση του δικαστηρίου, αναπόσπαστο μέρος της δίκης. Κανείς στην τράπεζα δε θα λάβαινε υπόψη του την ιδιαίτερη κατάσταση που περνούσε όταν θα έκριναν την απόδοσή του στη δουλειά. Ούτε ένας, σε καμιά περίπτωση.* Είχε διαδοθεί φυσικά ότι περνούσε από δίκη, αν και δεν ήταν ξεκάθαρο ποιος και τι ήξερε. Ευτυχώς, δεν πρέπει να είχε φτάσει στα αυτιά του Υποδιευθυντή, που δε φημιζόταν και τόσο για τα συναδελφικά ή φιλόφιλωπα αισθήματά του και δε θα το άφηνε να περάσει ανεκμετάλλευτο. Κι ο Διευθυντής; Δε χωρούσε αμφιβολία πως συμπαθούσε τον Κ, κι αν άκουγε για τη δίκη, θα είχε όλη την καλή διάθεση να τον απαλλάξει, στο μέτρο του δυνατού, από ένα μέρος των καθηκόντων του. Σίγουρα όμως οι καλές του προθέσεις θα έμεναν χωρίς αποτέλεσμα, επειδή τώρα η επιρροή του Κ. είχε αρχίσει να εξασθενεί, και επηρεαζόταν περισσό-

τερο απ' τον Υποδιευθυντή, που επιπλέον εκμεταλλευόταν με τον καλύτερο τρόπο την επιδείνωση της υγείας του Διευθυντή για να ισχυροποιήσει κι άλλο τη θέση του. Σε τι μπορούσε λοιπόν να ελπίζει ο Κ.; Ίσως όλες αυτές οι σκέψεις υπονόμειναν τη διάθεσή του ν' αγωνιστεί, αλλά ήταν απαραίτητο να μην τρέφει αυταπάτες και να έχει ξεκάθαρη αντίληψη της κατάστασης.

Χωρίς ιδιαίτερο λόγο, απλώς για να μην καθίσει ακόμη στο γραφείο του, άνοιξε το παράθυρο. Δεν άνοιγε εύκολα κι αναγκάστηκε να γυρίσει το πόμολο και με τα δυο χέρια. Ομίχλη ανάκατη με καπνό μπήκε στο δωμάτιο, και μια ελαφριά μυρωδιά καμένου ξύλου απλώθηκε ολόγυρα. Σπρωγμένες απ' τον αέρα τρύπωσαν και μερικές νιφάδες χιονιού. «Απαίσιο φθινόπωρο φέτος» ακούστηκε πίσω απ' την πλάτη του Κ. η φωνή του βιομήχανου, που είχε μπει απαρατήρητος απ' το γραφείο του Υποδιευθυντή. Ο Κ. κούνησε το κεφάλι καταφατικά και κοίταξε ανήσυχος το χαρτοφύλακα του εργοστασιάρχη, απ' όπου σίγουρα θα έβγαζε πάλι διάφορα χαρτιά για να του ανακοινώσει τα αποτελέσματα των διαπραγματεύσεων. Εκείνος όμως έπιασε το βλέμμα του Κ., χτύπησε την τσάντα χωρίς να την ανοίξει και είπε: «Φαντάζομαι πως θα θέλετε να μάθετε πού καταλήξαμε. Ε λοιπόν, κάτι μικρολεπτομέρειες ακόμη και προχωράμε στο συμβόλαιο. Πολύ συμπαθητικός άνθρωπος ο Υποδιευθυντής σας, μόνο που πρέπει να 'χεις τα μάτια σου δεκατέσσερα μαζί του». Και γέλασε, σκουντώντας ελαφρά τον Κ. στο μπράτσο για να τον κάνει να γελάσει κι αυτός. Ο Κ. όμως δεν είχε διάθεση για αστεία. Η καχυποψία του βρήκε τώρα τροφή απ' το γεγονός, ότι ο βιομήχανος δεν του έδειξε τα σχετικά έγγραφα. «Μήπως σας πειράζει ο καιρός;» ρώτησε ο βιομήχανος. «Φαίνεται πολύ κακόκεφος σήμερα». «Ναι» απάντησε ο Κ, φέρνοντας το χέρι στους κροτάφους, «πονοκέφαλος, οικογενειακά προβλήματα». «Έτσι είναι» έκανε ο βιομήχανος, που ήταν άνθρωπος πολυάσχολος και δεν άκουγε ποτέ το συνομιλητή του ως το τέλος. «Από κανέναν δε λείπουν τα βάσανα». Χωρίς να το θέλει, ο Κ. έκανε ένα βήμα προς την πόρτα, σαν να ήθελε να τον ξεπροβοδίσει, εκείνος όμως τον πρόλαβε: «Έχω μια μικρή πληροφορία για σας, κύριε Τμηματάρχα. Ίσως η στιγμή είναι λίγο ακατάλληλη, αλλά τις δυο τελευταίες φορές που ήρθα, ξέχασα τελείως να σας το πω. Και πολύ φοβάμαι πως αν το αφήσω κι άλ-

λο, μπορεί να μην έχει πια καμιά αξία. Θα 'ταν κρίμα, γιατί νομίζω πως η πληροφορία μου μπορεί να σας φανεί χρήσιμη». Πριν προλάβει ο Κ. ν' απαντήσει, ο βιομήχανος τον πλησίασε, τον χτύπησε ελαφρά με τους κόμπους των δαχτύλων στο στήθος και είπε χαμηλόφωνα: «Αλήθεια, περνάτε από δίκη;» Ο Κ. έκανε αμέσως ένα βήμα πίσω, φωνάζοντας: «Σας το πρόλαβε ο Υποδιευθυντής!» «Α, όχι, όχι» διαμαρτυρήθηκε ο βιομήχανος. «Από πού θα μπορούσε να το μάθει ο Υποδιευθυντής;» «Κι εσείς πώς το μάθατε;» ρώτησε ο Κ., αρκετά πιο ψύχραιμος τώρα. «Όλο και κάτι παίρνει τ' αυτί μου για το δικαστήριο» απάντησε εκείνος. «Κι αυτό που θέλω να σας πω είναι σχετικό». «Απ' ό,τι φαίνεται, πολλοί άνθρωποι σχετίζονται με το δικαστήριο!» είπε ο Κ., με χαμηλωμένο το κεφάλι, καθώς οδηγούσε το βιομήχανο πίσω στο γραφείο του. Κάθισαν όπως πρωτότερα και ο βιομήχανος είπε: «Δεν είναι βέβαια πολύ σημαντικό, αλλά σ' αυτές τις υποθέσεις δεν πρέπει να περιφρονεί κανείς ούτε την πιο μικρή λεπτομέρεια. Εξάλλου, με μεγάλη μου ευχαρίστηση θα 'κανα κάτι για σας, όσο ταπεινή κι αν είναι η βοήθεια που μπορώ να προσφέρω. Είχαμε πάντα άψογη συνεργασία οι δυο μας, έτσι δεν είναι; Να λοιπόν πώς έχουν τα πράγματα». Ο Κ. έκανε να ζητήσει συν γνώμη για τη συμπεριφορά του στη συζήτηση προηγουμένως, αλλά ο βιομήχανος δεν άφησε να τον διακόψει, πήρε το χαρτοφύλακα παραμάσχαλα για να δείξει ότι δε βιαζόταν, και συνέχισε: «Για τη δίκη σας άκουσα από κάποιον Τιτορέλι. Είναι ζωγράφος και το Τιτορέλι είναι ψευδώνυμο, το αληθινό του όνομα ούτε που το ξέρω. Χρόνια τώρα έρχεται κάπου κάπου στο γραφείο για να μου πουλήσει κανένα μικρό έργο. Εγώ πάντα παίρνω κάνα δυο και του δίνω κατιτί σαν ελεημοσύνη –είναι σχεδόν ζητιάνος. Και δεν είναι άσχημοι πίνακες, βαλτοτόπια και άλλα τοπία. Είχαμε συνηθίσει και οι δυο σ' αυτό το είδος της συναλλαγής και δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα. Έπειτα όμως το παράκανε στις επισκέψεις. Του έκανα παρατήρηση κι έτσι πιάσαμε κουβέντα. Ήμουν περίεργος να μάθω πώς τα έφερνε βόλτα μόνο με τη ζωγραφική, και πραγματικά ξαφνιαστήκα όταν άκουσα ότι έβγαζε τα προς το ζην ζωγραφίζοντας πορτρέτα. «Δουλεύω για το δικαστήριο» μου είπε. «Για ποιο δικαστήριο;» τον ρώτησα. Έτσι, άρχισε να μου λέει διάφορες ιστορίες σχετικά. Εσείς από προσωπική πείρα θα πρέπει να καταλαβαίνετε την έκ-

πληξη που δοκίμασα όταν τις πρωτάκουσα. Από τότε, κάθε φορά που έρχεται, μου μεταφέρει τα τελευταία νέα του δικαστηρίου κι απέκτησα σιγά σιγά μια ιδέα του πράγματος. Βέβαια, ο Τιτορέλι είναι μεγάλος φαφλατάς. Πολλές φορές αναγκάζομαι να τον σταματήσω, όχι μόνο γιατί ανακατεύει κι ένα σωρό ψευτιές σ' αυτά που λέει, αλλά κυρίως επειδή ένας επιχειρηματίας όπως εγώ, που δεν προλαβαίνει να πάρει ανάσα, δεν μπορεί να ασχολείται με ξένες υποθέσεις. Όλ' αυτά όμως δεν έχουν μεγάλη σημασία. Το βασικό είναι πως ο Τιτορέλι μπορεί να σας φανεί λίγο χρήσιμος. Ξέρει πολλούς δικαστές. Ο ίδιος βέβαια δεν έχει καμιά επιρροή, αλλά θα σας συμβουλέψει πώς να πλησιάσετε ανθρώπους με ισχυρές γνωριμίες. Ακόμη κι αν οι πληροφορίες του δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές, είμαι σίγουρος πως στα δικά σας χέρια θα αποκτήσουν μεγάλη αξία, γιατί δεν υστερείτε σχεδόν σε τίποτε από ένα δικηγόρο. Πάντα το λέω: Ο Τμηματάρχης Κ. θα έκανε καριέρα σαν δικηγόρος. Α, δεν ανησυχώ καθόλου για τη δίκη σας. Επισκεφθείτε όμως τον Τιτορέλι. Άμα ακούσει ότι έρχεστε από μένα, θα κάνει τα πάντα για να σας βοηθήσει. Αλήθεια, νομίζω ότι πρέπει να πάτε. Δεν είναι ανάγκη, φυσικά, σήμερα κιόλας. Αργότερα, όταν σας δοθεί η ευκαιρία. Κι εννοείται, βέβαια, ότι δεν είστε υποχρεωμένος να πάτε επειδή σας το συμβουλεύω εγώ. Αν νομίζετε ότι δεν μπορεί να σας φανεί σε τίποτα χρήσιμος, καλύτερα να τον αποφύγετε. Μπορεί να έχετε καταστρώσει κάποιο λεπτομερές σχέδιο, όπου δεν υπάρχει καμιά θέση για τον Τιτορέλι. Τότε φυσικά, δε χωράει συζήτηση! Είναι ασφαλώς λίγο υποτιμητικό να ζητάς τη συμβουλή ενός τέτοιου ανθρώπου. Ωστόσο, εσείς θ' αποφασίσετε. Εδώ είναι η συστατική επιστολή κι εδώ η διεύθυνση».

Απογοητευμένος ο Κ. πήρε το γράμμα και το έχωσε στην τσέπη του. Το όφελος που θα είχε απ' τη συστατική επιστολή ήταν μηδαμινό μπροστά στη ζημιά απ' το γεγονός, ότι ο βιομήχανος ήξερε για τη δίκη του κι ο ζωγράφος φλυαρούσε γι' αυτήν δεξιά κι αριστερά. Χρειάστηκε να καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για να ψελίσει ένα «ευχαριστώ» στο βιομήχανο που πήγαινε ήδη προς την πόρτα. «Θα τον επισκεφθώ ο ίδιος» είπε καθώς τον αποχαιρετούσε, «ή θα του γράψω να έρθει εκείνος εδώ, επειδή αυτό τον καιρό είμαι πολύ απασχολημένος». «Ήμουν βέβαιος» είπε ο βιομήχα-

νος, «ότι θα βρίσκατε την καλύτερη λύση. Αν και, για να πω την αλήθεια, νόμιζα πως θα αποφεύγατε να καλέσετε ένα υποκείμενο σαν τον Τιτορέλι στην τράπεζα και να μιλήσετε μαζί του για τη δίκη. Χώρια που είναι ίσως και λίγο ριψοκίνδυνο να στέλνει κανείς γράμματα σε τέτοιους ανθρώπους. Αλλά τι λέω τώρα, εσείς θα τα 'χετε σκεφτεί όλ' αυτά και θα ξέρετε καλύτερα από μένα τι πρέπει να κάνετε». Ο Κ. κούνησε το κεφάλι και συνόδευσε το βιομήχανο ως τον προθάλαμο. Παρά την εξωτερική του ηρεμία, είχε τρομάξει πολύ με την απερισκεψία του. Ο μόνος λόγος που είπε ότι θα έγραφε στον Τιτορέλι ήταν, για να δείξει στο βιομήχανο ότι εκτιμά τις υποδείξεις του, ψάχνοντας αμέσως να βρει τρόπο να συναντηθεί με το ζωγράφο. Παρ' όλ' αυτά, ήταν βέβαιο πως αν έκρινε πολύτιμη τη βοήθεια του ζωγράφου, δε θα δίσταζε λεπτό να του γράψει. Χρειάστηκε η παρατήρηση του βιομήχανου για να συνειδητοποιήσει σε τι περιπέτειες μπορούσε να τον ρίξει μια τέτοια ενέργεια. Τόσο λίγο μπορούσε λοιπόν πια να εμπιστευτεί την κρίση του; Τη στιγμή που ήταν έτοιμος να καλέσει με γράμμα στην τράπεζα έναν άνθρωπο με αμφίβολο ποιόν, για να του ζητήσει συμβουλές για τη δίκη –με τον Υποδιευθυντή στο διπλανό δωμάτιο– δεν ήταν πολύ πιθανό να παραβλέψει στο μέλλον κι ένα σωρό άλλους κινδύνους ή να πέσει στα τυφλά πάνω τους; Δε θα υπήρχε πάντα κάποιος δίπλα του για να του ανοίγει τα μάτια. Και ειδικά τώρα, που είχε πάρει απόφαση να συγκεντρώσει όλες του τις δυνάμεις στην υπόθεση, άρχισαν να τον βασανίζουν αμφιβολίες –εντελώς πρωτόγνωρες– για τη διαύγεια του μυαλού του! Δεν έφταναν τα προβλήματα που είχε με τη δουλειά στην τράπεζα, έπρεπε να γίνει τώρα το ίδιο και με τη δίκη; Τι εξωφρενική ιδέα, αλήθεια, να καλέσει τον Τιτορέλι μ' ένα γράμμα στην τράπεζα!

Κουνούσε ακόμη σκεπτικός το κεφάλι, όταν τον πλησίασε ο κλητήρας για να του δείξει τρεις κυρίους καθισμένους σ' έναν πάγκο στο προθάλαμο. Περίμεναν από ώρα τον Κ. να τους δεχτεί. Βλέποντάς τον τώρα να μιλάει με τον κλητήρα, σηκώθηκαν, παραμονεύοντας ο καθένας την κατάλληλη ευκαιρία για να πλησιάσει τον Κ. πριν απ' τους άλλους. Αφού η τράπεζα δε σεβόταν το χρόνο τους, αφήνοντάς τους να περιμένουν τόση ώρα στον προθάλαμο, αποφάσισαν κι αυτοί να αγνοήσουν τους κανόνες ευγε-

νείας. «Κύριε Τμηματάρχα» άρχισε ο ένας. Αλλά ο Κ., φορώντας το πανωφόρι με τη βοήθεια του κλητήρα που του το είχε φέρει, είπε και στους τρεις: «Λυπάμαι πάρα πολύ κύριοι, μα δυστυχώς δεν προλαβαίνω να σας δεχτώ. Έχω μια επείγουσα εργασία και πρέπει να φύγω αμέσως. Είδατε κι εσείς πόσο με καθυστέρησαν. Θα είχατε την καλοσύνη να ξανάρθετε αύριο ή μεθαύριο; Ή μήπως θα προτιμούσατε να συζητήσουμε την υπόθεσή σας τηλεφωνικώς; Μπορείτε πάλι να μου πείτε με δυο λόγια περί τίνος πρόκειται κι εγώ θα σας στείλω το συντομότερο μια αναλυτική απάντηση με γράμμα. Αν και νομίζω πως το καλύτερο θα ήταν να ξανάρθετε μian απ' τις επόμενες μέρες». Ήταν τόση η έκπληξη που δοκίμασαν οι τρεις κύριοι απ' τα λόγια του Κ., που απόμειναν να κοιτάζουν το ένας τον άλλον χωρίς να αρθρώνουν κουβέντα. Τους ήταν αδύνατον να πιστέψουν ότι περίμεναν τόση ώρα μάταια. «Λοιπόν, είμαστε σύμφωνοι;» ρώτησε ο Κ., γυρνώντας προς τον κλητήρα που του έφερνε το καπέλο. Μέσα απ' την ανοιχτή πόρτα, του γραφείου του Κ. το χιόνι έξω φαινόταν να έχει πυκνώσει για τα καλά. Ο Κ. σήκωσε ψηλά το γιακά του παλτού και τον κούμπωσε κάτω απ' το πηγούνι του.

Την ίδια στιγμή, βγήκε απ' το διπλανό γραφείο ο Υποδιευθυντής, κοίταξε χαμογελαστός τον Κ., που μιλούσε με τους κυρίους τυλιγμένος στο παλτό του, και είπε: «Ετοιμάζεστε για έξω, κύριε Τμηματάρχα;» «Ναι» απάντησε ο Κ., «έχω μια δουλειά στην πόλη». Αλλά ο Υποδιευθυντής είχε στραφεί κιόλας προς τους πελάτες. «Και οι κύριοι που περιμένουν τόση ώρα;» ρώτησε. «Το κανονίσαμε για άλλη φορά» είπε ο Κ. Εκείνοι όμως δεν μπορούσαν πια να συγκρατηθούν, περιστοίχισαν τον Υποδιευθυντή κι άρχισαν να του λένε πως θα είχαν φύγει από ώρα, αν δεν ήταν ανάγκη να μιλήσουν ιδιαιτέρως μ' έναν υπεύθυνο για μια σοβαρή υπόθεση που δεν έπαιρνε αναβολή. Ο Υποδιευθυντής τους άκουσε για λίγο, παρατηρώντας συνάμα τον Κ. που στεκόταν με το καπέλο στο χέρι, τινάζοντας δω κι εκεί με το δάχτυλό του μια σκονίτσα, κι έπειτα είπε: «Αγαπητοί μου κύριοι, υπάρχει μια πολύ απλή λύση. Αν θέλετε ν' αρκεστείτε σ' εμένα, είμαι πρόθυμος να μιλήσω μαζί σας στη θέση του κυρίου Τμηματάρχη. Δεν είναι σωστό να φύγετε άπρακτοι. Είμαστε επιχειρηματίες όπως κι εσείς, και ξέρουμε καλά την αξία που έχει ο χρόνος στο επάγγελμά μας. Περάστε, πα-

ρακαλώ». Κι άνοιξε την πόρτα που οδηγούσε στον προθάλαμο του γραφείου του.

Με τι επιδεξιότητα κατάφερνε ο Υποδιευθυντής να σφετερίζεται όλα όσα ο Κ. αναγκαζόταν να παραχωρήσει εξαιτίας της δί- κης του, καθετί απ' το οποίο η τωρινή θέση του Κ. τον ανάγκαζε να παραιτηθεί! Μήπως όμως έφταιγε κι ο ίδιος, παραχωρώντας περισσότερα απ' όσα ήταν πραγματικά απαραίτητο; Τη στιγμή που αυτός έτρεχε με ακαθόριστες, και όπως έπρεπε να ομολογή- σει, ελάχιστες ελπίδες σ' έναν ασήμαντο ζωγράφο, το κύρος του στην τράπεζα κλονιζόταν ανεπανόρθωτα. Το καλύτερο που είχε ί- σως να κάνει, ήταν να ξαναβγάλει το παλτό του και να κερδίσει πάλι την εμπιστοσύνη των δυο πελατών που περίμεναν να τους δεχτεί ο Υποδιευθυντής. Και μάλλον θα το έκανε, αν εκείνη τη στιγμή δεν έβλεπε μες στο γραφείο του τον Υποδιευθυντή να σκα- λίζει, με χαρακτηριστική άνεση, τους φακέλους του αρχείου του. Όταν ο Κ. πλησίασε με αγανάκτηση στην πόρτα, εκείνος του φώ- ναξε: «Α, ακόμη εδώ είστε;» Γύρισε στον Κ. το πρόσωπό του —οι βαθιές ρυτίδες που το αυλάκωναν δεν πρόδιδαν τόσο γεράματα, όσο έναν άνθρωπο με ισχυρή θέληση— και ξανάρχισε να σκαλίζει. «Ψάχνω το αντίγραφο ενός συμβολαίου» είπε. «Ο εκπρόσωπος της εταιρείας λέει ότι πρέπει να το έχετε εσείς. Μπορείτε να με βοηθήσετε;» Ο Κ. έκανε ένα βήμα, αλλά ο Υποδιευθυντής τον πρόλαβε: «Α, ευχαριστώ, δε χρειάζεται το βρήκα» και ξαναγύρι- σε στο γραφείο του, κουβαλώντας ένα χοντρό πάκο χαρτιά, που προφανώς δεν περιείχε μόνο το αντίγραφο του συμβολαίου αλλά κι ένα σωρό άλλα έγγραφα.

«Προς το παρόν έχει το πάνω χέρι» σκέφτηκε ο Κ. από μέσα του. «Πού θα πάει όμως, ας ξεμπερδεύω με τα προσωπικά μου προβλήματα, και θα 'ναι ο πρώτος που θα το καταλάβει, όσο κα- λύτερα γίνεται μάλιστα». Λίγο πιο ήρεμος μετά απ' αυτή τη σκέ- ψη, παράγγειλε στον κλητήρα, που τόση ώρα του κρατούσε την πόρτα ανοιχτή, να ενημερώσει το Διευθυντή ότι είχε βγει για δου- λειά της τράπεζας. Έστερα έφυγε, σχεδόν χαρούμενος που του δινόταν επιτέλους η ευκαιρία ν' αφοσιωθεί για λίγο ολοκληρωτι- κά στην υπόθεσή του.

Πήγε αμέσως με αμάξι στο σπίτι του ζωγράφου. Η συνοικία ή- ταν σχεδόν στην αντίθετη άκρη της πόλης απ' το προάστιο όπου

βρίσκονταν οι γραμματείες του δικαστηρίου. Η περιοχή εκεί ήταν πιο φτωχική, τα σπίτια πιο σκοτεινά, τα σοκάκια γεμάτα σκουπί- δια πεταμένα στο μισολιωμένο χιόνι. Στη μεγάλη πόρτα του σπιτι- ού που έμενε ο ζωγράφος ήταν ανοιχτό μόνο το ένα πορτόφυλλο, ενώ κάτω απ' το άλλο, χαμηλά στον τοίχο, υπήρχε μια τρύπα, απ' όπου ξεχύθηκε, ακριβώς τη στιγμή που πλησίασε ο Κ., ένα αηδια- στικό, κίτρινο υγρό που άχνιζε κι έκανε μερικά ποντίκια να τρυ- πώσουν ολοταχώς στον υπόνομο παραδίπλα. Στο κεφαλόσκαλο ή- ταν πεσμένο μπρούμυτα ένα παιδί που έκλαιγε, χωρίς ν' ακούγε- ται όμως καθόλου, γιατί οι τσιρίδες του πνίγονταν απ' τον εκκω- φαντικό θόρυβο ενός μηχανουργείου στην άλλη πλευρά της εισό- δου. Η πόρτα του εργαστηρίου ήταν ανοιχτή, τρεις παραγιοί έστε- καν σε ημικύκλιο γύρω από ένα αντικείμενο και το χτυπούσαν με τα σφυριά τους. Ένα μεγάλο φύλλο λαμαρίνας, κρεμασμένο στο τοίχο, αντανakλούσε μερικές θαμπές ακτίνες φωτός που έπεφταν ανάμεσα στους δυο βοηθούς φωτίζοντας τα πρόσωπα και τις πο- διές τους. Ο Κ. έριξε μια φευγαλέα ματιά σ' όλ' αυτά. Δεν είχε καιρό για χάσιμο, ήθελε να βολιδοσκοπήσει με δυο λόγια το ζω- γράφο και να ξαναγυρίσει αμέσως στην τράπεζα. Αν η επίσκεψή του στεφόταν από επιτυχία —έστω και ελάχιστη— θα είχε σίγουρα περισσότερη όρεξη για δουλειά. Όταν έφτασε στο τρίτο πάτωμα, αναγκάστηκε να επιβραδύνει το βήμα του, είχε λαχανιάσει. Τα σκαλοπάτια, όπως και η απόσταση του ενός ορόφου απ' τον άλ- λον, ήταν πολύ μεγάλα. Ο ζωγράφος θα έμενε ασφαλώς σε καμά σοφίτα στο τελευταίο πάτωμα. Ο αέρας ήταν πνιγηρός. Φωταγω- γός δεν υπήρχε. Η στενή σκάλα ήταν κλεισμένη ανάμεσα σε τοί- χους με κάτι μικρούς φεγγίτες κοντά στο ταβάνι. Μόλις ο Κ. κον- τοστάθηκε για λίγο, ξετρύπωσαν από ένα διαμέρισμα μερικά κο- ρίτσια που άρχισαν ν' ανεβαίνουν δυο δυο τα σκαλοπάτια χασκο- γελώντας. Ο Κ. τα ακολούθησε αργά, πρόφτασε ένα κορίτσι που είχε σκουντουφλήσει κι είχε μείνει πίσω, και το ρώτησε καθώς α- νέβαιναν πλάι πλάι: «Εδώ μένει ένας ζωγράφος Τιτορέλι;» Η κο- πέλα, γύρω στα δεκατρία, με μικρή καμπούρα, τον σκούνηξε με τον αγκώνα και του έριξε ένα λοξό βλέμμα γεμάτο σημασία. Το ύφος της ήταν τελείως διεφθαρμένο, παρά την ηλικία και το σω- ματικό της κουσούρι. Δε χαμογελούσε καν, παρά κοιτούσε τον Κ. σοβαρά, με μάτια διαπεραστικά και προκλητικά. Εκείνος, δίχως

να δείξει ότι πρόσεξε το φέροισμό της, ρώτησε: «Ξέρεις κάποιον ζωγράφο Τιτορέλι;» Το κορίτσι έγεννε καταφατικά και ρώτησε με τη σειρά του: «Τι τον θέλετε;» Ο Κ. σκέφτηκε ότι η μικρή μπορεί να του έδινε καμιά χρήσιμη πληροφορία για τον Τιτορέλι. «Θέλω να με ζωγραφίσει» είπε. «Να σας ζωγραφίσει;» ρώτησε η κοπέλα, απόμεινε για μια στιγμή με το στόμα να χάσκει, χτύπησε ελαφρά με το χέρι τον Κ., σαν να είχε πει το πιο απίθανο ή ανόητο πράγμα του κόσμου, σήκωσε κι άλλο την κοντή φούστα της, κι έτρεξε μ' όλη της τη δύναμη πίσω απ' τ' άλλα κορίτσια, που τα ξεφωνητά τους έσβηναν κιόλας ψηλά στη σκάλα. Στην επόμενη στροφή όμως, ο Κ. έπεσε πάλι πάνω σ' ολόκληρη τη συντροφιά. Είχαν πληροφορηθεί προφανώς απ' την καμπούρα τις προθέσεις του Κ. και τον περίμεναν. Παρατάχθηκαν δεξιά κι αριστερά στη σκάλα, κολλητά στον τοίχο, για να μπορέσει ο Κ. να περάσει ανεμπόδιστα ανάμεσά τους, κι έσιαχναν με τα χέρια τις φούστες τους. Τα πρόσωπά τους και ο τρόπος που σοφίστηκαν να σταθούν για να τον αναγκάσουν να περάσει ανάμεσά τους, φανέρωναν ένα κράμα παιδικότητας και πρόωρης διαφθοράς. Επικεφαλής των κοριτσιών, που τώρα είχαν μαζευτεί χαχανίζοντας πίσω απ' τον Κ., ήταν η καμπούρα, που προθυμοποιήθηκε να τον οδηγήσει. Χωρίς αυτήν ο Κ. δε θα έβρισκε εύκολα το δρόμο. Θα προχωρούσε απ' την κεντρική σκάλα, ενώ εκείνη του υπέδειξε πως για να βρει το δωμάτιο του Τιτορέλι, έπρεπε να πάρει μια πλαϊνή. Ήταν μια σκαλίτσα πολύ στενή κι ολόισια και στο τέρμα της φαινόταν η πόρτα του ζωγράφου. Αυτή η πόρτα, φωτισμένη περισσότερο απ' την υπόλοιπη σκάλα εξαιτίας ενός μικρού φεγγίτη ψηλότερα, ήταν φτιαγμένη από άβαφες σανίδες, που πάνω τους ήταν γραμμένο με κόκκινες, καλλιγραφικές πινελιές το όνομα Τιτορέλι. Ο Κ. με την ακολουθία του δεν είχε φτάσει καλά καλά ούτε στα μισά της σκάλας, όταν η πόρτα μισάνοιξε και φάνηκε ένας άντρας, μάλλον με πιτζάμες, που προφανώς άκουσε το θόρυβο των βηματων στις σκάλες και βγήκε να δει τι συμβαίνει. «Ω!» φώναξε, βλέποντας να καταφτάνει το τσούρμο, κι αμέσως εξαφανίστηκε πάλι πίσω απ' την πόρτα. Η καμπούρα χτύπησε γεμάτη ενθουσιασμό παλαμάκια και τα υπόλοιπα κορίτσια στριμώχτηκαν πίσω απ' τον Κ. για να τον αναγκάσουν να προχωρήσει πιο γρήγορα.

Ωστόσο, πριν φτάσουν στο κεφαλόσκαλο, ο ζωγράφος άνοιξε

πάλι διάπλατα την πόρτα και με μια βαθιά υπόκλιση προσκάλεσε τον Κ. να περάσει μέσα. Στα κορίτσια είτε να φύγουν, δεν άφησε κανένα να μπει, μόλο που τον παρακαλούσαν και προσπαθούσαν να τρυπώσουν μέσα στα κλεφτά. Μονάχα η καμπούρα κατάφερε για μια στιγμή να ξεγλιστρήσει κάτω απ' το απλωμένο χέρι του, αλλά ο ζωγράφος έτρεξε πίσω της, την άρπαξε απ' τη φούστα, την έφερε μια βόλτα γύρω γύρω κι ύστερα την έσυρε στην πόρτα με τα υπόλοιπα κορίτσια, που δεν τόλμησαν να διαβούν το κατώφλι όση ώρα ο ζωγράφος είχε αφήσει το πόστο του. Ο Κ. δεν ήξερε τι να σκεφτεί για όλ' αυτά. Ήταν φανερό πως οι διαθέσεις ανάμεσα στα δυο αντιμαχόμενα μέρη κάθε άλλο παρά εχθρικές ήταν. Τα κορίτσια, στριμωγμένα μπροστά απ' την πόρτα, το ένα πίσω απ' τ' άλλο, με το λαιμό τεντωμένο για να βλέπουν τι γίνεται, πέταγαν στο ζωγράφο διάφορα πειράγματα που ο Κ. δεν καταλάβαινε, ενώ ο ζωγράφος γελούσε μαζί τους, τινάζοντας σχεδόν στον αέρα την καμπούρα. Έπειτα έκλεισε την πόρτα, υποκλίθηκε άλλη μια φορά στον Κ., άπλωσε το χέρι για χειραψία και συστήθηκε: «Τιτορέλι, ζωγράφος». Ο Κ. έδειξε την πόρτα, που πίσω της ακούγονταν τα ψιθυρίσματα των κοριτσιών και είπε: «Σας έχουν μεγάλη αδυναμία απ' ό,τι φαίνεται». «Αχ, τα χαζοκόριτσα!» είπε ο ζωγράφος, προσπαθώντας χωρίς αποτέλεσμα να κουμπώσει το σακάκι της πιτζάμας του στο λαιμό. Ήταν ξιπόλητος κι από κάτω φορούσε ένα φαρδύ, κιτρινωπό παντελόνι, που το συγκρατούσε ένα ζωνάρι με την ελεύθερη άκρη του να αιωρείται πέρα δώθε. «Μου 'χουν γίνει μεγάλος μπελάς» συνέχισε, ενώ ταυτόχρονα παραιτήθηκε απ' το κούμπωμα της πιτζάμας, γιατί του έσπασε το κουμπί στο γιακά, κι έφερε μια καρέκλα παρακαλώντας τον Κ. να καθίσει. «Απ' τη μέρα που ζωγράφισα μια απ' τη παρέα τους – δεν είναι μαζί τους σήμερα – με κυνηγάνε όλες τους. Όταν είμαι εδώ, μπαίνουν μόνο με την άδειά μου, όταν λείπω όμως, όλο και κάποια θα χωθεί μέσα. Έχουν φτιάξει ένα αντικλείδι που το δίνει η μια στην άλλη. Είναι τρομερά ενοχλητικό. Φανταστείτε, λογουχάρη, να έρχομαι με μια κυρία για να τη ζωγραφίσω, ν' ανοίγω την πόρτα με το κλειδί μου και να βρίσκω, ας πούμε, την καμπούρα στρογγυλοκαθισμένη σ' εκείνο εκεί το τραπέζακι, να βάφει τα χείλια της κόκκινα με το πινέλο μου, ενώ οι αδελφούλες της, που υποτίθεται πως τις προσέχει, κάνουν τα πάντα άνω κάτω και μου βρω-

μίζουν το δωμάτιο. Άλλες φορές, τυχαίνει να γυρίσω αργά το βράδυ, όπως χτες –επ’ ευκαιρία, σας ζητώ συγγνώμη για την εμφάνισή μου και την ακαταστασία στο δωμάτιο– επιστρέφω λοιπόν αργά το βράδυ ξεθεωμένος, και μόλις κάνω να πλαγιάσω, αισθάνομαι ένα τσίμπημα στη γάμπα, κοιτάζω κάτω απ’ το κρεβάτι και ξετρυπώνω πάλι ένα απ’ αυτά τα διαολάκια. Δεν μπορώ να καταλάβω τι τις έχει πιάσει και δε λένε να να ξεκολλήσουν από δίπλα μου, το είδατε κι εσείς ότι δε τους δίνω καθόλου θάρρος. Ούτε να δουλέψω με την ησυχία μου μπορώ, ούτε τίποτα. Αν δε μου είχαν παραχωρήσει δωρεάν αυτό το ατελιέ, θα ’χα μετακομίσει από καιρό». Εκείνη τη στιγμή ακούστηκε πίσω απ’ την πόρτα μια απαλή, φοβισμένη φωνούλα: «Τιτορέλι, να μπορούμε τώρα;» «Όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Ούτ’ εγώ;» ξανακούστηκε η φωνή. «Ούτ’ εσύ» είπε ο ζωγράφος, πλησιάζοντας την πόρτα για να την κλειδώσει.

Στο μεταξύ, ο Κ. έριξε μια προσεχτικότερη ματιά στο χώρο γύρω του. Αν δεν το είχε πει ο ζωγράφος, ποτέ δε θα του περνούσε απ’ το μυαλό να ονομάσει ατελιέ αυτό το αχούρι. Στο μήκος και το πλάτος δε θα ’ταν πάνω από δυο μεγάλες δρασκελιές. Πάτωμα, τοίχοι, ταβάνι, ήταν όλα ξύλινα. Ανάμεσα στα δοκάρια φαινονταν πολυάριθμες χαραμάδες. Απέναντι στον Κ., κολλητά στον τοίχο, υπήρχε ένα κρεβάτι με πολύχρωμα στρωσίδια. Στη μέση της κάμαρας ήταν στημένο το καβαλέτο· ο πίνακας ήταν σκεπασμένος μ’ ένα πουκάμισο που τα μανίκια του κρέμονταν στο πάτωμα. Πίσω απ’ τον Κ. βρισκόταν το παράθυρο, με θεά που απ’ την πυκνή ομίχλη δεν έφτανε παρά ως τη χιονισμένη στέγη του γειτονικού σπιτιού.

Το γύρισμα του κλειδιού στην πόρτα θύμισε στον Κ. πως η επίσκεψή του έπρεπε να είναι σύντομη. Έβγαλε αμέσως απ’ την τσέπη την επιστολή του βιομήχανου, την έδωσε στο ζωγράφο και είπε: «Έρχομαι εκ μέρους αυτού του κυρίου. Μου είπε ότι σας ξέρει και με συμβούλεψε να σας επισκεφθώ». Ο ζωγράφος διάβασε στα γρήγορα το γράμμα και το πέταξε πάνω στο κρεβάτι. Αν ο βιομήχανος δεν είχε περιγράψει με τόσο κατηγορηματικό τόνο τον Τιτορέλι σαν έναν άνθρωπο πάμπτωχο που είχε ανάγκη την ελεημοσύνη του, θα ’λεγε κανείς ότι ο ζωγράφος δεν ήξερε καθόλου το βιομήχανο ή έστω ότι δεν μπορούσε να τον θυμηθεί. Σαν να μην έφτανε αυτό, αμέσως μετά ρώτησε: «Ήρθατε για ν’ αγο-

ράσετε έργα μου ή για να σας φτιάξω το πορτρέτο;» Ο Κ. τον κοίταξε γεμάτος έκπληξη. Μα τι είχε γράψει τέλος πάντων στην επιστολή ο βιομήχανος, αν όχι πως ο Κ. πήγαινε στο ζωγράφο με μοναδικό σκοπό να πάρει πληροφορίες για την υπόθεσή του; Απ’ ό,τι φαίνεται όμως, αυτό δεν ήταν καθόλου αυτονόητο και ο Κ. φέρθηκε τελείως επιπόλαια τρέχοντας εκεί άρον άρον. Στο μεταξύ, ο ζωγράφος περίμενε απάντηση. Ο Κ. έριξε μια ματιά στο καβαλέτο και είπε: «Δουλεύετε κανέναν πίνακα αυτό τον καιρό;» «Ναι» είπε ο ζωγράφος και πέταξε το πουκάμισο που σκέπαζε το καβαλέτο στο κρεβάτι, πάνω απ’ το γράμμα. «Είναι ένα πορτρέτο. Προχωράει καλά, αλλά θέλει ακόμα λίγη δουλειά». Η τύχη χαμογελούσε στον Κ., του προσφερόταν μια μοναδική ευκαιρία ν’ ανοίξει κουβέντα για το δικαστήριο, επειδή ήταν ολοφάνερο πως το πορτρέτο απεικόνιζε ένα Δικαστή. Η ομοιότητα επίσης με τον πίνακα στο γραφείο του δικηγόρου ήταν εντυπωσιακή. Βέβαια δεν επρόκειτο για τον ίδιο Δικαστή, αυτός εδώ ήταν χοντρός, με μαύρη, φουντωτή γενειάδα που έφτανε ψηλά ως τα μήλα του προσώπου. Επιπλέον, ο πρώτος πίνακας ήταν ελαιογραφία, ενώ αυτός ήταν δουλεμένος με παστέλ με αχνά χρώματα. Όλα τ’ άλλα όμως φανέρωναν μεγάλη ομοιότητα. Και στους δυο πίνακες ο Δικαστής, με τα χέρια σφιγμένα στα μπράτσα της επιβλητικής πολυθρόνας του, έμοιαζε έτοιμος να τιναχτεί πάνω με απειλητικούς σκοπούς. «Σίγουρα είναι Δικαστής» έκανε να πει αυθόρμητα ο Κ., αλλά για την ώρα συγκρατήθηκε και πλησίασε τον πίνακα, σαν να ήθελε να μελετήσει τις λεπτομέρειες. Ζήτησε απ’ το ζωγράφο να του εξηγήσει τι συμβόλιζε η ψηλόσωμη φιγούρα στη μέση του πίνακα, πίσω απ’ τη ράχη της πολυθρόνας. Ο ζωγράφος αποκρίθηκε πως θέλει λίγο χρώμα ακόμη, πήρε απ’ το τραπέζι ένα κραγιόνι και τόνισε το περίγραμμα της φιγούρας. Ο Κ. εξακολουθούσε να μην καταλαβαίνει. «Είναι η Δικαιοσύνη» είπε τελικά ο ζωγράφος. «Ναι, τώρα που το λέτε» είπε ο Κ., «Να, το μαντίλι γύρω απ’ τα μάτια κι εδώ η ζυγαριά. Δεν είναι όμως φτερούγες αυτά που έχει στις φτέρνες; Μοιάζει έτοιμη να πετάξει». «Ναι» απάντησε ο ζωγράφος, «έτσι την ήθελαν. Είναι η Δικαιοσύνη και η θεά Νίκη μαζί». «Λίγο άτυχος συνδυασμός» σχολίασε ο Κ. χαμογελώντας. «Η Δικαιοσύνη πρέπει να κάθεται τελείως ακίνητη, διαφορετικά η ζυγαριά ταλαντεύεται και η ετυμηγορία είναι άδι-

κη». «Εγώ απλώς ακολούθησα τις εντολές του πελάτη» δικαιολογήθηκε ο ζωγράφος. «Ναι, φυσικά» είπε ο Κ., που δεν είχε προθέση να τον προσβάλει με την παρατήρησή του. «Πάντως, πρέπει να έχετε ζωγραφίσει τον πίνακα εκ του φυσικού». «Όχι» είπε ο ζωγράφος. «Η μορφή της θεάς και η πολυθρόνα είναι φανταστικά. Μου είπαν απλώς πώς τον ήθελαν κι εγώ τους τον έκανα». «Μα, καλά» έκανε ο Κ., παριστάνοντας ότι δεν κατάλαβε καλά, «δεν είναι ένας Δικαστής καθισμένος στην έδρα του;» «Ναι» είπε ο ζωγράφος, «αλλά δεν είναι ανώτερος δικαστικός, ούτε κι έχει καθίσει ποτέ στη ζωή του σε τέτοια καρέκλα». «Και πήρε τόσο επίσημη πόζα; Μόνο οι πρόεδροι στις επίσημες συνεδριάσεις κάθονται έτσι». «Ναι, είναι πολύ ματαιόδοξοι αυτοί οι κύριοι» είπε ο ζωγράφος. «Η υπηρεσία όμως τους δίνει την άδεια να φτιάξουν έναν τέτοιο πίνακα αν θέλουν. Βέβαια, πρέπει να κινηθούν σε πλαίσια αυστηρώς προκαθορισμένα, που είναι διαφορετικά για τον καθένα. Δυστυχώς, πολλές λεπτομέρειες της ενδυμασίας και του καθίσματος δεν μπορούν ν' αποδοθούν καλά, η κερομπογιά δεν είναι κατάλληλη για τέτοιου είδους πίνακες». «Ναι» είπε ο Κ. «κι εμένα μου φάνηκε παράξενο που χρησιμοποιήσατε κερομπογιά». «Ήταν επιθυμία του πελάτη μου» είπε ο ζωγράφος. «Προορίζει τον πίνακα για μια κυρία». Έπειτα ανασκούμπωσε τα μανίκια, λες κι η θεά του πίνακα του άνοιξε την όρεξη για δουλειά, πήρε μερικά κραγιόνια στο χέρι, και κάτω απ' το βλέμμα του Κ., άρχισε ν' απλώνει επιδέξια με τις μύτες των χρωμάτων μια κοκκινωπή σκιά γύρω απ' το κεφάλι του δικαστή, που έσβηνε ακτινωτά στην άκρη του πίνακα. Σιγά σιγά, το παιχνίδισμα των σκιών πήρε τη μορφή ενός φωτοστέφανου ή μιας υψηλής διάκρισης που περιέβαλλε το κεφάλι του δικαστή. Το φόντο γύρω απ' τη φιγούρα της Δικαιοσύνης, εκτός από μian ανεπαίσθητη σκιά, παρέμεινε φωτεινό, κι αυτό της έδινε μια θέση ιδιαίτερα σημαντική. Αντί για τη θεά της Δικαιοσύνης ή της Νίκης, τώρα θύμιζε πολύ περισσότερο τη θεά του Κυνηγιού. Ο Κ. είχε ξεχαστεί άθελά του και παρακολουθούσε το ζωγράφο. Τελικά, θύμωσε με τον εαυτό του, γιατί βρισκόταν τόση ώρα εκεί χωρίς να 'χει κάνει τίποτα για την υπόθεσή του. «Και ποιο είναι το όνομα του Δικαστή;» ρώτησε ξαφνικά. «Αυτό δεν μπορώ να σας το πω» απάντησε ο ζωγράφος, που σκυμμένος με ζήλο στον πίνακά του, αγνοούσε φανερά τον ε-

πισκέπτη, αφού τον είχε υποδεχτεί τόσο εγκάρδια όταν πρωτομπήκε. Ο Κ. θύμωσε που σπαταλούσε άδικα το χρόνο του από μια παραξενιά –όπως τη θεώρησε– του ζωγράφου. «Είστε έμπιστος του δικαστηρίου;» ρώτησε. Ο ζωγράφος παράτησε αμέσως τα κραγιόνια, ίσιωσε το σώμα, έτριψε τα χέρια και κοίταξε τον Κ. χαμογελώντας. «Ας πούμε καλύτερα τα πράγματα έξω απ' τα δόντια» είπε. «Το μόνο που σας έφερε εδώ είναι να πάρετε πληροφορίες για το δικαστήριο, όπως αναφέρεται και στη συστατική επιστολή. Αντί να μπειτέ όμως κατευθείαν στο θέμα, φέρατε τη συζήτηση στους πίνακές μου με σκοπό να κερδίσετε πρώτα την εμπιστοσύνη μου. Καμιά παρεξήγηση. Δεν ξέρατε πως αυτά δεν περνάνε σ' εμένα. Α, παρακαλώ, δε χρειάζονται δικαιολογίες!» έκανε απότομα, καθώς ο Κ. ετοιμάστηκε να υπερασπίσει τον εαυτό του. Κι έπειτα συνέχισε: «Άλλωστε, δεν πέσατε έξω. Είμαι πράγματι έμπιστος του δικαστηρίου». Σταμάτησε, λες κι ήθελε ν' αφήσει στον Κ. λίγο χρόνο για να χωνέψει καλά αυτό που άκουσε. Πίσω απ' την πόρτα ακούγονταν πάλι τα κορίτσια. Σίγουρα στριμώχονταν πίσω απ' την κλειδαρότρυπα, ίσως να 'βλεπαν κιόλας μέσα απ' τις χαραμάδες τι γίνεται στο δωμάτιο. Ο Κ. εγκατέλειψε κάθε προσπάθεια να δικαιολογηθεί. Η συζήτηση είχε μπει σε καλό δρόμο, δεν υπήρχε λόγος να στρέψει αλλού την προσοχή του ζωγράφου, ούτε κι ήθελε να του δώσει μεγάλη αξία κάνοντάς τον έτσι κατά κάποιο τρόπο απρόσιτο. Περιορίστηκε λοιπόν να ρωτήσει: «Είναι μια θέση αναγνωρισμένη επίσημα;» «Όχι» απάντησε ξερά ο ζωγράφος, σαν να τον είχαν κόψει στη μέση μιας φράσης. Ο Κ., θέλοντας να τον κάνει να συνεχίσει, είπε: «Συχνά όμως τέτοιες ανεπίσημες θέσεις είναι πιο σημαντικές απ' τις επίσημες». «Αυτό ακριβώς ισχύει στην περίπτωσή μου» είπε ζωγράφος, γνέφοντας με σμιχτά τα φρύδια. «Χτες μιλούσαμε με το βιομήχανο για σας. Με ρώτησε αν θα μπορούσα να σας βοηθήσω κι εγώ του απάντησα: “Ας έρθει απ' το ατελιέ μου να τα πούμε”. Χαίρομαι που ήρθατε τόσο γρήγορα. Φαίνεται ότι έχετε πάρει αρκετά στα σοβαρά την υπόθεσή σας. Είναι φυσικό εξάλλου. Μα δε θα βγάλετε το παλτό σας;» Μολονότι ο Κ. σκόπευε να καθίσει πολύ λίγο, συμμορφώθηκε πρόθυμα στην προτροπή του ζωγράφου. Ένωθε τον αέρα στο δωμάτιο να γίνεται όλο και πιο πνιγηρός, δεν μπορούσε όμως να καταλάβει το λόγο· κάθε φορά που κοιτούσε τη μι-

κρή σιδερένια σόμπα στη γωνιά, βεβαιωνόταν πως ήταν σβηστή. Έβγαλε το παλτό, κι ενώ ξεκούμπωνε το σακάκι του, ο ζωγράφος είπε απολογητικά: «Μου χρειάζεται ζεστασιά. Απ' αυτή την άποψη το δωμάτιο είναι ιδανικό. Δεν είναι πολύ ευχάριστα;» Ο Κ. δεν είπε τίποτα. Στην πραγματικότητα, δεν ήταν τόσο η ζέστη που του προκαλούσε ένα αίσθημα δυσφορίας, όσο ο βαρύς αέρας που τον δυσκόλευε στην αναπνοή. Το δωμάτιο είχε ασφαλώς πολύ καιρό να αεριστεί. Ένωσε ακόμη πιο άσχημα όταν κάθισε στο κρεβάτι μετά από παράκληση του ζωγράφου, που βολέυτηκε στη μοναδική καρέκλα μπροστά στο καβαλέτο. Ο ζωγράφος δε φάνηκε να κατάλαβε το λόγο που ο Κ. κάθισε άκρη άκρη στο κρεβάτι. Τον παρακάλεσε επίμονα να βουλευτεί πιο αναπαυτικά, κι επειδή ο Κ. δίσταζε, πήγε ο ίδιος και τον έσπρωξε πιο μέσα, ανάμεσα στα σκεπάσματα και τα μαξιλάρια. Έπειτα γύρισε πάλι στη θέση του και έθεσε επιτέλους την πρώτη ουσιαστική ερώτηση, που έκανε τον Κ. να ξεχάσει όλα τ' άλλα: «Είστε αθώος;» «Ναι» είπε ο Κ., γεμάτος χαρά που του δινόταν η ευκαιρία ν' απαντήσει σ' αυτή την ερώτηση και μάλιστα σ' έναν απλό άνθρωπο, χωρίς να φοβάται οποιεσδήποτε συνέπειες. Κανείς ως τώρα δεν τον είχε ρωτήσει τόσο ξεκάθαρα. Θέλοντας να γευτεί πιο έντονα το αίσθημα ικανοποίησης που ένιωθε, πρόσθεσε: «Είμαι εντελώς αθώος». «Μάλιστα» έκανε ο ζωγράφος, κι απόμεινε σκυμμένος σαν να συλλογιζόταν κάτι. Ξαφνικά, σήκωσε πάλι το κεφάλι του και είπε: «Αν είστε αθώος, τότε τα πράγματα είναι πολύ απλά». Το βλέμμα του Κ. σκοτεινίωσε, αυτός ο άνθρωπος που διατεινόταν πως είναι έμπιστος του δικαστηρίου μιλούσε σαν ανίδεο παιδαρέλι. «Η αθωότητά μου δεν απλουστεύει καθόλου την κατάσταση» είπε, μην μπορώντας παρ' όλ' αυτά να συγκρατήσει ένα χαμόγελο. Έπειτα κούνησε αργά το κεφάλι του και πρόσθεσε: «Υπάρχουν άπειρες περιπλοκές που μπορεί να οδηγήσουν σε λάθος δρόμο το δικαστήριο. Και στο τέλος, από κει που δεν υπήρχε απολύτως τίποτα ξεφυτρώνει μια μεγαλοπρεπέστατη ενοχή». «Ναι, βέβαια» είπε ο ζωγράφος, σαν να είχε διακόψει ο Κ. άσκοπα τον ειρμό των σκέψεών του. «Εσείς πάντως είστε αθώος, έτσι;» «Σας είπα, ναι» είπε ο Κ. λίγο ενοχλημένος. «Αυτό είναι το κυριότερο» είπε ο ζωγράφος. Άραγε ο κατηγορηματικός τόνος της φωνής του οφειλόταν σε ακλόνητη πεποίθηση ή σε αδιαφορία; Ο Κ., θέλοντας να

διαπιστώσει τι απ' τα δυο συνέβαινε, ρώτησε: «Εσείς, βέβαια, ξέρετε πολύ καλύτερα από μένα το δικαστήριο. Οι δικές μου πληροφορίες είναι όλες από δεύτερο χέρι κι απ' τις πιο διαφορετικές πηγές. Όλοι όμως συμφωνούν σ' ένα σημείο: το δικαστήριο δε βιάζεται ποτέ να απαγγείλει κατηγορία. Το κάνει μόνο όταν είναι σχεδόν απόλυτα πεπεισμένο για την ενοχή του κατηγορούμενου, και τότε είναι τρομερά δύσκολο να αποδείξεις το αντίθετο». «Δύσκολο;» ρώτησε ο ζωγράφος, σηκώνοντας το ένα χέρι ψηλά. «Καλύτερα να λέγατε αδύνατον. Αν ζωγράφιζα στο καναβάτσο μου όλους τους δικαστές, τον έναν πλάι στον άλλο, και στεκόσασταν μπροστά τους για να υπερασπιστείτε τον εαυτό σας, θα είχατε περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας παρά μπροστά στο αληθινό δικαστήριο». «Ναι» μουρμούρισε ο Κ. σχεδόν από μέσα του, ξεχνώντας πως βρισκόταν εκεί μόνο και μόνο για να πάρει λόγια απ' το ζωγάφο.

Πίσω απ' την πόρτα ακούστηκε πάλι η φωνή ενός κοριτσιού: «Τιτορέλι, θα καθίσει πολύ ακόμη;» «Σιωπή!» φώναξε ο ζωγράφος γυρίζοντας προς την πόρτα. «Δε βλέπετε πως έχω συζήτηση με τον κύριο;» Η κοπέλα όμως δεν το 'βαλε κάτω: «Θα τον ζωγραφίσεις;» Και καθώς δεν έπαιρνε απάντηση, συνέχισε: «Σε παρακαλώ, μην τον ζωγραφίσεις, είναι τόσο άσχημος». Ακολούθησε ένας ορυμαγδός από ακατάληπτα ξεφωνητά επιδοκιμασίας. Ο ζωγράφος βρέθηκε μ' ένα πηδύμα στην πόρτα, την άνοιξε λίγο—όσο για να φανούν λίγο τα χέρια των κοριτσιών που απλώνονταν ικετευτικά—και είπε: «Αν ξανακούσω άχνα, θα σας πετάξω όλες απ' τη σκάλα. Παλουκωθείτε χωρίς την παραμικρή φασαρία». Προφανώς δεν έκαναν αμέσως ό,τι τους είπε, γιατί τους φώναξε πάλι επιτακτικά: «Καθίστε όλες κάτω! Αμέσως!» Μετά απ' αυτό, έγινε ησυχία.

«Με συγχωρείτε» είπε ο ζωγράφος, ξαναγυρνώντας στον Κ. Όλη αυτή την ώρα ο Κ. δε είχε κοιτάξει καθόλου προς την πόρτα. Άφησε την τύχη του στα χέρια του ζωγράφου, ας αποφάσιζε εκείνος αν και πώς ήθελε να προστατέψει τον επισκέπτη του. Έμεινε σχεδόν ασάλευτος ακόμη κι όταν ο ζωγράφος έσκυψε στο αντί του, ψιθυρίζοντας με πολύ χαμηλή φωνή για να μην τον ακούσουν απ' έξω: «Κι αυτές ανήκουν στο δικαστήριο». «Τι;» έκανε ο Κ., γυρίζοντας τώρα το κεφάλι για να δει το ζωγάφο. Εκείνος όμως

είχε καθίσει κιόλας στην καρέκλα του και είπε μεταξύ σοβαρού και αστείου: «Μα τα πάντα ανήκουν στο δικαστήριο». «Αυτό μου είχε διαφύγει ως τώρα» είπε ο Κ. κοφτά. Η γενίκευση του ζωγράφου αφαιρούσε αυτόματα οτιδήποτε ανησυχητικό απ' το προηγούμενο σχόλιό του για τα κορίτσια. Ωστόσο, ο Κ. απόμεινε να κοιτάζει για λίγο την πόρτα, με τη σκέψη στα κορίτσια που κάθονταν τώρα ήσυχα στις σκάλες. Μονάχα ένα απ' αυτά είχε χάσει μέσα από μια χαραμάδα ένα άχυρο και το κουνούσε αργά πάνω κάτω.

«Μάλλον δεν έχετε σχηματίσει ακόμη μια γενική εικόνα του δικαστηρίου» είπε ο ζωγράφος· είχε απλώσει τα πόδια ορθάνοιχτα, χτυπώντας τ' ακροδάχτυλα στο πάτωμα. «Αλλά δεν υπάρχει και λόγος, αφού είστε αθώος. Θα σας ξεμπλέξω εγώ, χωρίς να χρειαστεί να κάνετε τίποτα». «Μα πώς γίνεται αυτό;» ρώτησε ο Κ. «Εσείς ο ίδιος είπατε πριν από λίγο ότι το δικαστήριο δεν επηρεάζεται από κανενός είδους αποδείξεις». «Ναι, αυτό ισχύει όμως μόνο για τις αποδείξεις που παρουσιάζονται στην επίσημη διαδικασία» είπε ο ζωγράφος, σηκώνοντας ψηλά το δάχτυλο σαν να είχε διαφύγει του Κ. μια λεπτή διαφορά. «Τα πράγματα αλλάζουν όταν κινείται κανείς στα παρασκήνια. Στις αίθουσες συσκέψεων, στους διαδρόμους ή, για παράδειγμα, εδώ, στο ατελιέ μου». Τα τελευταία λόγια του ζωγράφου δε φάνηκαν στον Κ. καθόλου απίθανα, αντίθετα, επιβεβαίωναν όσα είχε ακούσει κι από άλλους. Κι ακόμα, του αναπτέρωναν τις ελπίδες. Αν στ' αλήθεια ήταν τόσο εύκολο να επηρεάσεις ένα δικαστή μέσω μιας προσωπικής γνωριμίας, όπως ισχυριζόταν ο δικηγόρος, τότε οι σχέσεις του ζωγράφου με τους ματαιόδοξους δικαστές ήταν πολύ σημαντικές και διόλου ευκαταφρόνητες. Ο ζωγράφος άξιζε σίγουρα μια θέση στον κύκλο των βοηθών που στρατολογούσε σιγά σιγά. Κάποτε, στην τράπεζα είχαν μιλήσει με τα καλύτερα λόγια για τις οργανωτικές του ικανότητες, και τώρα, που έπρεπε να ενεργήσει εντελώς μόνος, παρουσιαζόταν μια θαυμάσια ευκαιρία να τις δοκιμάσει. Ο ζωγράφος πρόσεξε την επίδραση που είχαν τα λόγια του και είπε λίγο ανήσυχος: «Σας κάνει εντύπωση που μιλάω σαν δικηγόρος; Μ' έχει επηρεάσει η καθημερινή συναναστροφή με τους κυρίους του δικαστηρίου. Κερδίζω πολλά απ' αυτούς, με απώλεια όμως ενός μεγάλου μέρους της καλλιτεχνικής

μου έμπνευσης». «Πώς πρωτόρθατε σε επαφή με τους δικαστές;» ρώτησε ο Κ., επιδιώκοντας να κερδίσει πρώτα την εμπιστοσύνη του ζωγράφου, πριν τον χρίσει βοηθό του. «Ήταν πολύ απλό» είπε ο ζωγράφος. «Είναι μια σχέση που την κληρονόμησα. Πριν από μένα, ζωγράφος του δικαστηρίου ήταν ο πατέρας μου. Η μοναδική θέση που είναι αυστηρά κληρονομική. Είναι αδύνατον να μπει άλλος στο επάγγελμα. Οι κανόνες που πρέπει ν' ακολουθεί κανείς για να ζωγραφίσει τους λειτουργούς όλων των βαθμίδων, είναι πολυάριθμοι, πολύπλοκοι και απόρρητοι. Το μυστικό παραδίδεται στη φύλαξη ορισμένων μόνο οικογενειών. Σ' εκείνο εκεί το συρτάρι φυλάω τις σημειώσεις του πατέρα μου και δεν τις δείχνω σε κανέναν. Άμα δεν τις έχεις μελετήσει σε βάθος, δεν μπορείς να ζωγραφίσεις τους δικαστές. Μα κι αν τις χάσω, έχω συγκρατήσει τόσα πολλά στη μνήμη μου, ώστε θα ήταν αδύνατον να βρεθεί άλλος για να διεκδικήσει τη θέση μου. Γιατί όλοι οι δικαστές θέλουν να τους ζωγραφίσουν σύμφωνα με τα πρότυπα που είχαν ζωγραφιστεί οι παλιοί, σπουδαίοι δικαστές, πράγμα που μόνο εγώ μπορώ να κάνω». «Αυτό είναι πολύ σημαντικό» είπε ο Κ., που σκεφτόταν τη δική του θέση στην τράπεζα. «Ωστε η θέση σας είναι ακλόνητη;» «Ναι, ακλόνητη» είπε ο ζωγράφος, ανασηκώνοντας με καμάρι τους ώμους. «Γι' αυτό και δε φοβάμαι να βοηθώ πού και πού κανέναν κακομοίρη στη δίκη του». «Τι ακριβώς κάνετε δηλαδή;» ρώτησε ο Κ., σαν να μην ήταν ο ίδιος που ο ζωγράφος είχε μόλις αποκαλέσει κακομοίρη. Ο ζωγράφος όμως δεν παρασύρθηκε: «Στη δική σας περίπτωση, για παράδειγμα, και με το δεδομένο ότι είστε εντελώς αθώος, θα ενεργήσω ως εξής». Η διαρκής αναφορά στην αθωότητά του είχε αρχίσει ήδη να ενοχλεί τον Κ. Του φαινόταν ότι ο ζωγράφος τη θεωρούσε απαραίτητη προϋπόθεση τη θετική έκβαση της δίκης. Μα αν ήταν έτσι, τότε δε χρειαζόταν βοήθεια. Όμως κράτησε τις αμφιβολίες για τον εαυτό του και δεν τον διέκοψε. Είχε αποφασίσει να μην αρνηθεί τη βοήθεια του ζωγράφου, που σε τελευταία ανάλυση αποκλείεται να ήταν πιο αμφισβητήσιμη απ' τη βοήθεια του δικηγόρου. Στην πραγματικότητα, την προτιμούσε, γιατί ο ζωγράφος έμοιαζε να την προσφέρει με περισσότερη ανιδιοτέλεια και ειλικρίνεια.

Ο Τιτορέλι τράβηξε την καρέκλα του κοντά στο κρεβάτι και συνέχισε με χαμηλωμένη φωνή: «Ξέχασα να σας ρωτήσω τι εί-

δους απαλλαγή προτιμάτε. Υπάρχουν τρεις δυνατότητες: η οριστική απαλλαγή, η φαινομενική απαλλαγή και η παρελκυστική τακτική. Η οριστική απαλλαγή είναι φυσικά η καλύτερη, η δική μου επιρροή όμως ούτε κατά διάνοιαν δε φτάνει ως εκεί. Απ' όσο ξέρω, δεν υπάρχει άνθρωπος που να διαθέτει τόσο ισχυρή επιρροή, ώστε να πετύχει την οριστική απαλλαγή. Ο αποφασιστικότερος παράγοντας ίσως είναι το κατά πόσον ο κατηγορούμενος είναι αθώος. Κι επειδή εσείς είστε αθώος, υπάρχει η δυνατότητα να βασιστείτε αποκλειστικά στην αθωότητά σας. Σ' αυτή την περίπτωση δε χρειάζεστε ούτε τη δική μου βοήθεια ούτε κανενός άλλου».

Η μεθοδική ανάπτυξη του θέματος έκανε τον Κ. να τα χάσει λίγο στην αρχή, έπειτα όμως είπε εξίσου χαμηλόφωνα με το συνομιλητή του: «Νομίζω πως αντιφάσκετε». «Σε τι;» ρώτησε ο ζωγράφος, κι ακούμπησε στην ράχη της καρέκλας μ' ένα υπομονετικό χαμόγελο, λες και η αντίφαση που ετοιμαζόταν να αναλύσει ο Κ. δεν είχε να κάνει με τους ισχυρισμούς του, αλλά με την ίδια τη διαδικασία του δικαστηρίου. Ωστόσο, ο Κ. δεν έκανε πίσω. «Στην αρχή υποστηρίζετε πως το δικαστήριο δεν επηρεάζεται από αποδείξεις, στη συνέχεια περιορίζετε τον ισχυρισμό σας μόνο σ' ό,τι αφορά την επίσημη διαδικασία, και τώρα διατείνεστε πως αν κανείς είναι αθώος, δε χρειάζεται καμιά βοήθεια. Να η πρώτη αντίφαση. Εκτός απ' αυτό, ενώ αρχικά είχατε υποστηρίξει ότι οι δικαστές επηρεάζονται στις αποφάσεις τους από τις προσωπικές τους σχέσεις, τώρα αποφαινέστε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι με κανενός είδους προσωπική επιρροή δεν μπορεί να επιτευχθεί η οριστική απαλλαγή, όπως την αποκαλέσατε. Εδώ βρίσκεται η δεύτερη αντίφαση». «Δεν είναι καθόλου δύσκολο να εξηγηθούν αυτές οι αντιφάσεις» είπε ο ζωγράφος. «Έγινε λόγος για δύο διαφορετικά πράγματα ταυτόχρονα: αυτό που λέει ο νόμος κι αυτό που ξέρω εγώ απ' την προσωπική μου πείρα. Δεν πρέπει να τα συγχέετε ποτέ αυτά τα δυο. Ο νόμος, που εξάλλου δεν τον έχω διαβάσει, αναφέρει ότι ο αθώος απαλλάσσεται, και δε λέει πουθενά ότι μπορείς να επηρεάσεις το δικαστή. Σύμφωνα με την πείρα μου όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Δεν ξέρω κανέναν κατηγορούμενο που να έχει αθωωθεί οριστικά, και δεύτερον, έχω υπόψη μου πολλές περιπτώσεις επηρεασμού δικαστών. Υπάρχει, φυσικά, η λογική πιθανότητα, να μην ήταν αθώος ο κατηγορούμε-

νος σε καμιά απ' τις περιπτώσεις που ξέρω. Δε σας φαίνεται όμως λίγο απίθανο; Σε τόσες πολλές περιπτώσεις ούτε ένας αθώος! Από παιδί άκουγα προσεχτικά τον πατέρα μου όταν μιλούσε στο σπίτι για διάφορες δίκες, αλλά και οι δικαστές που επισκέπτονταν το ατελιέ του, έλεγαν συνέχεια ιστορίες απ' το δικαστήριο. Είναι, βλέπετε, το μοναδικό θέμα συζήτησης στους κύκλους μας. Κι έπειτα, μόλις μου δόθηκε η δυνατότητα να πηγαίνω στο δικαστήριο, την εκμεταλλεύτηκα αμέσως. Παραβρέθηκα σε αναρίθμητες δίκες που βρίσκονταν στο πιο κρίσιμο στάδιο, παρακολούθησα την εξέλιξή τους, ως εκεί τουλάχιστον που επιτρέπεται, και δεν είδα ποτέ μου μια οριστική απαλλαγή». «Ούτε μία αθώωση, λοιπόν» είπε ο Κ., σαν να ζύγιζε τις ελπίδες του. «Αυτό επιβεβαιώνει τη γνώμη που έχω σχηματίζει προ πολλού για το δικαστήριο. Η ύπαρξή του στερείται νοήματος. Θα μπορούσαμε κάλλιστα να έχουμε στη θέση του ένα δήμιο, χωρίς ν' αλλάξει τίποτα». «Δεν είναι σωστό να γενικεύετε έτσι» είπε ο ζωγράφος ενοχλημένος. «Εγώ μίλησα μόνο βάσει της δικής μου πείρας». «Φτάνει για να καταλάβει κανείς» είπε ο Κ. «Ή μήπως έχετε ακούσει ότι παλιότερα υπήρξαν περιπτώσεις οριστικής απαλλαγής;» «Θα υπήρξαν ασφαλώς και τέτοιες περιπτώσεις» απάντησε ο ζωγράφος. «Είναι όμως εξαιρετικό δύσκολο να εξακριβωθεί. Οι αποφάσεις του δικαστηρίου δε δημοσιεύονται ποτέ, είναι απρόσιτες και στους ίδιους τους δικαστές. Το μόνο που μας παραδίδεται απ' τις παλιές δίκες είναι διάφορες εικασίες με τη μορφή θρύλων. Οι περισσότεροι από τους θρύλους αυτούς αναφέρουν περιπτώσεις οριστικής απαλλαγής, που μπορεί κανείς να πιστέψει, αν θέλει, αλλά όχι και να αποδείξει. Ωστόσο, έχουν κάποια αξία, περιέχουν κάποιες αλήθειες και είναι αρκετά γοητευτικοί. Έχω ζωγραφίσει μερικούς πίνακες με θέματα παρμένα από τέτοιους θρύλους». «Δύσκολο να μου αλλάξουν γνώμη μερικά παραμύθια» είπε ο Κ. «Φαντάζομαι, άλλωστε, πως δεν μπορείς να επικαλεστείς θρύλους στο δικαστήριο». Ο ζωγράφος έβαλε τα γέλια. «Όχι βέβαια» είπε. «Τότε δεν υπάρχει λόγος να χάνουμε τον καιρό μας» είπε ο Κ., πρόθυμος για την ώρα να συμβιβαστεί με όλες τις απόψεις του ζωγράφου, μόλο που έμοιαζαν τελείως απίθανες κι έρχονταν σε αντίφαση με προηγούμενους ισχυρισμούς του. Ο χρόνος πίεζε, δεν προλάβαινε να ελέγξει τους ισχυρισμούς

του ζωγράφου και πολύ περισσότερο να τους αντικρούσει. Γι' αυτό είπε: «Ας αφήσουμε λοιπόν κατά μέρος την οριστική απαλλαγή. Αναφέρατε άλλες δύο δυνατότητες». «Τη φαινομενική απαλλαγή και την παρελκυστική τακτική. Εδώ, ναι, υπάρχουν περιθώρια δράσης» είπε ο ζωγράφος. «Δε θέλετε όμως να βγάλετε το σακάκι σας προτού συνεχίσουμε; Πρέπει να ξεσταίνεστε πολύ». «Ναι» είπε ο Κ., που ως εκείνη τη στιγμή τον είχαν απορροφήσει εντελώς οι αναλύσεις του ζωγράφου, τώρα όμως που έγινε λόγος για τη ζέστη στο δωμάτιο, ένιωσε χοντρές σταγόνες ιδρώτα να κυλούν στο μέτωπό του. «Κάνει ανυπόφορη ζέστη». Ο ζωγράφος κούνησε το κεφάλι σαν να κατανοούσε απολύτως τη δυσφορία του. «Δε γίνεται ν' ανοίξουμε το παράθυρο;» ρώτησε ο Κ. «Όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Δεν είναι ακριβώς παράθυρο, είναι ένα απλό τζάμι χωνευτό στον τοίχο. Δεν ανοίγει». Μόλις τώρα συνειδητοποίησε ο Κ., πως όλη αυτή την ώρα περίμενε πως είτε ο ζωγράφος είτε ο ίδιος θα σηκωνόταν ξαφνικά και θα πήγαινε ν' ανοίξει το παράθυρο. Είχε τόση ανάγκη από λίγο φρέσκο αέρα, που ήταν πρόθυμος να εισπνεύσει με το στόμα ορθάνοιχτο ακόμα και την ομίχλη. Η αίσθηση ότι δεν υπήρχε πια ελπίδα για καθαρό αέρα του έφερε ιλιγγύ. Χτύπησε ελαφρά το χέρι στο πουπουλένιο πάπλωμα δίπλα του και είπε με αδύναμη φωνή: «Καθόλου πρακτικό. Και ανθυγιεινό για την ατμόσφαιρα του δωματίου». «Α, μην το λέτε» υπερασπίστηκε το παράθυρό του ο ζωγράφος. «Εφαρμόζει τέλεια και κρατάει το δωμάτιο πιο ζεστό από ένα διπλό παράθυρο. Κι αν καμιά φορά θέλω να αερίσω –που κανονικά δε χρειάζεται, γιατί μπαίνει άφθονος αέρας απ' τις χαραμάδες– ανοίγω τη μια πόρτα ή και τις δυο». Κάπως παρηγορημένος ο Κ. απ' αυτή την εξήγηση, κοίταξε γύρω για να δει πού βρισκόταν η δεύτερη πόρτα. Ο, ζωγράφος το πρόσεξε και είπε: «Είναι πίσω σας, αναγκάστηκα να τη φράξω με το κρεβάτι». Ο Κ. δεν είχε δει τη μικρή πόρτα στον τοίχο. «Ο χώρος εδώ είναι πολύ μικρός για ατελιέ» είπε ο ζωγράφος, σαν να ήθελε να προλάβει ένα επιτιμητικό σχόλιο του Κ. «Στρίμωξα τα πράγματά μου όπως όπως για να χωρέσουν. Η θέση του κρεβατιού μπροστά στην πόρτα δεν είναι βέβαια καθόλου κατάλληλη. Ο δικαστής, λογουχάρη, που ζωγραφίζω τώρα, μπαίνει πάντα απ' αυτή την πόρτα. Του έχω δώσει μάλιστα κι ένα κλειδί για να περιμένει μέσα, αν καμιά φορά τύχει

και λείπω. Συνήθως όμως έρχεται νωρίς το πρωί, όταν εγώ κοιμάμαι ακόμα. Ανοίγει τη ν πόρτα εδώ δίπλα μου, καταλαβαίνετε, και με κάνει κι αλαφιάζω μες στον ύπνο μου. Θα χάνατε κάθε σεβασμό για τους δικαστές, αν ακούγατε με τι βρισιές τον περιλούζω όταν πηδάει πρωί πρωί πάνω απ' το κρεβάτι μου. Θα μπορούσα βέβαια να του πάρω πίσω το κλειδί, μα θα ήταν χειρότερα. Όλες οι πόρτες σε τούτο το κτίριο ανοίγουν μ' ένα απλό σπρώξιμο». Όσο κρατούσε αυτή η κουβέντα, ο Κ. αναρωτιόταν αν έπρεπε να βγάλει το σακάκι του. Όταν τέλος κατάλαβε, ότι αν δεν το έκανε, θα ήταν αδύνατον να μείνει άλλο, το έβγαλε και το ακούμπησε στα γόνατα για να το φορέσει πάλι μόλις θα τελείωνε η συζήτηση. Την ίδια στιγμή, ακούστηκε η φωνή μιας κοπέλας απ' έξω: «Τώρα έβγαλε το σακάκι του!» κι αμέσως μετά, ακούστηκε η φασαρία που έκαναν όλες οι υπόλοιπες καθώς στριμώχνονταν μπροστά απ' τις χαραμάδες για να παρακολουθήσουν το θέαμα. «Τα κορίτσια νομίζουν» είπε ο ζωγράφος, «ότι βγάλατε το σακάκι για να σας ζωγραφίσω». «Α, έτσι» έκανε ο Κ., χωρίς πολλή όρεξη για αστεία. Δεν αισθανόταν καλύτερα από πριν κι ας είχε μείνει με το πουκάμισο. Σχεδόν απότομα, ρώτησε: «Πώς είπατε τις δυο άλλες δυνατότητες;» Είχε ξεχάσει πάλι τις ονομασίες. «Φαινομενική απαλλαγή και παρελκυστική τακτική» απάντησε ο ζωγράφος. Από σας εξαρτάται ποια θα διαλέξετε. Εγώ μπορώ να βοηθήσω και στις δύο, όχι φυσικά χωρίς τον ανάλογο κόπο. Η διαφορά είναι, ότι η φαινομενική απαλλαγή απαιτεί κατά διαστήματα έντονη προσπάθεια, ενώ η παρελκυστική τακτική απαιτεί πολύ λιγότερη, αλλά αδιάκοπη προσπάθεια. Ας αρχίσουμε με τη φαινομενική απαλλαγή. Αν την προτιμήσετε, το πρώτο που έχω να κάνω είναι να γράψω σε κόλλα αναφοράς μια βεβαίωση για την αθωότητά σας. Το κείμενο της βεβαίωσης μού έχει παραδοθεί απ' τον πατέρα μου κι είναι εντελώς απρόσβλητο. Ύστερα δείχνω τη βεβαίωση σ' όλους τους δικαστές που γνωρίζω. Αρχίζω, ας πούμε, με το δικαστή που ζωγραφίζω τώρα: θα έρθει σήμερα το απόγευμα για να μου ποζάρει. Του παρουσιάζω τη βεβαίωση, του εξηγώ πως είστε αθώος και εγγυώμαι προσωπικά για την αθωότητά σας. Κι αυτή η εγγύηση δεν έχει τυπικό, αλλά ουσιαστικό και δεσμευτικό χαρακτήρα». Στο βλέμμα του ζωγράφου καθρεφτίστηκε κάτι σαν επίπληξη για τον Κ. που τον φόρτωνε με το βάρος

μιας τέτοιας ευθύνης. «Πολύ ευγενικό εκ μέρους σας» είπε ο Κ. «Κι ο δικαστής, παρόλο που θα σας πιστέψει, δε θα με αθωώσει οριστικά;» «Σας είπα και πρωύτερα, όχι» απάντησε ο ζωγράφος. «Εξάλλου, δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα με πιστέψουν όλοι οι δικαστές. Μερικοί μπορεί να ζητήσουν, για παράδειγμα, να σας δουν αυτοπροσώπως. Τότε, πρέπει να έρθετε μια φορά μαζί μου. Αν και, όταν φτάσουν εκεί τα πράγματα, η μάχη είναι ήδη μισοκερδισμένη, αφού θα έχετε τις δικές μου λεπτομερείς οδηγίες για τη στάση που πρέπει να κρατήσετε απέναντι στον κάθε δικαστή. Η κατάσταση δυσκολεύει με τους δικαστές που –είναι αναπότρεπτο να συμβεί κι αυτό– σε αποπέμπουν απ' την πρώτη στιγμή. Απ' αυτούς πρέπει να παραιτηθούμε. Φυσικά, θα κάνω ό,τι περνά απ' το χέρι μου, αν και δεν είναι υποχρεωτικό, γιατί η διαφωνία μερικών μεμονωμένων δικαστών δεν μπορεί να επηρεάσει το αποτέλεσμα. Όταν πείσω έναν ικανοποιητικό αριθμό δικαστών να συνυπογράψουν τη βεβαίωση, πηγαίνω στο δικαστή που ασχολείται σ' εκείνο το στάδιο με τη δίκη σας. Αν κατά καλή μας τύχη πάρω και τη δική του υπογραφή, τότε η εξέλιξη είναι λίγο πιο γρήγορη απ' ό,τι συνήθως. Σ' αυτό το σημείο τα περισσότερα εμπόδια έχουν πια ξεπεραστεί, ο κατηγορούμενος περνάει σε μια φάση μεγάλης αισιοδοξίας. Είναι ίσως περίεργο, αλλά σ' αυτό το στάδιο όλοι νιώθουν μεγαλύτερη αισιοδοξία απ' ό,τι μετά την απαλλαγή τους. Δε χρειάζεται πια καμιά ιδιαίτερη προσπάθεια. Ο δικαστής, έχοντας στα χέρια σαν εγγύηση τις υπογραφές ενός σεβαστού αριθμού συναδέλφων του, μπορεί να σας απαλλάξει με τη συνείδηση ήσυχη και είναι σίγουρο πως θα το κάνει –αφού τελειώσει με τις αναγκαίες διατυπώσεις– γιατί δεν υπάρχει λόγος να δυσανεστήσει εμένα και τους άλλους γνωστούς του. Κι εσείς βγαίνετε απ' την πόρτα του δικαστηρίου σαν ελεύθερος άνθρωπος». «Δηλαδή, μετά απ' αυτό θα είμαι ελεύθερος;» ρώτησε ο Κ. διστακτικά. «Ναι» είπε ο ζωγράφος, «φαινομενικά ελεύθερος όμως, ή καλύτερα, προσωρινά ελεύθερος. Γιατί οι κατώτεροι δικαστές, στους οποίους ανήκουν οι γνωστοί μου, δεν έχουν το δικαίωμα να απαλλάξουν κάποιον οριστικά. Αυτό το δικαίωμα το έχει μόνο το Ανώτατο Δικαστήριο που είναι για σας, για μένα και για κάθε άλλον τελειώς απρόσιτο. Κανείς μας δεν ξέρει πώς είναι εκεί, και μια που το 'φερε ο λόγος, δε θέλουμε και να μάθουμε. Οι

δικοί μας δικαστές δεν έχουν το σπουδαίο προνόμιο ν' απαλλάσσουν οριστικά τον κατηγορούμενο, διατηρούν όμως το δικαίωμα να παίρνουν για ένα διάστημα απ' τους ώμους του το φορτίο της κατηγορίας. Τούτο σημαίνει πως, αν αθωωθείτε κατ' αυτό τον τρόπο, θα απαλλαγείτε μεν προσωρινά, η κατηγορία όμως θα εξακολουθήσει να κρέμεται πάνω απ' το κεφάλι σας, έτοιμη να ενεργοποιηθεί πάλι με τη σχετική διαταγή απ' τα ανώτερα κλιμάκια. Μπορώ επίσης να σας πληροφορήσω, χάρη στους στενούς δεσμούς μου με το δικαστήριο, για τη διαφορά μεταξύ οριστικής και φαινομενικής απαλλαγής από καθαρά τυπική άποψη. Στην οριστική απαλλαγή ο φάκελος της δίκης αποσύρεται εντελώς, εξαφανίζεται όχι μόνο η κατηγορία, αλλά και όλα τα σχετικά έγγραφα, ως και η αθωωτική απόφαση, σαν να μην υπήρξαν ποτέ. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο και με τη φαινομενική απαλλαγή. Ο φάκελος παραμένει ανέπαφος και προστίθεται η δήλωση της αθώωσής, η απαλλακτική απόφαση και το σκεπτικό στο οποίο στηρίχτηκε. Κατά τ' άλλα, η διαδικασία συνεχίζεται κανονικά, ο φάκελος πηγαиноέρχεται, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ρουτίνας των γραφείων, απ' τ' ανώτερα κλιμάκια στα κατώτερα και αντίστροφα, άλλοτε πιο γρήγορα κι άλλοτε με καθυστερήσεις, και με μεγαλύτερες ή μικρότερες διακοπές. Αυτά τα πήγαν' όλα είναι αναρίθμητα. Αν δεν είσαι μες στα πράγματα, μπορεί να σου δημιουργηθεί η εντύπωση ότι όλα έχουν πια ξεχαστεί, ο φάκελος χάθηκε και η αθώωση είναι οριστική. Ένας μνημένος, ωστόσο, δε θα πιστέψει ποτέ κάτι τέτοιο. Δεν υπάρχει περίπτωση απώλειας εγγράφου, και το δικαστήριο δεν ξεχνάει ποτέ. Μια μέρα –όταν κανείς δεν το περιμένει– κάποιος δικαστής παίρνει το φάκελο στα χέρια του, τον μελετά προσεχτικά, διαπιστώνει πως στη σχετική υπόθεση η κατηγορία βρίσκεται ακόμα εν ισχύ και διατάζει άμεση σύλληψη. Σύμφωνα με το παραπάνω παράδειγμα, ανάμεσα στη φαινομενική απαλλαγή και την καινούρια σύλληψη μεσολαβεί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Δεν είναι καθόλου απίθανο. Ξέρω μερικές τέτοιες περιπτώσεις. Εξίσου πιθανό είναι να ξεκινήσει ο κατηγορούμενος απ' το δικαστήριο με την απαλλακτική απόφαση στο χέρι, και μόλις φτάσει σπίτι, να βρει τους φύλακες έτοιμους να τον ξανασυλλάβουν». «Και η δίκη αρχίζει πάλι απ' την αρχή;» ρώτησε ο Κ., με κάποια δυσπιστία. «Φυσικά» είπε ο ζω-

γράφος, «η δίκη αρχίζει πάλι απ' την αρχή, αλλά η δυνατότητα μιας νέας φαινομενικής απαλλαγής υπάρχει πάντα. Δίχως να τα παρατήσεις ούτε λεπτό, πρέπει να συγκεντρώσεις πάλι τις δυνάμεις σου και να συνεχίσεις τον αγώνα». Αυτό το τελευταίο το πρόσθεσε μάλλον επειδή ο Κ. του έδωσε την εντύπωση πως ένιωθε λίγο απογοητευμένος. «Όμως» ρώτησε ο Κ., σαν να ήθελε να προλάβει καινούριες αποκαλύψεις, «η εξασφάλιση μιας δεύτερης απαλλαγής δεν είναι πιο δύσκολη απ' την πρώτη;» «Πάνω σ' αυτό» απάντησε ο ζωγράφος, «δεν μπορεί να μιλήσει κανείς με βεβαιότητα. Ίσως σκεφτήκατε πως οι δικαστές επηρεάζονται αρνητικά από τη δεύτερη σύλληψη. Αυτό σίγουρα δεν ισχύει. Ήδη με την έκδοση της απαλλακτικής απόφασης θεωρείται δεδομένο ότι θα ακολουθήσει και δεύτερη σύλληψη. Δεν επηρεάζονται λοιπόν καθόλου απ' αυτό. Υπάρχουν άλλοι λόγοι που κάνουν τους δικαστές να βλέπουν με διαφορετικό μάτι την υπόθεση, ακόμη κι από ανστηρά νομική άποψη. Οι προσπάθειες λοιπόν για την καινούρια απαλλαγή πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και να είναι εξίσου σοβαρές και επίμονες». «Και φυσικά, ούτε η δεύτερη απαλλαγή είναι οριστική» είπε ο Κ., κουνώντας αποδοκιμαστικά το κεφάλι του. «Σε καμιά περίπτωση» είπε ο ζωγράφος. «Τη δεύτερη απαλλαγή ακολουθεί η τρίτη σύλληψη, την τρίτη απαλλαγή η τέταρτη σύλληψη, και πάει λέγοντας. Αυτό ακριβώς σημαίνει ο όρος φαινομενική απαλλαγή». Ο Κ. δεν είπε τίποτα. «Μάλλον δε βρίσκετε ιδιαίτερα ελκυστική τη φαινομενική απαλλαγή» είπε ο ζωγράφος. «Ίσως η παρελκυστική τακτική σας ταιριάζει καλύτερα. Θέλετε να σας περιγράψω τα βασικά χαρακτηριστικά της;» Ο Κ. έγνεψε καταφατικά. Ο ζωγράφος είχε απλωθεί με άνεση στην πολυθρόνα του, ξύνοντας ελαφρά το στήθος και τα πλευρά του, με το χέρι μέσα απ' την ξεκούμπωτη πιτζάμα. «Ο αντικειμενικός σκοπός της παρελκυστικής τακτικής» είπε, στυλώνοντας για μια στιγμή τα μάτια στο κενό, σαν να αναζητούσε τα λόγια που θα τον βοηθούσαν να διατυπώσει τη σκέψη του με απόλυτη σαφήνεια, «είναι να κρατήσει τη δίκη στα πρώτα στάδια. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι αναγκαίο ο κατηγορούμενος και ο αντιπρόσωπός του, κυρίως ο δεύτερος, να διατηρούν αδιάκοπη προσωπική επαφή με το δικαστήριο. Επιτρέψτε μου να επαναλάβω πως αυτό δεν απαιτεί τη μεγάλη δαπάνη δυνάμεων που είναι

απαραίτητη για την επίτευξη της φαινομενικής απαλλαγής, επιβάλλει ωστόσο πολύ μεγαλύτερη προσοχή κι επαγρύπνηση. Δεν πρέπει να χάνεις ούτε στιγμή τη δίκη απ' τα μάτια σου, πρέπει να επισκέπτεσαι τον αρμόδιο δικαστή όχι μόνο σε τακτικά διαστήματα, αλλά και με κάθε έκτακτη ευκαιρία, προσπαθώντας να καλλιεργήσεις μέσα του συμπάθεια για το άτομό σου. Αν δεν τον γνωρίζεις προσωπικά, τότε πρέπει να τον επηρεάσεις έμμεσα, χρησιμοποιώντας τους δικαστές που ξέρεις, χωρίς βέβαια να εγκαταλείψεις ποτέ την προσπάθεια να τον συναντήσεις ο ίδιος. Αν δεν παραλειφθεί τίποτε απ' όλ' αυτά, τότε είναι σχεδόν βέβαιο πως η δίκη δε θα προχωρήσει πέρα απ' το πρώτο στάδιο, πράγμα που δε σημαίνει και την οριστική διακοπή της. Απλώς, ο κατηγορούμενος δεν κινδυνεύει από μια καταδικαστική απόφαση, σαν να είναι πια ελεύθερος. Τα πλεονεκτήματα της παρελκυστικής τακτικής απέναντι στη φαινομενική απαλλαγή είναι ότι εξασφαλίζει στον κατηγορούμενο ένα μέλλον λιγότερο αβέβαιο. Τον γλιτώνει απ' την αγωνία των ξαφνικών συλλήψεων και το φόβο πως οποιαδήποτε στιγμή, αδιάφορο σε τι κατάσταση βρίσκεται, μπορεί να βρεθεί υποχρεωμένος να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας νέας φαινομενικής απαλλαγής. Η παρελκυστική τακτική έχει κι αυτή τα μειονεκτήματά της, που δεν είναι σωστό να παραγνωρίζονται. Δεν εννοώ το ζήτημα της προσωπικής ελευθερίας. Ούτε με τη φαινομενική απαλλαγή κερδίζει κανείς ποτέ ουσιαστικά την ελευθερία του. Το μειονέκτημα βρίσκεται αλλού. Η πρόοδος της δίκης δεν μπορεί να αναστέλλεται επ' άπειρον χωρίς να υπάρχουν αληθοφανείς λόγοι. Πρέπει τυπικά να γίνονται κάποιες ενέργειες. Λαμβάνονται από καιρό σε καιρό ορισμένα μέτρα, ο κατηγορούμενος ανακρίνεται, καλούνται μάρτυρες, και τα λοιπά. Είναι απαραίτητος κανόνας: κάθε δίκη πρέπει να προχωράει διαρκώς, έστω και μέσα στο μικρό κύκλο όπου τεχνητά έχει περιοριστεί. Αυτό συνεπάγεται μερικές δυσάρεστες υποχρεώσεις για τον κατηγορούμενο, όχι σοβαρές όμως. Όλα γίνονται για καθαρά τυπικούς λόγους. Οι ανακρίσεις, για παράδειγμα, είναι πάρα πολύ σύντομες. Αν τύχει καμιά φορά και δεν έχεις χρόνο ή όρεξη να πας, μπορείς να το αποφύγεις με μια πρόχειρη δικαιολογία. Με ορισμένους δικαστές μάλιστα, υπάρχει η δυνατότητα

για προγραμματισμένες συναντήσεις επί μακρό χρονικό διάστημα. Εφόσον είσαι κατηγορούμενος, πρέπει να παρουσιάζεσαι κάπου κάπου στο δικαστή». Ενώ ο ζωγράφος μιλούσε ακόμη, ο Κ. πήρε το σακάκι του στο χέρι και σηκώθηκε. «Σηκώθηκε!» ακούστηκε αμέσως μια φωνή έξω απ' την πόρτα. «Φεύγετε κιόλας;» ρώτησε ο ζωγράφος, όρθιος κι αυτός τώρα. «Σίγουρα σας πείραξε ο βαρύνς αέρας του δωματίου. Λυπάμαι. Θα μπορούσα να σας πω αρκετά ακόμη. Αναγκάστηκα να 'μαι όσο πιο συνοπτικός γίνεται, ελπίζω όμως να έγινα κατανοητός». «Α, ναι» είπε ο Κ., που τον είχε πονέσει το κεφάλι απ' την προσπάθεια να παρακολουθεί με προσοχή τους συλλογισμούς του ζωγράφου. Παρά τη διαβεβαίωση του Κ. ότι είχε καταλάβει, ο ζωγράφος έκανε μια σύντομη ανακεφαλαίωση, σαν να ήθελε να δώσει στον Κ. λίγο κουράγιο για το δρόμο: «Κοινό στοιχείο και στις δύο μεθόδους είναι ότι αποτρέπουν την έκδοση καταδικαστικής απόφασης». «Εμποδίζουν όμως ταυτόχρονα και την οριστική απαλλαγή» είπε ο Κ. με σιγανή φωνή, σαν να ντρεπόταν που το είχε καταλάβει. «Συλλάβατε την ουσία του πράγματος» έκανε ο ζωγράφος γρήγορα. Ο Κ. άπλωσε το χέρι για να πάρει το παλτό του, ενώ δεν μπορούσε ν' αποφασίσει ακόμη αν θα έβαζε επιτέλους το σακάκι του ή όχι. Θα προτιμούσε να τα κάνει όλα έναν μπόγο και να τρέξει έξω, στον καθαρό αέρα. Ούτε η σκέψη των κοριτσιών τον παρακίνησε να ντυθεί, μολονότι τις άκουγε να φωνάζουν προκαταβολικά η μια στην άλλη ότι φοράει το σακάκι του. Ο ζωγράφος, που ενδιαφερόταν να μάθει τις προθέσεις του, είπε: «Απ' ό,τι φαίνεται, δεν έχετε αποφασίσει ακόμη ποιο δρόμο θ' ακολουθήσετε. Κι εγώ στη θέση σας θα δίσταζα. Το θέμα είναι σοβαρό. Πρέπει να ζυγίσει κανείς πολύ προσεχτικά τα υπέρ και τα κατά. Η διαφορά είναι πολύ λεπτή. Μην ξεχνάτε όμως ότι ο χρόνος πιέζει». «Θα σας επισκεφτώ πάλι σύντομα» είπε ο Κ., που φόρεσε ξαφνικά το σακάκι με αποφασιστικότητα, έριξε το παλτό στους ώμους και κατευθύνθηκε βιαστικά προς την πόρτα. Τα κορίτσια άρχισαν αμέσως να σκουίζουν. Ο Κ. είχε την αίσθηση ότι τις έβλεπε με τα μάτια του πίσω απ' την πόρτα. «Πρέπει να κρατήσετε το λόγο σας» είπε ο ζωγράφος, που τον είχε ακολουθήσει, «διαφορετικά θα έρθω εγώ στην τράπεζα για να σας ρωτήσω ο ίδιος». «Ξεκλειδώστε, παρακαλώ, την πόρτα» είπε ο Κ. τραβώντας το πόμολο,

που του έφερε αντίσταση, γιατί τα κορίτσια το κρατούσαν σταθερό απ' έξω. «Δε θέλετε ν' αποφύγετε τα κορίτσια;» ρώτησε ο ζωγράφος. «Καλύτερα να φύγετε από δω» συνέχισε, δείχνοντας την πορτούλα πίσω απ' το κρεβάτι. Ο Κ. συμφώνησε πρόθυμα και βρέθηκε γρήγορα πίσω στο κρεβάτι. Αντί όμως να του ανοίξει την πόρτα, ο ζωγράφος τρύπωσε κάτω απ' το κρεβάτι λέγοντας: «Έχω έναν πίνακα για πούλημα. Θα τον δείτε μια στιγμή;» Ο Κ. δεν ήθελε να φανεί αγενής, ο ζωγράφος είχε δείξει αληθινό ενδιαφέρον για την υπόθεσή του, υποσχέθηκε να τον βοηθήσει, ενώ εκείνος είχε ξεχάσει τελείως να θίξει το ζήτημα της αμοιβής. Δεν μπορούσε λοιπόν να φέρει αντίρρηση και δέχτηκε να δει τον πίνακα, μολονότι έτρεμε από ανυπομονησία να φύγει. Ο ζωγράφος τράβηξε κάτω απ' το κρεβάτι μια στοίβα με πίνακες χωρίς κορνίζα και φύσηξε με δύναμη το παχύ στρώμα σκόνης που τους κάλυπτε. Ένα σύννεφο σκόνης στροβιλίστηκε για κάμποσο μπροστά στα μάτια του Κ., κόβοντάς του την ανάσα. «Τοπίο με λιβάδι» είπε ο ζωγράφος, δίνοντας τον πίνακα στον Κ. Παρίστανε δυο λιγνά δέντρακια που φύτρωναν μακριά το ένα απ' τ' άλλο πάνω στο σκουρόχρωμο χορτάρι, με φόντο τα πλούσια χρώματα ενός ηλιοβασιλέματος. «Πολύ ωραίος» είπε ο Κ., «τον αγοράζω». Ο Κ. χάρηκε που ο ζωγράφος αντί να ενοχληθεί απ' τον βιασμένο, ξερό τρόπο που εκδήλωσε το θαυμασμό του, τράβηξε άλλον έναν πίνακα κάτω απ' το κρεβάτι. «Αυτός είναι κατά κάποιο τρόπο το συμπλήρωμά του» είπε ο ζωγράφος. Ανεξάρτητα απ' την πρόθεση του δημιουργού, οι δυο πίνακες δεν παρουσίαζαν καμία διαφορά: τα δέντρα, το χορτάρι, το ηλιοβασίλεμα, όλα ίδια. Για τον Κ. όμως αυτά ήταν λεπτομέρειες. «Είναι ωραία τοπία» είπε. «Θα τους αγοράσω και τους δυο και θα τους κρεμάσω στο γραφείο μου». «Φαίνεται ότι σας αρέσει το θέμα» είπε ο ζωγράφος, σηκώνοντας και τρίτο πίνακα. «Είστε τυχερός, γιατί έχω κι άλλον, παρόμοιο». Αντί για παρόμοιο θα 'κανε καλύτερα να πει ολόιδιο. Ο ζωγράφος εκμεταλλευόταν με τον πιο αριστοτεχνικό τρόπο την ευκαιρία να πουλήσει παλιά έργα του. «Τον παίρνω κι αυτόν» είπε ο Κ. «Πόσο κάνουν και οι τρεις μαζί;» «Αυτό αφήστε το για την επόμενη φορά» απάντησε ο ζωγράφος. «Έχετε καθυστερήσει ήδη αρκετά σήμερα. Δε θα χαθούμε, βέβαια. Πάντως, χαίρομαι που σας αρέσουν οι πίνακές μου. Θα σας στείλω μαζί κι όλους τους άλ-

λους που έχω από δω κάτω. Είναι όλοι τοπία. Έχω κάνει πολλές σπουδές πάνω στο ίδιο θέμα. Σε μερικούς δεν αρέσουν καθόλου, γιατί είναι πολύ σκοτεινοί και μελαγχολικοί, σε άλλους όμως, όπως σ' εσάς, αρέσουν ακριβώς για τον ίδιο λόγο». Ο Κ. δεν είχε ούτε την όρεξη ούτε το μυαλό ν' ακούει τις επαγγελματικές εκμυστηρεύσεις του διακονιάρη ζωγράφου. «Τυλίξτε τους όλους!» φώναξε, διακόπτοντας τη λογοδιάρροια του ζωγράφου. «Αύριο θα στείλω τον υπηρέτη μου να τους πάρει». «Δε χρειάζεται» είπε ο ζωγράφος, «Μπορώ να βρω έναν άνθρωπο να τους κουβαλήσει για να τους πάρετε μαζί σας τώρα». Και ξεκλείδωσε επιτέλους την πόρτα, σκύβοντας πάνω απ' το κρεβάτι. «Πατήστε ελεύθερα στο κρεβάτι» είπε στη συνέχεια. «Έτσι κάνουν όλοι». Και χωρίς την παρότρυνση του ζωγράφου ο Κ. δε θα είχε διστάσει καθόλου, βρισκόταν μάλιστα κιόλας με το ένα πόδι πάνω στο πάπλωμα, όταν το βλέμμα του έπεσε έξω απ' την ανοιχτή πόρτα και τράβηξε πάλι το πόδι πίσω. «Τι είναι αυτό;» ρώτησε το ζωγάφο. «Γιατί τόση έκπληξη;» έκανε εκείνος, ξαφνιασμένος με τη σειρά του. «Είναι τα γραφεία του δικαστηρίου. Δεν το ξέρατε; Σχεδόν σ' όλες τις σοφίτες υπάρχουν γραμματείες του δικαστηρίου, γιατί θα γινόταν εξαίρεση εδώ; Και το ατελιέ μου στην πραγματικότητα ανήκει στις γραμματείες, αλλά το δικαστήριο είχε την καλοσύνη να μου το παραχωρήσει». Αυτό που αναστάτωσε κυρίως τον Κ. δεν ήταν ότι το δικαστήριο είχε εγκαταστήσει κι εδώ γραφεία. Πολύ περισσότερο τρόμαξε απ' την άγνοιά του σ' ό,τι είχε σχέση με το δικαστήριο. Θεωρούσε ότι ο βασικότερος κανόνας συμπεριφοράς ενός κατηγορούμενου ήταν να είναι πάντα προετοιμασμένος, να μην ξαφνιάζεται ποτέ κι από τίποτε, να μη χαζεύει στα δεξιά του ανύποπτος, τη στιγμή που ο δικαστής στέκει στο αριστερό πλευρό του –κι ακριβώς αυτό τον κανόνα παραβίαζε μεγαλοπρεπώς κάθε λίγο και λιγάκι. Μπροστά του υπήρχε ένας μακρόστενος διάδρομος, απ' όπου ερχόταν ένα αεράκι αρκετά δροσερό συγκριτικά με τον πνιγηρό αέρα στο ατελιέ. Και στις δυο πλευρές του διαδρόμου υπήρχαν στημένοι πάγκοι, όπως και στην αίθουσα αναμονής της γραμματείας που ήταν αρμόδια για την υπόθεσή του. Φαίνεται πως υπήρχαν αυστηρές προδιαγραφές για τη διαρρύθμιση των γραφείων. Εκείνη τη στιγμή, δεν υπήρχε μεγάλη κίνηση. Ένας άντρας καθόταν μισοξαπλωμένος σ' έναν πάγκο. Έμοιαζε να κοι-

μάται πάνω στο ξύλο με το πρόσωπο χωμένο ανάμεσα στα μπράτσα. Κάποιος άλλος στεκόταν στο βάθος του μισοσκοτεινού διαδρόμου. Ο Κ. ανέβηκε τώρα στο κρεβάτι κι ο ζωγράφος τον ακολουθήσε με τους πίνακες. Δε δυσκολεύτηκαν να βρουν έναν κλητήρα του δικαστηρίου –ο Κ. τους αναγνώριζε τώρα αμέσως απ' το χρυσό κουμπί που φάνταζε ανάμεσα στα κανονικά κουμπιά του πολιτικού σακακιού– κι ο ζωγράφος του έδωσε εντολή να συνοδέψει με τους πίνακες τον Κ., που προχωρούσε σχεδόν τρεκλίζοντας, με το μαντίλι σφιχτά στο στόμα. Κόντευαν να φτάσουν στην έξοδο, όταν φάνηκε το τσούρμο των κοριτσιών που έτρεχαν καταπάνω του. Τελικά, δεν κατάφερε να τις αποφύγει. Προφανώς είδαν ν' ανοίγει η δεύτερη πόρτα του ατελιέ κι έκαναν γρήγορα το γύρο για να μπουν από τη άλλη μεριά. «Δεν μπορώ να σας συνοδέψω άλλο!» φώναξε ο ζωγράφος γελώντας, στριμωγμένος ανάμεσα στα κορίτσια. «Καλή αντάμωση! Και μην αργήσετε να πάρετε μια απόφαση!» Ο Κ. δε γύρισε να τον κοιτάξει. Μόλις βγήκε στο δρόμο, πήρε την πρώτη άμαξα που περνούσε. Ανυπομονούσε να ξεφορτωθεί τον κλητήρα, ένιωθε το χρυσόκουμπό του σαν αγκάθι στο μάτι, αν και πιθανότατα δε θα τραβούσε την προσοχή κανενός άλλου. Γεμάτος επαγγελματικό ζήλο, ο υπηρέτης πήγε και κάθισε δίπλα στον αμαξά. Ο Κ. τον ανάγκασε να κατέβει πάλι. Το μεσημέρι είχε περάσει όταν η άμαξα στάθηκε μπροστά στην τράπεζα. Θα παρατούσε ευχαρίστως τους πίνακες στην άμαξα, σκέφτηκε όμως ότι μπορεί να χρειάζοταν καμιά φορά να τους δείξει στο ζωγάφο. Έτσι, είπε να τους πάνε στο γραφείο του, όπου τους κλείδωσε στο τελευταίο ντουλάπι, για να τους κρύψει τουλάχιστον δυο τρεις μέρες ακόμη απ' το βλέμμα του Υποδιευθυντή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Την παραμονή της τριακοστής πρώτης επετείου των γενεθλίων του Κ. -γύρω στις εννιά το βράδυ, την ώρα που η κίνηση στους δρόμους κοπάζει- ήρθαν στο σπίτι του δύο κύριοι. Φορούσαν ρεντιγκότα, ήταν αρκετά ευτραφείς και ωχροί, με ημίψηλα καπέλα καλά στερεωμένα στο κεφάλι τους. Οι πρώτες σύντομες ανταλλαγές φιλοφρονήσεων στην εξώπορτα της πανσιόν για το ποιος θα περάσει πρώτος, επαναλήφθηκαν με μεγαλύτερη ποικιλία μπροστά στην πόρτα του Κ. Αν και δεν τον είχαν προειδοποιήσει, ο Κ. καθόταν σε μια πολυθρόνα κοντά στην πόρτα με ύφος ανθρώπου που περιμένει επισκέπτες: ήταν ντυμένος κι αυτός μαύρο κοστούμι, κι εκείνη τη στιγμή φορούσε με αργές κινήσεις ένα καινούριο ζευγάρι εφαρμοστά γάντια. Σηκώθηκε αμέσως και περιεργάστηκε τους κυρίους. «Ωστε εσείς προορίζεστε για μένα;» ρώτησε. Οι κύριοι έγνεψαν καταφατικά, δείχνοντας ο ένας τον άλλον με το καπέλο στο χέρι. Ο Κ. παραδέχτηκε σιωπηλά πως δεν τους είχε φανταστεί έτσι τους επισκέπτες που περίμενε. Πήγε στο παράθυρο και κοίταξε για μιαν ακόμη φορά το σκοτεινό δρόμο. Σχεδόν όλα τα παράθυρα απέναντι ήταν κιόλας σκοτεινά. Σε πολλά ήταν τραβηγμένες και οι κουρτίνες. Μέσα από ένα φωτισμένο παράθυρο διακρίνονταν μερικά μωρά που έπαιζαν πίσω από ένα κιγκλίδωμα, απλώνοντας τα χεράκια τους το ένα στο άλλο, πολύ μικρά ακόμη για να μετακινηθούν από τη θέση τους. «Γεροθεατρίνους της κακιάς ώρας μου στείλανε» μονολόγησε ο Κ., ρίχνοντας μια ματιά πίσω του για να επιβεβαιώσει την πρώτη του εντύπωση. «Θέλουν να ξεμπερδεύουν μαζί μου φτηνά». Στράφηκε απότομα προς τους δυο άντρες και ρώτησε: «Σε ποιο θέατρο παίζετε;» «Θέατρο;» ρώτησε ο ένας, και οι άκρες των χειλιών του συσπάστηκαν καθώς ζητούσε μ' ένα βλέμμα τη συνδρομή του άλλου.

Εκείνος άρχισε να μορφάζει σαν μουγκός που προσπαθεί μάταια να καταπολεμήσει την αναπηρία του. «Δεν τους έχουν προετοιμάσει να δέχονται ερωτήσεις» σκέφτηκε ο Κ., και πήγε να πάρει το καπέλο του.

Στις σκάλες οι δυο άντρες προσπάθησαν να τον πιάσουν απ' τα μπράτσα, αλλά ο Κ. είπε: «Να βγούμε πρώτα στο δρόμο, δεν είμαι άρρωστος». Μόλις όμως βρέθηκαν στο κατώφλι της εξώπορτας, τον έπιασαν μ' έναν τρόπο πρωτόγνωρο στον Κ. Κόλλησαν τους ώμους πίσω απ' τους δικούς του, και χωρίς να λυγίσουν τους αγκώνες, τύλιξαν ολόκληρα τα μπράτσα γύρω απ' τα μπράτσα του Κ., πιάνοντας τις παλάμες του σε μια μελετημένη, ακαταμάχητη λαβή. Ο Κ. βάδιζε στητός ανάμεσά τους, σχηματίζοντας μαζί τους μιαν αδιάρρηκτη ενότητα: αν ο ένας δέχονταν ένα δυνατό χτύπημα, θα σωριάζονταν χάμω όλοι μαζί. Ήταν μια ενότητα που θύμιζε ένωση άψυχων αντικειμένων.

Κάθε φορά που περνούσαν κάτω από ένα φανάρι του δρόμου, ο Κ. προσπαθούσε, αν και ήταν δύσκολο έτσι κολλητά που περπατούσαν, να διακρίνει τα χαρακτηριστικά των συνοδών του καλύτερα απ' όσο του είχε επιτρέψει το μισοσκοτάδο του δωματίου. «Ίσως είναι τενόροι» σκέφτηκε, παρατηρώντας τα σακουλιασμένα προγούλια τους. Τα πεντακάθαρα πρόσωπά τους του προξένησαν ένα αίσθημα αποστροφής. Λες κι έβλεπε μπροστά του το χέρι να καθαρίζει με ιδιαίτερη επιμέλεια τις κόγχες των ματιών, να τρίβει το πάνω χέιλι και να ξύνει τις ζάρες στο πηγούνι.*

Μόλις το σκέφτηκε αυτό, σταμάτησε απότομα, αναγκάζοντας και τους άλλους δυο να σταματήσουν. Βρίσκονταν στην άκρη μιας μεγάλης, έρημης πλατείας, στολισμένης με παρτέρια. «Ήταν άγκη να μου στείλουν εσάς, δεν υπήρχαν άλλοι!» είπε. Η φωνή του ακούστηκε περισσότερο σαν κραυγή παρά σαν ερώτηση. Προφανώς οι κύριοι δε γνώριζαν την απάντηση, και περίμεναν με το ελεύθερο χέρι κρεμασμένο στο πλάι, σαν νοσοκόμοι που στάθηκαν, γιατί ο άρρωστος που συνοδεύουν θέλησε να ξαποστάσει. «Δεν προχωρώ άλλο» είπε ο Κ. για να τους δοκιμάσει. Τίποτα δεν υποχρέωνε τους κυρίους να απαντήσουν, αρκούσε να μη χαλαρώσουν τη λαβή τους. Προσπάθησαν να μετακινήσουν τον Κ. σηκωτό. Εκείνος όμως αντιστάθηκε. «Ήρθε η ώρα να παλέψω μ' όλες μου τις δυνάμεις, σε λίγο δε θα μου χρειάζονται πια» σκέφτηκε.

Του 'ρθε στο μυαλό η εικόνα μιας μύγας που πασχίζει να ξεκολλήσει τα τσακισμένα ποδαράκια της απ' τη μυγοπαγίδα. «Θα τα βρουν σκούρα μαζί μου».

Εκείνη τη στιγμή, εμφανίστηκε μπροστά τους η δεσποινίς Μπύρστνερ. Ανέβαινε τα λιγοστά σκαλοπάτια που οδηγούσαν στην πλατεία από μια μικρή πάροδο. Δεν ήταν εντελώς σίγουρο πως ήταν εκείνη, πάντως της έμοιαζε πολύ. Όμως για τον Κ. δεν είχε καμιά σημασία αν πράγματι ήταν εκείνη, σημασία είχε το μάταιο της αντίστασής του. Συνειδητοποίησε ότι δεν ήταν δα και μεγάλος ηρωισμός να δημιουργεί δυσκολίες στους δυο κυρίους, να προβάλλει αντίσταση, προσπαθώντας έτσι να γευτεί την τελευταία αναλαμπή της ζωής. Αρχισε πάλι να προχωράει, συμμεριζόμενος λίγο την ανακούφιση που ένιωσαν οι συνοδοί του. Τον άφηναν τώρα να τους οδηγεί εκείνος. Έτσι, ακολούθησε την πορεία της δεσποινίδας Μπύρστνερ, όχι επειδή ήθελε να την προφτάσει, ούτε για να μην τη χάσει απ' τα μάτια του όσο περισσότερο γινόταν, αλλά μόνο για να κρατήσει ζωντανό στη μνήμη του το μάθημα που σήμαινε γι' αυτόν η κοπέλα. «Το μόνο που μπορώ τώρα να κάνω» είτε μέσα του, κι ο συντονισμός των βημάτων του με τα βήματα των άλλων δυο ήρθε σαν επιβεβαίωση της σκέψης του, «το μόνο που μπορώ τώρα να κάνω, είναι να διατηρήσω ως το τέλος το μυαλό μου νηφάλιο. Επεδίωκα πάντα ν' αδράξω τον κόσμο με είκοσι χέρια, και μάλιστα για ένα σκοπό όχι και τόσο αθώο. Ήταν λάθος. Θ' αφήσω λοιπόν να με κατηγορήσουν ότι έναν ολόκληρο χρόνο που κράτησε η δίκη μου δε διδάχτηκα απολύτως τίποτα; Ότι φεύγω από τούτο τον κόσμο τελείως ανίδεος; Και πως ενώ στην αρχή της δίκης ανυπομονούσα να τελειώσει, τώρα που έφτασε στο τέλος, θέλω να ξαναρχίσει; Όχι, δε θα το επιτρέψω αυτό. Τους ευγνωμονώ που έστειλαν στο τελευταίο μου ταξίδι αυτούς τους μουγκούς, μικρόμυαλους κυρίους, αφήνοντάς με να παω ο ίδιος στον εαυτό μου όλα όσα χρειάζονται σε τέτοιες περιπτώσεις».

Στο μεταξύ, η δεσποινίς είχε στρίψει σε μια πάροδο. Ο Κ., που δεν είχε πια ανάγκη την παρουσία της, αφέθηκε στους συνοδούς του. Σε απόλυτο συγχρονισμό και οι τρεις, περπατούσαν τώρα σε μια γέφυρα στο φεγγαρόφωτο. Οι δυο άντρες ανταποκρίνονταν πρόθυμα και στην παραμικρή κίνηση του Κ., κι όταν εκείνος γύρι-

σε λίγο προς το κιγκλίδωμα, τον ακολούθησαν αμέσως. Τα νερά, που ρυτίδιαζαν και λαμπύριζαν κάτω απ' τις ακτίνες του φεγγαριού, αγκάλιαζαν ένα νησάκι, όπου τα φυλλώματα των δέντρων και οι θάμνοι υψώνονταν σε πυκνές συστάδες. Κάτω απ' τα δέντρα υπήρχαν, αθέατα τώρα, χαλικοστρωτα δρομάκια με αναπαικτικούς πάγκους, όπου ο Κ. ξάπλωνε ράθυμα κάτω απ' τον ήλιο αρκετά καλοκαίρια στο παρελθόν. «Δεν ήθελα να σταματήσω» είπε στους συνοδούς του, ντροπιασμένος απ' την προθυμία τους. Ο ένας φάνηκε να επιπλήττει ελαφρά τον άλλον πίσω απ' τη ράχη του, γιατί παρανόησαν την επιθυμία του, και συνέχισαν όλοι μαζί το δρόμο τους.

*Πήραν ανηφορικούς δρόμους, όπου, άλλοτε μακριά άλλοτε πολύ κοντά, κάποιος αστυφύλακας έστεκε στην άκρη του πεζοδρομίου ή έκανε βόλτες περιπολώντας. Ένας απ' αυτούς, με φουντατό μουστάκι και το χέρι στη λαβή του σπαθιού του, τους πλησίασε επειδή του φάνηκαν λίγο ύποπτοι. Οι κύριοι σταμάτησαν, κι ενώ ο αστυφύλακας έκανε ν' ανοίξει το στόμα του για να μιλήσει, ο Κ. τους τράβηξε με δύναμη να συνεχίσουν. Κάθε τόσο, γύριζε με προφύλαξη το κεφάλι πίσω για να δει αν τους ακολουθεί ο αστυφύλακας. Μόλις όμως έστριψαν σε μια γωνία που τους έκρυψε απ' τα μάτια του, ο Κ. βάλθηκε να τρέχει, αναγκάζοντας και τους άλλους να τρέξουν, κι ας τους κοβόταν η ανάσα απ' το λαχάνιασμα.

Έτσι, βγήκαν γρήγορα απ' την πόλη, που προς αυτή την κατεύθυνση ήταν σχεδόν ενωμένη με τα χωράφια. Κοντά σ' ένα απ' τα τελευταία σπίτια της πόλης βρισκόταν ένα μικρό λατομείο με τη θλιβερή όψη της εγκατάλειψης. Εδώ σταμάτησαν οι κύριοι, είτε γιατί είχαν φτάσει στον προορισμό τους είτε γιατί δεν μπορούσαν να προχωρήσουν άλλο απ' την εξάντληση. Άφησαν ελεύθερο τον Κ., που περίμενε σιωπηλός, έβγαλαν τα ημίψηλα, σκούπισαν με τα μαντίλια τους τον ιδρώτα απ' το μέτωπο κι επιθεώρησαν το χώρο στο λατομείο. Το φεγγάρι άπλωνε το φως του παντού τριγύρω, με τη φυσικότητα και τη γαλήνη που κανένα άλλο φως δεν έχει.

Μετά την απαραίτητη ανταλλαγή τυπικών φιλοφρονήσεων για το ποιος θα επωμιστεί το επόμενο καθήκον –απ' ό,τι φαίνεται, δεν είχαν προκαθορισμένους ρόλους– ο ένας πλησίασε τον Κ., του έβγαλε το σακάκι, ύστερα το γιλέκο και τέλος το πουκάμισο. Ο Κ.

δεν μπόρεσε να συγκρατήσει ένα τρέμουλο κι ο άλλος του έδωσε ένα απαλό, καθησυχαστικό χτύπημα στην πλάτη. Έπειτα δίπλωσε τα ρούχα προσεχτικά, λες και κάποιος θα τα χρησιμοποιούσε πάλι, αν και όχι πολύ σύντομα. Για να μη μείνει ο Κ. ακίνητος στον κρύο νυχτερινό αέρα, τον έπιασε απ' το μπράτσο κι έκανε μερικές βόλτες μαζί του πάνω κάτω, ενώ ο συνάδελφός του έψαχνε για να βρει ένα κατάλληλο μέρος. Μόλις το βρήκε, έγνεψε στον άλλον που οδήγησε τον Κ. εκεί. Ήταν στο χείλος ενός γκρεμού, κοντά σ' ένα ξεκολλημένο αγκωνάρι. Έβαλαν τον Κ. να καθίσει χάμω, τον στήριξαν στο αγκωνάρι και του ακούμπησαν το κεφάλι επάνω. Παρά τις προσπάθειές τους όμως και παρά την άψογη συνεργασία του Κ., η στάση του παρέμενε αφύσικη κι ακατάλληλη για το σκοπό τους, γι' αυτό ο ένας κύριος παρακάλεσε τον άλλον να τον αφήσει να κάνει μια προσπάθεια μόνος, χωρίς όμως να καταφέρουν τίποτα. Τελικά, άφησαν τον Κ. σε μια στάση που δεν ήταν καν η καλύτερη απ' όσες είχαν δοκιμάσει ως τώρα. Έπειτα ο ένας ξεκούμπωσε τη ρεντιγκότα, τράβηξε από μια θήκη κρεμασμένη στο γιλέκο του ένα μακρύ, λεπτό δίκολο χασαπομάχαιρο, καλοτροχισμένο κι απ' τις δυο μεριές, το κράτησε ψηλά κι εξέτασε την κόψη του στο φως της σελήνης. Αρχίσαν πάλι τις αηδιαστικές ευγένειες, δίνοντας ο ένας στον άλλο το μαχαίρι πάνω απ' το κεφάλι του Κ. Ο Κ. καταλάβαινε πως περίμεναν ν' αρπάξει το μαχαίρι που περνούσε από χέρι σε χέρι και να το μπήξει ο ίδιος στο στήθος του. Αντί γι' αυτό όμως, γύρισε το λαιμό του, που ήταν ακόμα ελεύθερος, και κοίταξε γύρω. Ήταν αδύνατον να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων, δεν μπορούσε στο κάτω κάτω να επωμιστεί όλα τα καθήκοντα των αρχών. Η ευθύνη γι' αυτή τη τελευταία αδυναμία του βάραινε τους ώμους εκείνου που του είχε στερήσει κάθε απομεινάρι δύναμης, αναγκαίας για μια τέτοια πράξη. Η ματιά του έπεσε στο τελευταίο πάτωμα του σπιτιού που συνόρευε με το λατομείο. Σαν το ξαφνικό πετάρισμα μιας φλόγας, άνοιξαν διάπλατα τα παντζούρια ενός παραθύρου· η φιγούρα ενός άντρα, το περίγραμμά της αχνό και λεπτό απ' την απόσταση, έσκυψε απότομα έξω απ' το ανοιχτό παράθυρο, απλώνοντας τα χέρια. Ποιος ήταν; Κάποιος φίλος ίσως; Κάποιος καλός άνθρωπος; Κάποιος που συμμεριζόταν τα βάσανα των άλλων; Κάποιος που ήθελε να βοηθήσει; Ήταν μόνο ένας; Ή βρίσκονταν όλοι ε-

κει; Μπορούσε να ελπίζει ακόμη σε κάποια βοήθεια;* Υπήρχαν επιχειρήματα υπέρ του που είχαν ξεχαστεί; Και βέβαια υπήρχαν. Γιατί όσο ακλόνητη κι αν είναι η λογική, δεν έχει τη δύναμη να αντισταθεί στη θέληση για ζωή. Πού ήταν ο Δικαστής, που δεν τον είχε δει ποτέ; Πού ήταν το Ανώτατο Δικαστήριο στο οποίο δεν έφτασε ποτέ; Σήκωσε τα χέρια του ψηλά, τεντώνοντας ολάνοιχτα τα δάχτυλα.

Ωστόσο, τα χέρια του ενός κυρίου είχαν τυλιχτεί κιόλας γύρω απ' το λαιμό του Κ., κι ο άλλος έμπηξε το μαχαίρι βαθιά στην καρδιά και το γύρισε δυο φορές. Με μάτια που έσβηναν, ο Κ. πρόλαβε να δει τα πρόσωπα των δύο κυρίων, που σκυμμένοι κοντά στο πρόσωπό του, με τα μάγουλά τους κολλητά, παρακολουθούσαν την εκτέλεση της απόφασης. «Σαν το σκυλί!» είπε, λες και η ντροπή θα εξακολουθούσε να υπάρχει και μετά το θάνατό του.